

WATERBURY WOODS

Sevgililer Diyarına Yolculuk

Kahır, Hayat ve Ölüme Geyikli

BAYRAM BURSALI

2
SERİSİ

Sevgililer Diyarına

Yolculuk

BAYRAM BURSALI

Sevgililer Diyarına

Yolculuk

“Kabir Hayatı ve Ölüm Gerçeği”

BAYRAM BURSALI

SEVGİLİLER DİYARINA YOLCULUK

Copyright © Rehber Yayınları, 2009

Bu eserin tüm yayın hakları Işık Yayıncılık Tic. A.Ş.'ye aittir.

Eserde yer alan metin ve resimlerin Işık Yayıncılık Tic. A.Ş.'nin önceden yazılı izni olmaksızın, elektronik, mekanik, fotokopi ya da herhangi bir kayıt sistemi ile çoğaltılması, yayımlanması ve depolanması yasaktır.

Editör

Ali BUDAK

Görsel Yönetmen

Engin ÇİFTÇİ

Kapak

İhsan DEMİRHAN

Sayfa Düzeni

Ahmet KAHRAMANOĞLU

ISBN

978-975-6096-32-1

Yayın Numarası

33

Basım Yeri ve Yılı

Çağlayan Matbaası Sarnıç Yolu Üzeri No: 7

Gazimir/İZMİR

Tel: (0232) 252 20 96

Ocak 2009

Genel Dağıtım

Gökkuşuğu Pazarlama ve Dağıtım

Merkez Mah. Soğuksu Cad. No: 31 Tek-Er İş Merkezi

Mahmutbey/İSTANBUL

Tel: (0212) 410 50 60 Faks: (0212) 445 84 64

Rehber Yayınları

Emniyet Mahallesi Huzur Sokak No: 5

34676 Üsküdar/İSTANBUL

Tel: (0216) 318 42 88 Faks: (0216) 318 52 20

www.rehber yayinlari.com

İÇİNDEKİLER

TAKDİM	11
GİRİŞ	17

BİRİNCİ BÖLÜM BİZİM İÇİN ÖLÜM

Ölüm: Sonsuzluğa İlk Adım	23
Gelir Bir Bir, Gider Bir Bir, Kalır “Bir”!	24
Ölüm, Yeniden Doğmaktır.....	24
Ölüm; Ruhun Bedenden Ayrılması ve Allah’a Yönelmesidir	25
Ölüm Gurbet ve Vatan Hasretinin Bitiştir.....	25

İKİNCİ BÖLÜM ÖLÜM VE ÇAĞRIŞIMLARI

“Öldü” Mü, Yoksa “Vefat” Mı Etti?	29
Gemini Yenile!	30
Dünya Bir Saat, Eyle Onu Tâat	30
Hayat: Ezan-Kâmet ve Namaz Arası Kadar	31
Elvedâ Tebessümü	31
Ömrüm ve Gençliğim Zâyi Olup Gitti!	33
İnsan Bir Yolcudur.....	34
İhyâ ve İmâte Allah’ındır (Dirilten ve Öldüren O’dur)	35
Her Ölümü, Bir Diriliş Tâkip Ediyor.....	36
Her Doğan, Ölmeye Namzettir	37
Ey İnsan! Bilir Misin Nereye Gidiyorsun?	37
Allah, Yaradır, Yaşatır, Öldürür ve Diriltir	38

Ağzından Yel Alsın!.....	39
Merdâne Kabre Bak, Erkekçesine Ölümün Yüzüne Gül	40
Ölümü Temennî Etmek	41
Ölüme Dâvetiye Çıkarmaya Gerek Yok.....	43
Ölüm Nerede Olacak?	44
Ölenle, Ötelere Selâm Gönderilmeli	45
Telkin, Sadece Ölmek Üzere Olanlara mı?	45
Her Ölüm, Ölenin Kıyâmetidir	46
Hayat, Ölümle Anlam Kazanır	46
İlk Ölüm ve Ölümün Âkıbeti	47
Ölümden Ne Korkarsın, Korkma Ebedî Varsın	48
Ecel: Bütün Varlıkların Müşterek Alın Yazısı.....	50
Bazı Veliler Vefât Vakitlerini Bilirler mi?	53
Kim Allah'a Kavuşmak İsterse.....	53
Ölüm Fitnessi ve Bir Dua	54
İnsanlar Uykudadırlar, Öldükten Sonra Uyanırlar	55
Ölmeden Önce Ölmek.....	55
Vâiz Olarak Ölüm Yeter!.....	57
Ölüm Var Ölüm!.....	58

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ÖLMEK ÜZERE OLAN BİR KİMSEYE KARŞI, ÖLÜM ÖNCESİ GÖREVLERİMİZ

Hastalık ve Tedavi.....	63
Dua ve Okuma ile Tedavi.....	64
Hasta Ziyareti	65
Muhtazarı (Ölmek Üzere Olan) Kibleye Çevirmek	67
Telkin	68
Yâsin Sûresini Okumak	71

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ÖLEN KİMSEYE KARŞI ÖLÜM SONRASI GÖREVLERİMİZ

Cenaze Ziyareti.....	76
----------------------	----

Vefat İlanı.....	76
İstircâ (İşitenlerin Sabırla Allah'a Sığınmaları)	77
Hüzün Var, Saç-Baş Yolma Yok.....	78
Cenazeyi Yıkamak.....	80
Cenazeyi Kefenlemek (Tekfin)	80
Müteveffâ'nın (Ölen) Borçlarını Ödemek	80
Cenaze Namazı ve İlgili Meseleler	81
a. Cenaze Namazının Hükümü	81
b. Cenaze Namazı Nasıl Kılınır?	82
c. Cenaze Namazının Vakti	83
Tezkiye, Şâhitlik ve Ölenin Ardından Konuşma	83
Musallâdan Kabre Cenâzeyi İzlemek (İttibâ-ı Cenâiz)	86
Cenazenin Defni (Tedfin)	88
Kabrin Hazırlanışı	88
Definden Sonra Dua Etmek, Kur'ân Okumak	89
Yas Tutmak	91
Tâziye.....	92
Ölenin Vasiyetinin İfâsı	93
Cenazenin Ailesine Ziyâfet.....	93

BEŞİNCİ BÖLÜM

VEFAT EDENLERE FAYDALI OLAN İŞ VE DAVRANIŞLAR

Kabir Ziyâreti.....	97
a. Kabir Ziyaretinin Hükümü	97
b. Kabir Ziyaretinin Âdâbı	99
c. Ziyaret İçin Hususî Bir Gün Var mıdır?	102
d. Mezarlık ve Türbe Ziyareti	102
e. Kabir Ziyaretinin Faydaları	103
f. Kabre Karşı Dua ve Tevessül.....	103
Vefat Edenler İçin Yapılan İbâdet, Hayır ve Dualar.....	106
a. Kendi Yaptıkları ve Sebep Oldukları	106
b. Başkalarının Onun Adına Yaptıkları	107
c. Vefât Edenin Borcunun Ödenmesi	109

d. Sadaka	110
h. Kur'ân Okumak	112
Bu Konulardaki Bazı Bid'at ve Yanlışlar	114
a. Kabirde Telkin.....	114
b. Kabirde Namaz, Mescid, Işık ve Kurban	115
c. Ücretle Kur'ân Okumak ve Okutmak	115
d. Iskat ve Devir	116
e. Belirli Gün ve Geceler	116
f. Mevlid.....	117

ALTINCI BÖLÜM

ÖLÜM VE ÖTESİNİ HATIRLAMAK

Ölümü Çok Hatırlamak Lâzımdır	121
Ölüm Neden Unutulur?	121
Hiç Ölmeyecekmiş Gibi Yaşamak Ölümü Unutturur	122
Ebedî Saadet Saraylarının Kapısı Ölümle Açılır.....	124
Râbıta-i Mevt (Ölümü Düşünmek)	124
Zevk ve Lezzetleri Yerle Bir Eden!.....	126
Ölümü Hatırlamada En Etkili Metot.....	128
Ölüm ve Ötesine Hazırlık.....	130

YEDİNCİ BÖLÜM

ÖLÜM ÂNI

Ölüm Meleğiyle Mülâkat ve Ölüm Ânı	137
Azrail'in Sûreti Neden Farklı Farklıdır?.....	139
Azrail'e İtiraz Etmemeli, Onu Sevmeliyiz	140
Ölüm Esnasında Allah'a Hüsnüzan Beslemek	141
Ölüm Ânında İman Telkini	143
Sekerât-ı Mevt (Can Çekişme)	144
Ölüm Ağrısı ve Şiddeti	148
Ölüm Ânında Enbiyânın Tahyiri.....	150
Peygamberlerin Sekerât-ı Mevti	151

Âniden Ölenlerin Durumu	152
Encam ve Âkıbet Çok Önemlidir	153
Bir Müjdenin Diğer Yüzü	155
Îmânsız Çene Kapamaya Sebep Olan Sıfâtlar	157
İnne'l-Emra Ciddun (İş Çok Ciddidir)	158
İmanlı Gitmenin Alâmetleri	160
Ehl-i Saâdetin Bir Kısım Özellikleri	162

SEKİZİNCİ BÖLÜM

KABİR VE KABİR HAYATI İLE İLGİLİ BAZI MESELELER

Kabir ve Mezar	165
Mezarlıklar	168
Toprak ve İnsan	169
Neden 'Kabir' Değil de 'Mezar'	170
Ölüm, İnsana Saygıya Engel Değil	170
Mezar: Âhiret Menzillerinin İlki	171
Berzah ve Berzahta Zaman	174
Kabir Sorgusu	176
Kabir Azabı	176
Kabir Nimetini	178
Kabir Ahvâliyle İlgili Genel Bilgiler	179
Kabir Azabı Ruha mı Yoksa Bedene midir?	182
Kabir Azabı Günahlara Kefâret Olabilir	184
Kimler Kabir Sorgusuna Tâbi Değildir?	185
Kabir Azabının Sebepleri	185
Kabrin Fitne ve Azabından Korunanlar	189
a. Murâbıtlar	189
b. Şehitler	190
c. Cuma günü ölenler	191
d. Karın ağrısından ölenler	192
e. Tebâreke sûresini okumak	193
f. Dua etmek	193

Kabir Azabını Hayvanlar İşitirler mi?	193
Münker-nekir	195

DOKUZUNCU BÖLÜM

BAZI BÜYÜKLERİN İBRETİ SON ANLARI

Ömer b. Abdülaziz	201
Sâbit b. Eslem el-Bünânî	203
Mâlik b. Dînâr	203
Mâlik b. Enes	204
Ebû Bekir b. Ayyâş	204
Marûf el-Kerhî	204
Ebû Nuvâs	205
İbrâhim b. Hânî'	205
Cüneyd b. Muhammed	206
Ahmed b. Hıdraveyh el-Belhî	206
Hayru'n-Nessâc	207
İbrâhim Havvâs	207
Yûsuf b. Hüseyin er-Râzî	208
Ebû Bekir Şiblî	208
Abdüssamed ez-Zâhid	208
Ebû Hakîm el-Habrî	209
Ebû Hâmid el-Gazzâlî	209
Ebû Bekir b. Habîb	209
Ebu'l-Vakt (Abdülevvel)	210
İSTİFADE EDİLEN KAYNAKLAR	211

TAKDİM

İnsanoğlu, yaratıldığı günden bu yana hiç durmak bilmez. G, onun değişmez alinyazısıdır. Anne karnından çocukluğa, çocukluktan gençlik ve olgunluğa, derken yaşlılık ve lme uğrayan upuzun bir seferdedir o. Doğum ve ölüm, tulû' ve gurb; onun iki müşterek kaderi. Sadece iki kelime; ama içerisinde ne muammalar gizli! İnsanın burada kalışı, bu iki kelime arasındaki 've' bağlacının sylenişinden de kısa.

İster hissedelim, isterse hiç farkında olmayalım, her varlık her an "Kll men aleyh fn - Yerin üstünde olan herkes fnidir." (Rahmân 55/26) yetini okumakta. Ölüm ve zevlden hiçbir mahlkun kaçması mümkün değil. Yeryüzüne ayak basan her varlık, âhiretin geri dönüşü olmayan vizesiyle geliyor. "Kalbin tik-takları, doğumla başlamış olan ölüm bestesinin mırıltılarıdır." Doğumu tadan herkes, ölüme doğru sürüklenmekte; yıkılmaya yüz tutmuş bir binâ gibi, her an ölüme yürümekte. Ancak burası, upuzun yol-

culuğun kısa bir parçası. Bunun başlangıcı, şimdisi, sonrası ve dahi devamı var... İnanıyoruz ki, Kıyâmet sabahı herkes ölüm uykusundan uyanacak; mahşere doğru giderken gözlerimizi açıp, yeniden dirilişi selâmlayacak ve âhîret inancının, tepeden tırnağa iliklerimize kadar ruhumuza sindiğini hissedeceğiz... Duyacak ve sonsuzluğu yudumlayacağız.

Ruhumuz her dâim ölüm ve yıkılış gürültüleriyle beraber diriliş besteleri de dinlemekte. Aslında her şey doğar ve batar. Her gün bizi ısıtan ve ıştan güneşimiz de öyle değil midir? Her sabah bütün aydınlığıyla dünyamızı gündüz eder, belli bir süre sonra o da yavaş yavaş ve sonra da hızla batışa geçer. İşte hayat da böyle; doğuş ve batışlardan ibâret. Ama önemli olan ebedî doğuşa namzet olabilmek, ebedî ölümle ölmek, ölümsüz ruhlardan olabilmektir.

İnsan, bir yönüyle ‘insanlık’ ve ‘hayat’ nimetini kazanmakla ebediyet vizesini elde etmiş demektir. Ancak unutulmamalı ki, o ilk mevhibe Yüce Yaratıcı’nın karşılıksız ve çok önemli bir ihsanıdır. Yine bilmeliyiz ki, bu büyük nimet karşılığında bizden beklenen özveriler vardır. Ayrıca Yüce Yaratıcı insanı, kendi rûhuyla şereflendirmiştir. Bu ne muhteşem bir nimettir! Kur’ân birkaç yerde; “Onu iyice biçimlendirip, ona Rûhumdan üfleyince hep birden, hürmet göstermek için ona secde ediniz.” (Sad, 38/72; Hicr 15/29) buyurarak bu gerçeği gözler önüne sermektedir. Ancak insanın, bu şükürü imkansız ilk mevhibe doğrultusunda, üzerine düşenleri yapıp, Allah’ın rızâsına nâil olmak üzere sonsuzluğu peylemesi gerekmektedir. Herhalde önemli olan ve ondan beklenen de bu olsa gerek.

Gerek Doğu kaynaklarında, gerekse Batı dünyasında ölümle ilgili pek çok çalışmaya imza atılmış. Konuyla ilgili romanlar yazılmış, ilmî incelemeler yapılmış. İslâmî kaynaklarda da ölüm ve kabirle ilgili epeyce bir bilgi birikimi mevcut. Biz, bunların bir kısmını inceleyip, konu ile ilgili malûmatı Risâle-i Nur ve Pırlantalar ekseninde yeniden derlemek; hem istifâde etmek, hem de istifâdeye sunmak istedik.

Ölüm üzerinde ne kadar dursak az. Çünkü o, insanoğlu için çok önemli bir dönemin başlangıcı. Ölüm ve kabir hakkında konuşmalı, düşünmeli, ibret almalı ve onu hiçbir zaman gündemden çıkarmamalıyız. Çıkarmamalıyız, çünkü o bizi asla gündemden çıkarmıyor. Çıkarmamalıyız, ta ki hayatımızı onun bizden istediklerinin doğrultusunda yönlendirebilelim ve ideal bir insan olabilelim. Çünkü, ideal bir insan olabilmek, hayatı ve ölümü bütün yönleriyle anlamaya bağlıdır. İdeal insan, ölümlü dünyadan kurtularak, ölümsüzlüğe ve cennete ulaşmak isteyecektir. Bunun yolu da Kur'ân'a ve Kâinatın Efendisi'ne (sallallahu aleyhi ve sellem) sarılmaktan geçer. Çünkü onlar bize, ölümsüzlük vadederler.

İslâm tarihinin muhteşem sîmalarının hayatlarını incelediğimizde; onların, ölüm hakikatinden milim şaşmadan, hayatlarını hep o yörüngede geçirdiklerini görüyoruz. Onu, hiçbir zaman unutmamışlar, hep gündemde, hep taze ve canlı tutmuşlar. Ki, böylelikle çok ince, çok hassas bir kuluk sergilemişler. Hayatlarını hep öbür âlemdeki hesaba, mizana, sırata, mahşere göre dizayn etmişler. Onlardaki bu inceliği görünce insan, nasıl olduğu biraz belirsiz bir şekilde

gidivermekten korkuyor. Âh keşke bir bilseydik ölüm ve ötesinin, insan için ne kadar önemli olduğunu! Âh keşke unutmıyaydık, bizim için bunların bir gerçek olduğunu! Âh keşke hayatımızı, onun bizden istediklerini yaşama istikâmetinde geçirseydik... Geçirseydik de öbür tarafa pırıl pırıl gitseydik. Tıpkı mâsum yavrular gibi!...

Ölüm, bir hâl değişikliği ve bir duraktan diğerine intikâldir. Kur'ân'ımız bize ölümü haber verdiği gibi, ölümle beraber bir ebedî dirilişin de müjdesini verir. Dünyadan ayrılıp, âhirete yöneliştir ölüm. Yüce Yaratıcı bunu, tüm varlıklara yazmış; hiçbirini de bundan istisnâ etmemiştir. Hatta ölümü, seçkin kulları olan peygamberlere, Resûl-i Ekrem'e (sallallahu aleyhi ve sellem) de tattırmıştır.

Ölüm, hayatını düşünerek, inanarak, inandığını yaşayarak sürdürenler için çok mutlu ve arzu edilecek, sevimli bir âkıbetir. Fakat, ölümün hayatını cismâniyet merkezli geçirenler için hiç de özlenecek bir şey olmadığı âşikârdır. Aksine o, böyleleri için fevkalâde sıkıcı, tatsız ve gerçekten de acı bir sondur. İnsan, hedefini tâyin edip, Allah'ın rızâsı istikâmetinde yürümesini biliyorsa gerisi önemli değildir. Ölüm, mümin için, bir girdap, bir hiçlik, bir çukur, bir karadelik değil; aksine o, âsûde bahar ülkesine ya da sevgililer diyarına yolculuk'tur.

Ölüme hazırlanmak zorundayız. Bunun için de onu yakından tanımamız gerekmekte. Bu yüzden de Kur'ân-ı Kerim, hadis-i şerifler, selef-i sâlihînin eserlerinde ve bilhas-sa, varlık, hayat ve ölüm gibi öteden beri insanoğlunun en mühim meseleleri sayılan mefhumların anlaşılmasını kolaylaştıran ve bunlara yararlı izahlar getiren Risâle-i Nûr ve

Pırlantalar'da onu tâkip etmemiz gerekmektedir... Bu küçük çalışma, ölüm ve kabir hakkında ufaklık bir hatırlatma görevi ifâ edebilirse görevini yapmış demektir.

Burada, öncelikle, elimden tutup bendesini rahle-i tedrisinde talebeliğe kabul buyuran ve bizler bir şey bilmezken, bizlere ilimlerin kapısını açma ve onlardan istifâde etme yöntemini gösteren; ayrıca her türlü ilmî uğraşımiza destek veren, sohbetleri, dersleri ve eserleriyle gönül dünyamızı ihyâ eden... Kendisine pek çok yönden medyûn olduğumuz hocalarımıza sonsuz teşekkürlerimi sunuyorum. Rabb'im hayatını dinine hizmete adanmış bütün fedakâr insanlara sağlık, sıhhat ve âfiyet ihsan eylesin. Önümüzü açan, hayırlı işler adına bir şeyler yapabilme gayretinde bizlere cesaret veren bütün kardeşlerime de teşekkür ederim...

Ayrıca, eseri hazırlarken bana büyük destek olan kıymetli arkadaşım Ali Budak Bey'e, öğretmenlik mesleğimle beraber bu tür çalışmalara katkıda bulunmamı sağlayan Faruk Vural Bey'e, teşviklerini esirgemeyen öğretmen arkadaşlarım Faruk Çimen, Kâmil Devenci ve Osman Kayadelen Bey'lere; bir anlamda yazma yolunu bana açarak uğraşılarımza süreklilik kazandırma imkânını sağlayan ve fakâr arkadaşım Osman Şimşek'e; eserlerinden ve çalışmalarından istifâde ettiğim bütün büyüklerime... Ve onca meşgale arasında hem evini, hem işini ve hem de eşini ihmâl etmeyen refika-i hayatım Gül Hanımefendi'ye teşekkürlerimi sunuyorum.

Büyük muzdariplerin diriltici solukları altında ölüm-süzlüğe ermek ve sonsuzluk düşüncesini ruhumuza iyice

sindirmek, oradan da ölümsüzlük semâsına ulaşmak, her dem tâze ve canlı kalabilmek dâimî dileğimize. Bunu da 'hayatı ve ölümü Yaratan' Yüce Kudret'ten diliyoruz.

Bayram BURSALI

ARALIK 2005 / İNEGÖL

GİRİŞ

Ölüme; dinî, tıbbî, hukukî, ekonomik, antropolojik, sosyal vb. açılardan yaklaşmak mümkündür. Onu genel anlamıyla “yaşamın bitmesi, ruhun çıkması” biçiminde tanımlamak eksik ve yanıltıcı olsa da, bu çalışmamızda, bizi öncelikle ilgilendiren bu tanım üzerinde duracağız. Dinî eserlerimizdeki anlatımlara başvuracak ve oralardan istifâdeyle konumuzu sunmaya çalışacağız. Ölüm ve kabir nedir, hayatın bu gerçeklerine karşı bir müminin tavrı ve algılaması ne/nasıl olmalıdır, mümine karşı ölüm öncesi/ânı/sonrası görevlerimiz nelerdir, gibi bizi yakından ilgilendiren hususlara değineceğiz.

Ölüm gerçeği, varlıkta muhtelif şekillerde görünür. Mikroorganizma, DNA moleküllerinin çözülmesiyle ölür. Bitkiler, kuruma ve çürümeyle ölür. Fakat tohumları, onun varlığını devam ettirir. Hayvanlarda farklı genetik biçimler vardır. Ölüm vesilesiyle bu genetik yapı, yav-

ruda yeni şekiller meydana getirdiğinden ana ve baba moleküler çözülme ile ölünce o kişilik de kaybolmuş olur. Yıldızlar, enerjileri bitince ölürlür. Onlar enerjilerini kaybedince, atomların çevresindeki elektronlar çekirdeğe düşer ve yıldızlar, milyonlarca kat küçülür, karadelik hâline gelirler.

Ölüm, sürekli iç içe olmamıza rağmen, zorunlu kalmadıkça çok konuşmadığımız bir konu. Pek hoşumuza gitmez ve çoğumuz için iticidir. Ancak konuyla ilgili epeyce bir çalışma var. Bunların bazıları, tabiatı îcabı zaten soğuk olan -veya yanlışlıkla öyle algılanan- ölüme karşı uzaklığı daha da arttıracak cinsten. Unutulmamalı ki, her ne kadar insan ondan uzaklaşsa da o bizden aslâ uzaklaşmıyor. Ölüm, doğmak vb. gibi hayatın en temel olaylarından biri. Hele hele bazı çalışmalar ve kitaplar var ki insanı ürkütüyor. Kapaklarında yılanlar çıyanlar, karanlıklar içerisinde çırpınan zavallı bir insan, gözleri şimşek gibi çakan bir takım şekiller... Ve daha neler neler.

Kitap, insan ve onun istifâdesi için vardır. Biliyoruz ki okumak bir çaba ister. Yukarıda bahsettiğimiz tarzdaki kitaplarda insanı okumadan uzaklaştıracak öyle teferruat yığını var ki!.. Bu kadar dağınıklık içerisinde insanın kendisini kitaba verebilmesi hemen hemen imkansız. Ne yazık ki, bu tür kitaplar insanı okumaktan soğutuyor, mühim bir konuyu öğrenmekten mahrum bırakıyor. Bazıları da uydurma ve gereksiz bir yığın bilgi kırıntısını depolayarak tebliğ-irşâd yaptıklarını sanıyorlar. Bütün bunlara rağmen, insanı iyi tanıyan, ona karşı yaklaşımı iyi bilen bir kısım

eserler de yok değil. Biz bunları kaynak edinerek, onlardan devşirdiğimiz faydalı bilgileri bu küçük çalışmamıza serpiştirmeye çalıştık.

Burada, çalışma yöntemimizle ilgili olarak şunları da belirtmek isteriz: Malûm ve meşhur olan ve herkesin kendi gayretiyle ulaşıp söyleyebileceği; ayrıca yüzlerce eserde geçen her şeye de kaynak vermedik. Kaynak şişkinliği şeklindeki böyle bir yöntem sıkıcı olabilmektedir. Bunu en aza indirmeye çalıştık. Genel kültürle ulaşılacak her bilgiye kaynak verildiğinde, iş tamamen akademik bir çerçeveye bürüneceğinden veya gereksiz bir çabaya gireceğinden dolayı bundan kaçındık. Konuları özetleyerek sunduk. Her rivayeti almak ve her sözün kritiğiyle ilgilenmek, detaylı yorumlara ve işin hikmet boyutuna girmek de çalışmanın sınırlarını zorlayacaktı. Âlimlerce genel kabul görmüş noktalar elbette ki yeterlidir. Bununla beraber, konular birbiriyle içli dışlı olduğundan, ister istemez bazen küçük tekrarlar girilmiştir. Kısacası, bu çalışma ölüm ve kabir hakkında özlü ve derli toplu bir fikir veren bir kaynak şeklinde hazırlanmıştır.

Ölüm ve kabirle ilgili konuları sadece va'z-u nasihat anlamında değil, bu iki gerçeğe karşı duruşumuzun ne olduğu, ve bu iki hakikatten alacağımız ibret ve ders manasında incelemeye özen gösterdik. Böyle bir konuyu işlerken, teknik kavramlarla konuşmak zorundayız. Onun için ilk geçtiği yerlerde bunları bir parantez içinde açıklayıp, her geçtiği yerde de meâllerini oraya havale edeceğiz.

İmam Şâfii'nin dediği gibi, Allah'ın kitabından başka

hiçbir kitap kusursuz değil. Bu bir kaçış değil, işin realitesi. İnsanız, kusurluyuz. Bizden çıkanlar da kusurlu olabilir. Ancak dostlarımızın dua, tavsiye ve müspet eleştirileriyle doğruya biraz daha yaklaşabiliriz, diye umuyorum.

BİRİNCİ BÖLÜM
BİZİM İÇİN ÖLÜM

*Ölüm ayrılık ama, bize bayram sevinci,
Hoşnud ise Yaradan yolda bulunmuş inci.*

M. Fethullah GÜLEN

BİZİM İÇİN ÖLÜM

Ölüm: Sonsuzluğa İlk Adım

Ölüm; bir inkıraz, bir çürüme, bir sönme ve bir dağılma değildir.¹ Ölüm; ruhun bedenden ayrılması ve bir âlemden diğerine intikâlidir. Bu anlamda o, aslâ yok olma değildir. Kelâm bilginlerimizin çoğunluğuna göre ruh, suyun yaş ağaca nüfuz etmesi gibi, bedenle iç içe olan lâtif bir varlıktır. Ehl-i sünnete göre ruh bâkidir, yok olmaz.

Her canlı için ölüm kaçınılmaz bir gerçektir. Canlılar doğar, büyür ve ölürler. Kur’ân’da **“Hanginizin daha güzel iş ortaya koyacağını denemek için, ölümü ve hayatı yaratan O’dur.”** (Mülk, 67/2) buyrulur. Bundan, dünya hayatının da ölümün de hikmetli olduğu; abes ve gâyesiz olmadığı anlaşılıyor. Hz. Bediüzzaman’ın buyurduğu gibi; “Bu dünya dârü’l-hikmettir, dârü’l-hizmettir; dârü’l-ücret ve mükâfat değil. Buradaki a’mâl ve hizmetlerin ücretleri

¹ M. Fethullah Gülen, *Sonsuz Nur-1*, Nil Yayınları, İzmir 2004, s. 159.

berzahta ve âhirettedir.”² Görüldüğü üzere dünya tohum atma; âhret ise hesap ve mükâfat yeridir.

Gelir Bir Bir, Gider Bir Bir, Kalır “Bir”!

Ölüm zâhiren acı bir olaydır; her insanı üzer, ağlatır, mutsuz eder. Tabî ve kaçınılmazdır. Ötesindeki hayat ise, dünyadaki yaşantıya bağlı olarak iyi veya kötü olacak mutlak bir sondur. Mevlânâ vefat gecesine “şeb-i arûs” der ki bu, “âşıkın mâşukuna kavuştuğu vuslat gecesini” demektir. Bir âşık da “Her gün takvîm-i ömrümden bir siyah yaprak düşüyor - Hâlâ belli olmadı îdi rûz-i visâlin” diyerek, kavuşma gününün bayramı belli olmadı diye üzüyor. Şâirin; **“Gelir bir bir, gider bir bir, kalır Bir; Gelen gider, giden gelmez, bu bir Sır.”** dediği gibi, ölümün esas hikmeti insanın imtihanında gizlidir.

Ölüm, Yeniden Doğmaktır

Ölüm; bir meyvenin dalından kopması gibi, canlıların; dünya denilen bu fânî hayattan kopup, burada kendilerine tahsis edilen ömürlerini ve görevlerini tamamlayarak, ebedî ve gerçek hayata, vatan-ı aslilerine dönmeleridir. Bunda bütün canlılar eşittir. Makâm-mevki, kadın-erkek, güzel-çirkin, zengin-fakir; hiçbir ayırım yoktur. Bir gün herkes geçici hayattan koparak ölecek ve geldiği yere dönecektir. Zira dünya, ebedî kalmak için değil; bir görevi ifâ etmek ve hedefli yaşamak maksadıyla geldiğimiz bir misafirhanedir. Bir gün gelecek, yerküremiz de ömrünü tamamlayıp aslına

² Bediüzzaman, *Mektubat*, 29. Mektup, s. 565.

dönecektir. Çünkü Allah'tan başka her varlık fânîdir. (Rahmân, 55/26)

Ölüm; Ruhun Bedenden Ayrılması ve Allah'a Yönelmesidir

Ölen ruh değil, bedendir. İnsan, asıl olarak ruh demektir. Beden onun evi-hânesi, elbisesi hükmündedir. Elbisenin değişmesi, parçalanması ve yok olmasıyla kişinin varlığına bir zarar gelmez. Dünyada bize bu bedeni giydiren Rabb'imiz, bizi bu âlemden göç ettirdiğinde de ruhumuzu bu elbiseden ayırmakta; bu evden çıkarmaktadır. Berzah sonrası yeniden diriltildiğimizde ruhlara o âleme uygun bedenler verilecektir.

Bu nedenle ölüm; yokluk, hiçlik, bitiş ve ebedî bir uyku değil; bir varoluştur. Aynen bir tohum gibi, yerin altına girer; fakat belirlenen vakit gelince, bir sünbül olarak ortaya çıkar. Ölüm, bir hiç hükmünde olan bu dünyadan her şeyin sahibi olan Allah'a yürüyüştür. Hz. Ali'nin (radiyallahu anh) ifâdesiyle, "İnsanlar hayattayken uykuda gibidirler. Ölünce uyanır, kendilerine gelirler."³ Ölüm bir son değil, bir bidâyettir, bir başlangıçtır. Ölüm bir uyku değil, uyanıştır. Bu dünya tıpkı bir uyku, bir rüyâdır; ölümle uyanılır. Ama işte o zaman da geç kalmış pişmanlıklar kuşağı başlar.

Ölüm Gurbet ve Vatan Hasretinin Bitiştir

İnsanın anavatânı, vatan-ı aslîsi cennettir. Dünya hayatı bir yönüyle oyun ve eğlenceden ibârettir. Asıl yurt âhirettir.

³ Aclûnî, *Kesf'ül-Hafâ*, 2/414; 2/525.

Yüce Beyan defaatle bu hakikati haykırır: **“Bu dünya hayatı geçici bir oyun ve eğlenceden başka bir şey değildir; ebedî âhîret diyarı ise, hayatın ta kendisidir. Keşke bunu bir bilselerdi!”** (Ankebût, 29/64). Oraya kıyasla bu dünya bir zindan sayılır. Resûl-i Ekrem’in (sallallahu aleyhi ve sellem) Ebû Zer’e (radiyallahu anh) buyurduğu gibi, dünya mümin için bir zindandır.⁴ Ölüm, bir anlamda istirahat çekiliştir. Zira insan yıllarca bu dünyanın yükünü çekmekle yorulmuştur. Ölümle o yükü sırtından atar ve rahatlar. Hadis olarak rivayet edilen bir söze göre ölüm; “Müminlere armağandır.”⁵ Ölen, bu dünya zindanından kurtularak hediye kazanmış olur. Büyüklerimiz **“vicdan”** ve **“ölüm”**ü iki önemli vâiz kabul ederler. Hz. Ömer’in (radiyallahu anh) yüzüğüne nakşettiği gibi, ölüm insan için bir nasihatçi ve büyük bir vâizdir.⁶

⁴ Müslim, *Zühd* 1; Tirmizî, *Zühd* 14.

⁵ Aclûnî, *Keşf’ül-Hafâ*, 1/352; 1/492; 2/383.

⁶ Aclûnî, *Keşf’ül-Hafâ*, 2/146, (Aclûnî’ye göre, bu sözün hadis olduğuna dâir birtakım rivayetler de vardır).

İKİNCİ BÖLÜM
ÖLÜM VE ÇAĞRIŞIMLARI

Yâdında mı doğduğun günler?
Hani sen ağlardın, gülerdi hep âlem,
Ey Nefsim! Öyle bir ömür sür ki,
Olsun ölümün sana hande, halka mâtem.

Tefsîru'l-Kurtubî, 2/74

ÖLÜM VE ÇAĞRIŞIMLARI

“Öldü” Mü, Yoksa “Vefat” Mı Etti?

İncelik ve nezaket timsâli eskiler ve onların günümüzdeki temsilcileri, ‘öldü’ kelimesinin yerine, yaşamın bu son ânı için birbirinden güzel ifadeler kullanırlardı. Şimdilerde dilimize bu kaba kelime her nasılsa yerleşiverdi. Israrla bu gibi soğuk tâbirlerden bilinçli olarak uzak duranlar için ölüm; ‘âsude bir bahar ülkesi’ydi, sevgililer diyarına yolculuk’tu, likâullah’tı. Onlar, dâr-ı bekâya irtihal eyledi, ötelere uçtu, en Yüce Dost’a kavuştu, sırlandı, terhis oldu, sevdiklerine kavuştu, öbür âleme süzülüverdi, nakl-i mekân eyledi, Hakk’ın rahmetine kavuştu, ebedî âleme göçtü, Hakk’a yürüdü, ruhu uçtu, vefat etti, rahmetli oldu...

Vefa, bir hak ödeme hâdisesidir. Yerine getirilmesi gereken ödemenin eksiksiz ve tam olarak ödenmesi mânasına gelir. ‘Vefat’ kelimesi de buradan türetilmiştir. Can borcumuz vardır Allah’a, onu da vefatla öderiz. Bu kelimelerde

bir incelik, asırlardan beri süregelen bir mirasın yansıması, güçlü bir imanın izleri görünürdü.

Gemini Yenile!

Bir gün Allah Resûlü, **Hz. Ebû Zer'e** (radiyallahu anh) şöyle buyuruyor: “Ey Ebû Zer! Gemini yenile, zira önündeki derya çok derindir. Yükünü gayet hafif tut, çünkü önündeki sefer pek uzundur. Zâd-ı zahîreni (azığını) sağlam al, zira önündeki tümsek pek yüksektir. Amelini de ihlaslı yap, çünkü gözetici olan Allah, olabildiğine ince eleyip sık dokuyandır.”⁷

Evet, uzun bir yolculuktayız. Ruhlar âlemi, anne karını, derken dünya hayatı... Başlangıcı tâyin etmek elimizde değildi. Ama burası ve hele ötesi (Allah'ın yardımı mahfuz) bizim elimizde. Onun için, Ebû Zer'e yapılan tavsiyeleri kendi üzerimize almalı ve bu tavsiyeler ışığında öbür tarafa hazırlanmalıyız.

Dünya Bir Saat, Eyle Onu Tâat

Bâzen çileli, ızdıraplı hayatlar veya pür-neşeli saatler hiç bitmeyecek gibi uzun görünür ve böyle algılanır insan narında. Her ne kadar bu böyle görünse de, sonuçta hepsi bir bir tükenip, nihâyete varır. Ama esas yolculuk, ondan sonra başlar. Evet, zamanın önemini ve hayatın fâniliğini çok iyi anlamış olan büyüklerimiz; “*ed-Dünyâ sâatün, fe'calhâ tâaten*”;⁸ yani “**Sanki dünyâ hayatı bir sâat**

⁷ Deylemî; *el-Firdeus bi-Me'sûri'l-Hitâb, Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye*, Beyrût 1986, 1. Baskı, 5/339.

⁸ Aclûnî, *Kesf'ül-Hafâ*, 1/500.

kadardır. Sen de onu ibâdet-ü tâatla doldur.” demişler. Müfessirler, bazı âyetlerin, âhiret hayatına nisbeten dünyâ hayatının sözü edilemeyecek kadar kısa olduğuna işâret ettiğini bildiriyor. Ama bütün bunlara rağmen, bu hayat bereketlendirilebilir; öbür âlemi ve Rabb’imizin rızâ-sını kazanmaya yetecek kadar da uzun yaşanabilir.

Hayat: Ezan-Kâmet ve Namaz Arası Kadar

Bilindiği gibi, insan dünyâyâ geldiğinde adı konulurken, sağ kulağına **ezân-ı Muhammedî**, sol kulağına da kâmet okunur ve o anda herhangi bir namaz kılınmaz bu ezan ve kâmet için. Onun namazı sonra gelecektir. Ve ardından çocuğa isim verilir. İnsan vefât edince, cenâze namazı için ezân ve kâmet okunmaz. Neden? Çünkü, ezan ve kâmeti daha dünyâyâ yeni gelmişken, adı konurken okunmuştur. Belki de, hayatın çok kısa, sanki ezan-kâmet ve namaz arasındaki daracık vakit kadar olduğunu îmâ ediyordur bu lâ-tif nükte. Evet, dünyaya geldiğimiz gün kulağımıza okunan ezan ve kâmetlerin namazı, cenâze namazımızdır, aslında.

Elvedâ Tebessümü

“Yaşayışlarını cismaniyetin mahbesinde sürdürenler, bütün bir gençlik dönemlerinde, hayatlarının parlak bir talih ve ebedî bir huzur içinde geçeceğini sanır, kendileriyle beraber her şeyin de fâni olduğunu hiç mi hiç düşünmezler. Düşünme mevsimi gelince de nasıl düşüneceklerini bilemeden esefler ve hasretlerle inler ve şöyle derler: “Meğer dünyâyâ geldiğimiz andan itibaren her şey bize vedâ etme-

ye başlamış. Meğer yüzümüze gülen her şey birer elvedâ tebessümüymüş de bizler anlayamamışız!”⁹

Er ya da geç hepimiz, birer elvedâ tebessümü kondurup bu hayâtın alınına, uçacağız bir bir ötelere. Geriye sadece O’nun rızâsı istikâmetinde yaptıklarımız veya yapmadıklarımız kalacak. Değerlendirebilene yeterli bu hayat. Değerlendirmeyene ise, bin sene verilse, ne yazar! Mini minnacık amellerimizi bile mayalandırıp büyütecek olan Rabb’imiz değil mi? Öyleyse, karamsarlığa ve ümitsizliğe asla düşmeden, amellerimize ihlâs mayası katıp, sadece önümüze bakmalıyız. O’na kulluğun ve adanmışlığın dışındaki bir hayat boştur. Değmez hiçbir şeye. Ondan dolayı, Rabbe kulluğun, O’nu tanıyıp sevmenin ve sevdirmenin dışında, O’nun hoşnutluğundan başka her şey boştur.

Burada Hiç Kimse Durucu Değil

*Burada hiç kimse durucu değil,
Hepimiz dünyadan göçmeye geldik.
Kör olan bu işi görücü değil,
İyiye kötüden seçmeye geldik.*

*Pazarcılar gibi alış-verişle,
Hem bağ tımarı hem meyve derişle,
Az bir sıkıntı, biraz bekleyişle,
O çetin köprüyü geçmeye geldik.*

*Gelmedik buraya boş dâvâ için,
Encâmı karanlık bir kauga için,*

⁹ M. Fethullah Gülen, *Zamanın Altın Dilimi*, s. 2.

*Dünyalara ait bir sevdâ için,
Bizler âb-ı hayat içmeye geldik.*

*Kehf ashâbı gibi mağaralarda,
O en Kutlu ile mübârek Gâr'da,
Henüz ölüp gömülmeden mezarda,
Bitmeyen çileyi çekmeye geldik.*

*Niceler düştüler dünya ağına,
Vuruldu bahçesine-bağına,
Anlarlar varınca son durağına,
Biz o bağı ekip biçmeye geldik.¹⁰*

Dünya hayatını özetleyen, hayatın anlam ve gâyesini en güzel şekilde sunan bir şiir. Evet, burası bir uğrak yeri. Bunu hem akıl hem de nakil en açık şekilde gösteriyor. Bir bir gidenler ve gidip de asla geriye dönmeyenler bunun en canlı şahitleri. Hem Yüce Kitabımız hem de Efendiler Efendisi'nin beyânları bu durumu net bir şekilde vurgulamakta. İlgili birkaç âyette şöyle buyrulur: “*Hiç şüphe yok ki sen de öleceksin, onlar da ölecekler.*” (Zümer, 39/30); “*Senden önce hiçbir insana dünyada ebedî hayat nasip etmedik. Sanki sen ölsen, onlar ebedî mi kalacaklar!*” (Enbiyâ, 21/34); “*Her can ölümü tadacaktır.*” (Âl-i İmrân, 3/185).

Ömrüm ve Gençliğim Zâyi Olup Gitti!

Bediüzzaman, tevâzuda zirve insan. Onun söylediklerini herkes kendi nefesine almalı ve öyle okumalı. Şu sözler ne muhteşemdir:

¹⁰ M. Fethullah Gülen, *Kırk Mızrap, I-II*, Nil Yayınları, İstanbul 2000, s. 133.

“Ey Rabb-i Rahîm'im ve ey Hâlik-ı Kerîm'im! Ben şimdiden görüyorum ki; yakın bir zamanda ben kefenimi giydim, tabutuma bindim, dostlarımla veda eyledim. Kabrime yönelip giderken, Senin dergâh-ı Rahmetinde cenazemin hâl diliyle, rûhumun lisan-ı kâliyle bağırarak derim: 'El-amân! El-amân! Ya Hannan! Ya Mennan! Beni günahlarımın hacâletinden/utancından kurtar.' İşte kabrime ulaştım. Boynu ma kefenimi takıp kabrimin başında uzanan cismimin üzerine durdum. Başımı dergâh-ı Rahmetine kaldırıp bütün kuvvetimle bağıriyorum: 'El-amân! El-amân! Ya Hannan! Ya Mennan! Beni günahlarımın ağır yüklerinden kurtar...' İşte kabrime girdim. Kefenime sarıldım. Teşyîciler (taşuyıcı) beni bırakıp gittiler. Senin afv ü rahmetini bekliyorum. Ve apaçık gördüm ki: Senden başka dayanağım yok. Günahların çirkin yüzünden, isyanların vahşi şeklinden ve o mekânın darlığından bütün kuvvetimle nidâ edip: El-amân! El-amân! Ya Rahman! Ya Hannan! Ya Mennan! Ya Deyyan! Beni çirkin günahlarımın arkadaşlıklarından kurtar, yerimi genişlet!”¹¹

İnsan Bir Yolcudur

“Dünyada garip gibi yaşa. Veya bir yolcu gibi ol. Kendini ölmeden önce kabir ehlinden say!”¹² İnsan, zaten dünyada gariptir. Mevlânâ'nın ifadesiyle; insan, kamıştan koparılmış bir ney gibidir. Gerçek sahibinden uzaklaştığından dolayı da hep inlemektedir. Onun bu iniltisi, bütün bir hayat boyu devam eder. İnsan bir yolcudur. Ruhlar âleminden başlayan yolculuğu, anne karnına, dünyaya, çocukluk döne-

¹¹ Bediüzzaman, *Lemalar*, 17. Lem'a, s. 651.

¹² Tirmizî, *Zühd* 25.

mine, gençlik çağına, yaşlılık hengâmına, kabir ve derken cennet veya ...'e kadar devam eden bir yolculuktur.

Acaba insan, bu yolculuğunun ne derece farkındadır? Eğer o, daima kendini bir yolcu gibi görse, yürüyüşünü zorlaştırmaktan başka bir işe yaramayacak olan dünyanın çeşitli güzelliklerine takılıp sendelemen yürüyüp gidecektir. İnsanın, kendini kabir ehlinde saymadıktan sonra, yani eskilerin; “Ölmeden evvel ölünüz.”¹³ diye anlatmaya çalıştıkları husûsu yaşantıya dökmedikten sonra, şeytanın hile ve desiselerinden bütünüyle kurtulması mümkün değildir. Evet, insan nefsanîyet, cismanîyet itibarıyla ölmelidir ki, vicdan ve ruh itibarıyla dirilmiş olsun.¹⁴

İhyâ ve İmâte Allah'ındır (Dirilten ve Öldüren O'dur)

Sonsuz ilâhî fiillerden birisi de imâte, yani, ölümü tattırma; ruhun bedendeki tasarrufuna son vermedir. Ruh, Muhyî (hayat verici) isminin tecellisiyle hayat nimetine kavuşmuş; Allah'ın en mükemmel, en hârîka ve idrâk edilemez eserlerinden birisi olmuştur. Bu nimet ve şeref ondan sonsuza dek geri alınmayacak. Ruh yaratmak, her ruha uygun bir beden inşâ etmek de Allah'ın hikmeti ve rahmetidir. Yüce Yaratıcı; insanı, kendi rûhuyla şereflendirmiştir.¹⁵ İşte ölüm kanunuyla o misafir ruh, bedenden soyulup süzülür ve kendine has bir başka âleme intikâl eder. “Ruh katîyen bâkidir.”¹⁶ sözü

¹³ Aclûnî, *Keşf'ül-Hafâ*, 2/291

¹⁴ M. Fethullah Gülen, *Sonsuz Nur-1*, s. 281.

¹⁵ M. Fethullah Gülen, *Işığın Görüldüğü Ufuk*, s. 248, Nil Yayınları, İzmir 2000.

¹⁶ Bediüzzaman, *Sözler / 29*. Söz - s. 224 vd.

bu gerçeği anlatır. Hayat, ihyâ; ölüm de imâte fiiline dayanır. İki de ayrı birer ilâhî ismin tecellisine hizmet ediyorlar. İhyâ fiiliyle cansız elementler hayata kavuşur, imâte fiiliyle bu beraberliğe son verilir.¹⁷

Her Ölümü, Bir Diriliş Tâkip Ediyor

Aslında her ölümü, bir diriliş tâkip ediyor ve ikinci safhalar birincilerden daha mükemmel. Ceninin oluşumunda “nutfe/damla” safhası biterken “alâka-kan pıhtısı” devreye giriyor. “Alâka”nın işi bitince sıra “mudga-et parçası”na geliyor. Kâinatın yaratılış safhalarında da bunu görebiliriz. Bir sonraki safha öncekinden daha mükemmel. Bütün bunlar bize kabir âleminin dünyadan, âhiretin de kabir âleminden daha güzel, mükemmel olacağını gösteriyor. O halde ölüm, yeni bir mükemmele doğru atılan bir ilk adımdır. Onu kabir ve berzah âlemi takip edecek ve diriliş hâdisesiyle insan yeniden beden-ruh beraberliğine kavuşacaktır. İşte ölümü bu şekilde değerlendiren bir kimse, “ölümü gülererek karşılar”¹⁸ ve **Necip Fazıl**’ın “*Ölüm güzel şey, budur perde ardından haber; hiç güzel olmasaydı ölür müydü Peygamber?*” şeklindeki enfes tespiti kavrar.

Ölüm, sadece bir hâlin değişmesidir. Ruh cesetten ayrılınca -Allah’ın bekâ vermesiyle- artık bâkidir, ya azap görür ya nimet. Ruhun bedenden ayrılmasının mânası, bedeninin onun emrinden çıkması demektir. Bedenin ölümüyle, ruh ikinci bir defa bedene iâde oluncaya kadar bedenden uzaklaşır ve serbest hâle gelir.

¹⁷ Elmallı, Hamdi Yazır; *Hak Dini Kur’ân Dili*, 8/181, Azim Yayıncılık, İstanbul 1995.

¹⁸ Bediüzzaman, *Hutbe-i Şâmiye*, s. 1972.

Her Doğan, Ölmeye Namzettir

Her doğan ölmeye namzet; fark, bu misafirhanede ikâmet müddetinin miktarında. Bu değişmez ve istisnâ tanımaz bir kanun. Bütün hak dinler ve din görünümündeki bâtil organizasyonlar insanın aslı ve âkıbeti üzerinde durmuş, çeşitli açıklamalar yapmış, muhtelif inançlar getirmişlerdir. İslâm'da, imanının altı esasından biri de âhirete imandır. Buna göre, insanlar defnedilince önce kabirde sorguya çekilecek; orada, dünya hayatındaki iman ve amellerine göre cevap verecek; kıyâmetin kopmasına ve yeniden dirilişe kadar, berzah âleminde kalacak; berzahta, amellerine göre muâmele görecekler; orası ya cennetten bir bahçe veya cehennemden bir çukur olacaktır. Arkadan haşir-hesap-mizan-sırat-cennet veya ...

Ey İnsan! Bilir Misin Nereye Gidiyorsun?

İnsan, dünyanın bin sene mutlu bir hayatı, bir saatına denk gelmeyen cennet hayatına; ve o Cennet hayatının dahi bin senesi, bir saat Rabb'imizi bizzat seyretmeye denk gelmeyen rahmet diyarına gitmekte. Öyleyse kabir kapısına ağlayarak değil, gülerek girmeli. Yokluğa, kaybolmaya, hiçliğe, karanlıklara, unutulmaya, çürümeye ve dağılmaya gidildiği zannedilmemelidir. İnsan, sonsuzluğa, sürekli varlığa, nura, teneffüse ve kavuşmaya gitmektedir. Mezaristana göçtüğünüz vakit, "Eyvah, malımız, uğraşlarımız harap ve hebâ oldu. Şu güzel ve geniş dünyadan gidip dar bir toprağa girdik!" demeyiniz, ağlayıp ümitsizliğe düşmeyiniz. Çünkü sizin her şeyiniz korunuyor. Her ameliniz yazılmıştır. Her

hizmetiniz kaydedilmiştir. Hizmetinizin karşılığını verecek olan Yüce Yaratıcı, sizi alır; yeraltında geçici bir süre durdurur; sonra Kendi huzuruna aldırır. Ne mutlu sizlere ki, hizmet ve vazifenizi bitirdiniz. Zahmetiniz bitti; rahata ve rahmete gidiyorsunuz. Meşakkat bitti; ücret almaya gidiyorsunuz.¹⁹

Allah, Yaratır, Yaşatır, Öldürür ve Diriltir

Hiç kimse ölümsüz değildir. Allah (*celle celâluh*) yaratır, yaşatır ve öldürür. “Ölüm o kadar kat’î ve zâhirdir ki, bu günün gecesi ve bu günün kışı gelmesi gibi ölüm başımıza gelecek...”²⁰ sözü ölümün kat’îliğini ne hoş anlatır! İnsan özellikle gençliğinde, ölümü bir son olarak gördüğü için onu hiç mi hiç aklına getirmek istemez, düşünmez. Bu bir kaçış yoludur. Oysa fiziksel kaçış ölüme bir çâre olmadığı gibi, ölümü düşünmeyerek ondan kurtulmak da mümkün değildir. İnsan, her gün gazetelerde mutlaka ölüm haberleriyle karşılaşır. Yolda giderken bir cenazeye rastlar ya da bir mezarlığın önünden geçer. Zamanla yakınları, akrabaları ölür. Onların cenazelerine gittiğinde, evlerini ziyaret ettiğinde, mutlak gerçeğe yüzyüze gelir. Başkalarının, özellikle de sevdiklerinin ölümünü gördükçe kendi sonunu düşünür, kalbi sıkılır, ruhu daralır.

İnsan ne kadar direnirse dirensin, nereye sığırsa sığınsın, nereye kaçarsa kaçsın aslında farkında olmadan hep kendi ölümüne doğru koşar. Önünde başka bir çıkış yolu yok. Geri sayım sürekli devam eder. Ne yöne dönerse ölüm onu orada karşılar. Çember sürekli daralarak ona yaklaşır ve sonunda kısıkvrak yakalar. *Kaderde yine*

¹⁹ Bediüzzaman, *Mektubat* / 20. Mektup, s. 450, 451, (Sadeleştirerek).

²⁰ Bediüzzaman, *Şualar*, 11. Şua - s. 949.

bir değişme olmamış, belirlenmiş bir anda/yerde ölüm onu yakalamıştır: “Nerede bulunursanız bulunun: Sağlam, yüksek kulelerde, hatta eflâke ser çeken yıldız burçlarında bile olsanız, ölüm mutlaka size yetişir.” (Nisâ, 4/78).

Yapmamız gereken, kendimizi kandırmayı ya da gerçekleri göz ardı etmeyi bir kenara bırakıp Allah’ın kaderimizde belirttiği süreyi en iyi şekilde değerlendirebilmektir. Bu sürenin ne zaman biteceğini yalnız Allah bilir. “Sizin kaçtığınız o ölüm var ya, o mutlaka sizi karşılayacaktır. Sonra da görünmeyen/görünen ne varsa hepsini bilen Allah’ın huzuruna götürüleceksiniz, O da sizin yaptıklarınızı tek tek bildirip karşılığını verecektir.” (Cuma, 62/8).

Ağzından Yel Alsın!

Mutlaka herkes ölecek. Düşünecek olursak, yüz yıl sonra şu anda yaşayan insanlardan çoğu burada olmayacaktır. İnsan, ölümü düşünmek istemez. Bu mutlak sonun kendi başına da geleceğini aklına getirmez. İnsanlar, düşünülmediği sürece, ölümle karşılaşmayacağı gibi bâtil bir inanç geliştirmişlerdir. Ölümle ilgili konu açan bir kişi hemen “şom ağızlı” olarak nitelenir ve bu konu hemen **“ağzından yel alsın”** gibi mânasız sözlerle kapattırılır. Halbuki ölümden söz eden biri, isteyerek-istemeyerek, Allah’ın çok büyük bir mûcizesini hatırlatmakta ve insanların üzerindeki kalın gaflet perdesini az da olsa aralamaktadır. İnsan, gafleti bir yaşam biçimi hâline getirmişse, kendisini rahatsız eden bu tür gerçeklerin aklına gelmesiyle, gafletinin zedelemesinden huzursuz olur. Oysa, ölümü düşünmekten ka-

çanlara, ölümlle karşılaşıldığında sıkıntı da o kadar dehşetli olur. Dünyada gaflet ne kadar büyükse ölüm ânında ve kıyâmet gününde de sıkıntı o derece büyük olur.

Zamanın ilerlemesine rağmen kendini yaşlanmaya ve ölüme karşı koruyabilmiş tek bir insan yoktur. Çünkü insan kendi bedeninin ve hayatının gerçek sahibi değil. Yaşama karar verip hayatını kendisinin başlatmamış oluşu ve hayatını bitiren ölüme müdâhale edemeyişi bunun açık bir göstergesi. Hayatın sahibi, onu verendir. Ve O, dilediği zamanda onu geri alır.

Merdâne Kabre Bak, Erkekçesine Ölümün Yüzüne Gül

Ebedî hayata geçiş ölümlle oluyor. Öyleyse bize verilen bu ömür süresince bizden istenen ve bekleneni iyi anlayıp Allah'a yakınlaşmalı ve sorumluluklarımızı yerine getirmeliyiz. Bu da Müslüman'a yakışan bir harekettir. Akıl ve şuur sahibi olarak yaratılmış, varlıkların çoğunluğu üzerinde tasarruf yetkisine sahip kılınan insandan beklenen, ölüme karşı ilgisiz kalmamasıdır. **“Başta Habibullah** (sallallahu aleyhi ve sellem), **bütün ahab, kabrin öbür tarafındadır**lar. Burada kalan bir iki tane ise, onlar da gidiyorlar. Ölümünden ürküp, kabirden korkup başını çevirme. *Merdâne kabre bak, dinle, ne talep eder? Erkekçesine ölümün yüzüne gül, bak ne ister.*”²¹ sözleri bu hakikati dile getirir. Her gün, trafik kazası, hastalık, âfet vb. sebeplerle vefat eden yüzlerce insan, **“Ölüm vardır, ölümü aslâ öldüremezsiniz.”** gerçeğini hâl dilleriyle âleme ilân ediyorlar.

²¹ Bediüzzaman, *Sözler*, 14. söz - s. 65.

İlk insandan bu yana sayısız insan yaşamıştır. Bu insanların hepsi de istisnasız ölümü tatmışlar. Bu, şu anda yaşamakta olanların da başlarına gelecek olan kesin ve kaçınılmaz bir sonudur: “Siz evlerinizde dahi olsaydınız haklarınızda ölüm takdir edilenler, mutlaka düşüp ölecekleri yerlere doğru çıkacaklardı.” (Âl-i İmrân, 3/154); “Vakti geldiğinde ölüm sekerâtı başlayınca, can çekiştiği sırada insana ‘İşte’ denir, ‘senin en çok nefret edip kaçtığın şey!’” (Kâf, 50/19).

Ruh, dünya hayatına bir imtihan devresi geçirmek üzere doğumla gelen insanoğluna anne karnında yaklaşık dört aylık cenin döneminden sonra üflenir ve böylece dünya hayatı başlamış olur. Ruhun bedenden ayrılması ile de kabir hayatı başlar. Kıyâmetten sonra da âhirete yeni bir yaşam için geçecek olan insan, dünyadaki inanç ve amel durumuna göre cennet veya cehennemdeki ebedî hayatta yerini alacaktır. İnançlı olup da amel eksikliği bulunanlar, ya Allah’ın rahmetiyle bağışlanır ya da belli bir süre cezasını çekip cennete geçebilirler.

Ölümü Temennî Etmek

Ölümü temennî yasaklanmıştır. Bir hadiste; “Sizden hiç kimse, mâruz kaldığı bir zarar sebebiyle ölümü temennî etmesin. Mutlaka bunu yapmak mecburiyetini hissederse, bari şöyle söylesin: ‘Rabb’im, hakkımda hayat hayırlı ise yaşat, ölüm hayırlı ise canımı al!’”²² buyrulmaktadır. Kays İbn Ebî Hâzım anlatıyor: “Habbâb İbn Eret’in (radiyallahu anh) yanına girmiştım. Karnı yedi yerinden dağlanmıştı. Bana:

²² Buhârî, *Merdâ* 19; *Daâvât* 30; Müslim, *Zikr* 10.

‘Eğer Resûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem) ölümü istemekten bizi men etmeseydi mutlaka onu talep ederdim!’ dedi.”²³

Temennî, mümkün olsun/olmasın geleceğe dair bir şeyin gerçekleşmesini dilemektir. Ölümü temennî de zamanından önce onun gelivermesini istemek, hayat koşusunu yarıda kesmek demektir. Bu temenninin ‘sâbit fikir’ hâline gelmesi, intiharla sonuçlanabilir. Bu, bir anlamda yaşama sevincini yitirmek ve kendine bir “son” tâyin etmeye kalkmaktır. Büyük cinayettir, haramdır.

Gelmesi mutlak olan ölümü, temennî ve dâvet etmek-tense, o temenniye sevkeden sebepleri göğüslemek ve onların izâlesine çalışarak Yaratıcı’nın tanıdığı yaşama hakkını sonuna kadar kullanmak daha iyidir. Ancak buna rağmen yine de ölümü temennî ettirecek durumların olabileceğini göz önüne alan Resûl-i Ekrem (sallallahu aleyhi ve sellem) bu hadislerinde: “...Eğer mutlaka temennî etmek zorunda kalırsa, o zaman şöyle desin...” buyurmaktadır. Bu, hayatı ve ölümü “hayırlılık” kaydı ile, O’nun takdirine havâle ederek, herhangi bir çılgınlığa düşmeden kulluk çizgisini koruma gayret ve teslimiyeti içinde olma tavsiyesidir.

Kişiler ve toplumlar için kimi zaman ölümü temennî ettirecek çeşitli gelişmeler olabilir. Bir hadis, ölümü temennî ettirecek sıkıntıların, kişileri mezarlar üzerinde dövünmeye götürece kadar ağır olabilecek günlerin geleceğini bildirir: “Yemin ederim ki, bir adam bir kabrin üzerine kapanarak, ‘Keşke bu mezarda ben olsaydım!’ demedikçe dünya yok olmaz. Aslında bu sözü ona söyleten din, değil belâdır.”²⁴

²³ Buhârî, *Merdâ* 19; *Daâvât* 30.

²⁴ Müslim, *Fiten* 54.

Belâlar elbette çok çeşitli olabilir. Bir hadiste bu belânın toplum içindeki türüne şöyle işaret edilmekte: “Yöneticileriniz hayırlılarınız; zenginleriniz cömertleriniz olduğu, işleriniz de aranızda danışarak görüldüğü sürece yerin üstü sizin için yerin altından daha hayırlıdır. Yöneticileriniz şerlileriniz; zenginleriniz cimrileriniz olduğu, işleriniz de kadınlara kaldığı zaman yerin altı sizin için yerin üstünden daha hayırlıdır.”²⁵

Birisi hep ölümü temennî ederdi. Ölüm kendisine gelip çatınca bu sefer ölümden nefret etmeye başladığını söyledi. Yanındaki ona şöyle cevap verdi: ‘Efendimiz’in yasak ettiği bir şeyi isteyene, son anda genelde bu şekilde bir hâl olur, son anda ölümden nefret eder!’²⁶

Ölüme Dâvetiye Çıkarmaya Gerek Yok

İşte, bütün bu vb. olumsuz gelişmeler içinde dahi Müslüman’ın hak ve doğru bildiği yolda, iyiliğinin artma ihtimâlini göz önünde tutarak yaşaması, yaşama sevincini yitirmemesi, Allah Resûlü’nün isteğidir. Zira ölüm nasıl olsa gelecektir. Ona dâvetiye çıkarmaya gerek yok. Ne zaman geleceği de bilinmediğine göre, iyilik ve hayırları geciktirmemeye, aksine artırmaya; her şeyin düzelebileceği ümiyle hizmete devam edilmelidir.

İslâm’ın gölgesinde hayat güzeldir ve günden güne de güzelleşecektir. Çünkü Allah’ın adı artık dünyanın dört bir yanında şehbâl açmaya başlamıştır. Müslümanlar, gerçek konularına doğru yürümektedirler. **Dinin yenilmez gücü** ve bu güçten kuvvet alan kara sevdalılar, iş başındadırlar.

²⁵ Tirmizî, *Fiten* 78.

²⁶ Suyutî, *Siyer-u A’lâmi’n-Nübelâ*, 5/203.

Zaten İslâm ölümü güzelleştiriyor. Kur'ân, Müslüman'ı "Dünya hayatı sadece bir oyun, bir eğlence, bir süs, aldatıcı bir metadan başka bir şey değildir." (Ankebût, 29/64); "Her nefis ölümü tadıcıdır." (Âl-i İmrân, 3/185) diyerek eğitiyor, Müslüman'ı hiçbir zaman dünyaya daldırmıyor. Onun gözünün hep ilerde, ölüm ötesi güzelliklerde, sonsuz saadette olmasını istiyor. Allah Resûlü'nün İbn Ömer'e yaptığı tavsiyeleri daima içinde hissettiriyor: "Dünyada garip veya yolcu imiş gibi yaşa. Akşama ulaştığında sabahı bekleme. Sabaha ulaştığında da akşamı bekleme. Hastalığın için sıhhatinden ve ölümün için hayatından istifade et." Bu, her Müslüman'a, Biricik Rehber'inden bir terbiyedir. Bize düşen, ölümü unutmamak, ona hazırlanmak, şartlar ne kadar ağır olursa olsun ölümü temennî etmemek ve Allah'ın rahmetinden ümidi kesmemektir.

Ölüm Nerede Olacak?

Ölüm; Allah'ın dilediği yerde olur. Bugün 28 Temmuz 2005. Karşımda çok net bir cevap daha var: "Fransa'dan tatillerini geçirmek için Türkiye'ye gelen gurbetçi aile, Denizli'deki köylerine az kala trafik kazası geçirdi. Aynı aileden üç kişi vefat etti. 8 bin km. yol katedip, son 85 km'de uyuklayarak bir tıra arkadan çarpıp can verdiler." Ölümün nerede olacağını bilemeyiz. Ancak Rabb'imizden bereketli bir ömür ve hayırlı bir ölüm dileriz. Ayrıca maddî ve mânevî bütün tedbirleri alır, bize düşen kısımda eksiklik bırakmayız. Gerisini/berisini/ötesini Allah bilir.

Bir hadis-i şerif, konumuzu çok iyi açıklıyor: "Allah bir

kulunun bir memlekette ölmesini takdir etti mi, onu oraya -veya orada bulunan bir şeye- muhtaç kılar.”²⁷

Ölenle, Ötelere Selâm Gönderilmeli

Ölmek üzere olan kişinin yanında neler konuşulacak sorusunun en güzel cevabını **İbnü'l-Münkedir** veriyor: “Hz. Câbir’in yanına girdim. Ölmek üzereydi: ‘Resûlullah’a bizden selâm götür! dedim.”²⁸

Ne ince bir düşünce! Büyüklerimizin her sözü, her işi âhiret yörüngeli. Onlar vefat eden insanla bile Resûlullah’a selâm gönderiyorlar. Çünkü onu çok seviyor ve hep huzuruna kavuşmak istiyorlar.

Telkin, Sadece Ölmek Üzere Olanlara mı?

Allah Resûlü, “Ölülerinize (ölmek üzere olanlarınıza) Lâilâhe illallâhu’l-halîmu’l-kerîm, Sübhanallahi Rabb’i’l-Arşî’l-Azîm, Elhamdülillâhi Rabb’i’l-Âlemîn, demeyi telkin ediniz!” buyurdu. Yanındakiler: “Ya Resûlallah! Bunun sağlara telkini nasıldır?” deyince, “Ecved, Ecved (Daha güzeldir!)” buyurdular.²⁹

Kelime-i tevhid çok feyizli bir hazine. Ölüm ânında, onunla dopdolu bir şekilde öbür âleme yelken açabilmek ne büyük bir bahtiyarlık! Ancak unutulmamalı ki, bu büyük mutluluğa erişebilmek için ölüm ânı gelip çatmazdan evvel dilin, dudakların ona alıştırılması; kalbe iyice nakşedilmesi gerekmektedir. Zira Nebiy-i Ekrem (aleyhisselâm), “Kişi nasıl yaşarsa

²⁷ Tirmizî, *Kader* 11.

²⁸ *Hadis Ans.*, 17/108; İbn Mâce, 1/466; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 3/69.

²⁹ *Hadis Ans.*, 17/107.

öyle ölür, buyuruyor.” Kelime-i tevhidle dopdolu yaşayanı, rahmet-i ilâhiye -inşallah- kelime-i tevhidle vefat ettirir.

Her Ölüm, Ölenin Kıyâmetidir

Her insanın kıyâmeti kendi ölümüdür. “Bildüğümüz, gördüğümüz dünya bir iken, insanlar adedince dünyaları hâvidir (içinde barındırır). Çünkü, her insanın tam mânasıyla hayalî bir dünyası vardır. Fakat öldüğü zaman dünyâsı yıkılır, kıyâmeti kopar.”³⁰ diyen Bediüzzaman bu hususa işâret etmiştir. **Hz. Ömer**’in bir hutbede şöyle buyurduğu nakledilir: “Ey insanlar! Sakın ha kıyâmet gününü, tûl-i emellere düşerek kendinizden çok uzak görmeyiniz. Şunu iyi bilin ki kim vefât ederse işte onun kıyâmeti kopmuş demektir.”³¹ Bu sözlerin aslında **Enes b. Mâlik** kanalıyla gelen bir hadis olduğu da bildirilir: “... ölüm kıyâmettir. Kim ki vefat etti, işte onun kıyâmeti kopmuş demektir.”³²

Hayat, Ölümle Anlam Kazanır

Hayat ölüm için, ölüm de hayat için son derece anlamlıdır. Hayatı olmayan bir ölüm nasıl hiçlik ve yokluk demekse; ölümü olmayan bir hayat da öyledir. Eşyâ zıtlarıyla kâim olduğu için gecenin varlığı gündüzü, akın varlığı karayı, ölümün varlığı da hayatı anlamlı hale getirir. Bu gerçek, “Hanginizin daha iyi amel yapacağını denemek için ölümü ve hayatı yaratan Allah’tır.” (Mülk 67/2) şeklinde ifâde edilir. Buradan anla-

³⁰ Bediüzzaman, *Mesnevi-i Nuriye*, s. 1304.

³¹ Ebû Nuaym, *Hilye*, 5/325; 6/268.

³² Aclûnî, *Keşf’ül-Hafâ*, 1/189; 2/368; Kurtubî, *Tefsîr*, 12/188; *el-Firdevs*, 1/285; Münâvî, *Fezû’l-Kadîr*, 5/3.

şıldığına göre hayat ve ölüm imtihan amaçlıdır. Hayat olmasa ölümün; ölüm olmasa hayatın imtihan gayesi tahakkuk etmezdi. Âyette ölümün hayattan önce zikredilmiş olmasını değerlendiren bir kısım müfessirler bunu, insanın doğmadan önceki hâliyle irtibatlandırırken bir kısmı da ölümün hayırlı işler yapmaya daha müessir oluşu üzerinde durmuşlardır.

İlk Ölüm ve Ölümün Âkıbeti

Ölüm, insanoğlunun tanıştığı ilk hâdiselerden birisidir. Cennetten yeryüzüne bir imtihan için misâfir olarak gönderilen insanoğlunun ilk atası Hz. Âdem (aleyhisselâm) ile eşi Hz. Havvâ ölümle yüzyüze gelen ilk insanlardır.

Hız. Âdem'in bir çocuğu vefat etmişti. Hanımı Hz. Havvâ'ya bu durumu nasıl anlatacağı? "Ey Havvâ! Oğlun vefat etti." dedi. Ancak vâlidemiz bu sözden pek bir şey anlamadı. Şaşkın şaşkın sordu: "Ölüm de nedir?" Hz. Âdem'in, ölümü bir şekilde anlatması gerekiyordu: "İnsan aslâ bir şey yiyip içmez, gücünü gösteremez, ayağa kalkamaz, konuşamaz ve yürüyemez bir şekilde hareketsiz kalınca işte o zaman ölmüş sayılır." der demez Hz. Havvâ bir çığlık atarak ağlamaya başladı. Bunun üzerine Hz. Âdem şöyle dedi: "Sen ve kızların çığlık atarak ağlamaya baksın, ben ve oğullarım bu durumdan(?) uzağız."³³

Ölümü öldürmek sadece Allah'a mahsustur. Resûlullah (aleyhisselâm) şöyle buyurdu: "Kıyâmet günü ölüm, alaca bir koç sûretinde getirilir. Cennetle cehennem arasında yer alan sur üzerinde durdurulur. Önce, "Ey Cennet ahâlisi!"

³³ Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid*, 3/5, *Mu'cemu'l-Evsat*, 2/361; Ebû Nuaym, *Hilye*, 3/148; *Tefsir-u İbn Kesir*, 2/46.

diye bağrılır. Onlar başlarını kaldırırlar. Sonra, “Ey Cehen-nem ahâlisi!” diye bağrılır. Onlar da başlarını kaldırırlar. Sonra sorulur: “Bunu tanıdınız mı?” Hepsi birden, “Evet tanıdık.” derler. Bu ölümdür. Koç yatırılır ve kesilir. Böylece yokluğun yok edildiği duyurularak, herkese ‘el-hulûd, (artık ebedilik var)!’ denilir.”³⁴

Ölümden Ne Korkarsın, Korkma Ebedî Varsın

Dünya hayatının bir imtihan olduğu bilincinden yoksun olan bir kimse, ölümden korkmakta; etrafındaki insanların ölümleriyle ürpermekte ve feryadü figan etmektedir. Bu korkunun gerçek sebebi ise, ölümün mâhiyetinin bilinmesi; insanın emellerine engel olması ve ölümün onu zâhiren sevdiklerinden ayırmasıdır. Bütün semavî dinler, insanı bu çeşit sıkıntılı bir hâletten kurtarmak için “ba’s-ü ba’de-’l-mevt - **tekrar diriliş**” hakikatıyla gelmiş ve bu konuda ittifak etmişlerdir. Hatta bütün peygamberlerin çağrısı da Allah’a imandan hemen sonra, âhirete imana ve onun için hazırlık yapmaya yöneliktir. Hz. Bediüzzaman’ın buyurduğu gibi, Kur’ân’ın esas maksatları dört hakikattir: *Tevhid*, *nübüvvet*, *haşir* ve *ibadet/adâlet*.³⁵

Büyüklerimizin kimisi ölümden tir tir titremekte, kimisi ise onu bir düşün gecesı gibi beklemektedir. Ancak unutulmamalıdır ki bu tür sözler, onların o anda içinde bulunmuş oldukları bir hâlin ifâdesidir. **Fudayl b. İyâz** şöyle der: “Şâyet sen ölümden korktuğunu söylersen, ben bu söze inanmam. Şâyet ölümden korksaydın, sana ne yemek

³⁴ Buhârî, *Rikak* 50, 51; Müslim, *Cennet* 43; İbn Hacer, *Fethu’l-Bârî*, 11/420.

³⁵ *İşârâtü’l-İ’câz*, s. 116, 1231; *Emirdağ L. (2)* - Mektup No: 73 - s. 1848.

ne içmek kâr etmezdi!”³⁶ Yunus, “Ölümden ne korkarsın; korkma ebedî varsın.” demektedir; ama iman ve imanın getirmiş olduğu kazanımlardan istifade etmeden insanlığın bu korkuyu aşması zordur. Çünkü insan kendine elem ve keder veren şeyden korkar.

Ölüm; lezzetleri acılaştırması, dostları ayırması vb. sebeplerle korku kaynağıdır. Ölümün hakikatini bilmemek, öldükten sonra başa neler geleceğini kestirememek; beden çürüyüp yok olduktan sonra kişilik ve benliğin tamamen hiçliğe kavuşacağını zannetmek; öldükten sonra nereye gideceğini bilememek; arkada kalacak mal/miras üzerine üzüntü duymak, ölüm korkusunun başlıca sebeplerindendir.

Ölüm korkusunun ilacı Kur’ân’ın getirdiği ebedî saadet formülünde gizlidir. İnsan ölümlle, en fazla sevdiği varlığını/ ruhunu her şeyin sahibine emânet ettiği düşüncesine sahip olur. Ruh, Allah’ın vazifeli elçilerinin emîn ellerinde, yüce ve mükemmel bir âleme götürülecektir. O halde korkuya gerek yok. Ölüm korkusu aslında hayatımızdaki birtakım aşırılıkları dengelemek için gereklidir. İnsandaki bütün duygular gibi ölüm korkusu da itidal çizgide bulunduğu zaman faydalıdır. Ölüm korkusu olmasaydı, sosyal düzeni sağlamak, kötü niyetli insanların cemiyette anarşi çıkarmasını engellemek mümkün olmazdı. Bu korkuyu insanın çevreye intibakına zarar vermeyecek bir seviyede tutmanın yolu, akl-ı selîm ve doğru dinî inançlardır.

“Aşk ile çıkıp yola revân olanlar, ölüme, ecele dost gibi bakar asla korkmazlar. Kabre gülerek girer, katiyyen ürkmemezler. Orayı, ejder ağzı, vahşet yatağı, hiçlik boğazı görmez; aksine orayı; ahbâba kavuşturan bir rahmet, nur ve

³⁶ Suyutî, *Siyer-u A’lâmi’n-Nübelâ*, 8/432.

Hak kapısı görür, tereddüt ve telâşa kapılmazlar.”³⁷ ‘Yüksek gâye-i hayallere dilbeste olmuş seviyeli gönüller için, hedefin mânâsını kucakladıktan sonra, zahmet, meşakkat ve ölümün ne önemi olur ki?..’³⁸

Ecel: Bütün Varlıkların Müsterek Alın Yazısı

Her canlının hayatının sona ereceği vakit tayin edilmiştir. **Ecel**, insan ömrü içerisinde gizlidir. Elbette ki bunda birtakım hikmetler vardır. Eğer insan ölüm vaktini bilseydi, her zaman korku içerisinde olur, ağzının tadı kaçar ve hayatta hiçbir işte başarı gösteremezdi. Tıpkı idamlık mahkûmlar gibi. Ölüm vaktinin tamâmen bildirilmeyişinde, insanın kendisini gaflete salmaması gibi bir hikmet gizli.

Her işi hikmetli olan Rabb’imiz, şu imtihan yurdunda çok mühim şeyleri, kesret içinde saklıyor. O saklamada, çok hikmetler, çok maslahatlar vardır. Eceli, insan ömrü içinde ve kıyâmetin vaktini dünyanın ömrü içinde saklamış. Zira, insan eceli bilinse, yarı ömrüne kadar tam gaflet, yarıdan sonra darağacına adım adım gitmek gibi bir dehşet verecek. Halbuki, âhiret ve dünya dengesini korumak ve her vakit korku ve ümit ortasında bulunmak maslahatı gerektirir ki, her dakika hem ölmek hem yaşamak mümkün olsun. Şu halde, saklı tarzdaki yirmi sene bir ömür, bin sene belirli bir ömre tercih edilir.³⁹

Aynı gerçek Lem’alar’da da geçer: “Madem ecel vakti muayyen değil; Cenâb-ı Hak, insanı ye’s-i mutlak ve gaf-

³⁷ M. Fethullah Gülen, *Yitirilmiş Cennete Doğru*, s. 62.

³⁸ M. Fethullah Gülen, *Yeşeren Düşünceler*, s. 170.

³⁹ Bediüzzaman, *Sözler*, 24. Söz, s. 148, (Özetle).

let-i mutlaktan kurtarmak için, havf ve recâ ortasında ve hem dünya ve hem âhireti muhafaza etmek noktasında tutmak için, hikmetiyle eceli gizlemiş. Madem her vakit ecel gelebilir; eğer insanı gaflet içinde yakalasa, ebedî hayatına çok zarar verebilir. Hastalık gafleti dağıtır, âhireti düşündürür, ölümü tahattur ettirir; öylece hazırlanır. Bazı öyle bir kazancı olur ki, yirmi senede kazanamadığı bir mertebeyi yirmi günde kazanıyor.”⁴⁰

Tâbiînin büyüklerinden birisi: “Eğer ben ölümün ne zaman geleceğini bilseydim, aklımın başımdan gitmesinden korkardım. Fakat Allah, eceli gizledi ki, bu da Allah’ın büyük bir nimetidir. Eğer gaflet olmasaydı, ölüm korkusu sebebiyle insanlar günlük yaşantıları için dahi çalışamazlar, pazarlar kurmazlardı.” demektedir.

Ecel, belli bir zaman parçası ve bu parçanın sonu. İnsanın veya herhangi bir canlının eceli, kendisine tâyin edilen ömürdür. “Ecelin gelmesi” ise, tâyin edilmiş bu ömrün son bulması; yani ölümdür. Allah indinde her canlı için tâyin edilmiş bir ecel vardır. O geldiğinde dünya hayatı son bulur. “Onları takdir edilen bir süreye kadar erteler. Ecelleri geldiği zaman da bir an dahi ne geri kalırlar, ne de ileri geçerler.” (Nahl, 16/61); “Eceli gelince, kimsenin ölümünü Allah geciktirmez.” (Münâfikûn, 63/11).

Ecel, kazâ ve kaderle ilgili bir mesele. Nasıl diğer olayları Allah, geçmiş ve geleceği kuşatan ilmiyle belirlemişse, eceli de ilmiyle takdir etmiştir. “Allah’ın emir ve kazası olmadıkça hiçbir kimseye ölüm yoktur. O, vadesiyle yazılmış bir yazıdır.” (Âl-i İmrân, 3/145). Allah’ın izni ve iradesi olmaksızın,

⁴⁰ Bediüzzaman, *Lemalar*, 25. Lem’a, s. 696.

ne düşman saldırısıyla, ne de kendi arzusuyla kimse ölmez. Ölüm, Allah katında bilinen bir vakit ile takdir edilmiştir ki; ne ileri gider, ne geri kalır. Bir insan, gerçekte nasıl bir şekilde ölecekse öyle ölür. Bazı kimseler ecel-i müsemmâ (eceliyle gelen normal ölüm) ve ecel-i kaza (kaza ile gelen ölüm) diye iki ecel tasavvur ederler; ve “Zavallı eceli gelmeden kazaya uğradı.” derler. Ancak, olay ne ise ecel odur. Ve o kimsenin Allah katında bilinen vakti ondan ibârettir. Bundan başkası gerçekten değil, zâtî ve akîlî imkan üzerine kurulmuş varsayımlar ve ihtimallerdir. Gerçekte herkesin ecelinin birliği apaçık bir gerçektir. Evet, kaderin sırrı belli olmaz ve yaşayan bir kimsenin ne vakit ve ne şekilde öleceğini de Allah’tan başkası bilemez. İlâhî kanunda ölümün sebepleri olarak tanınmış birçok şey de vardır. İnsan, ecelinin ne olduğunu bilmediği için bunlardan sakınmalıdır. Fakat şu bilinmelidir ki, bu sakınma ne ilâhî iradeyi değiştirir ne de Allah katında bilinen ve takdir edilmiş olan eceli.

Ecel, bir varlığın kendi şartları ve kendi buutları içinde geçireceği sürenin sonu ve o varlığın hayat serencâmesinin bitimi. Sonradan var olan her şey aslında böyle bir “son” ve “bitim” yazısıyla dünyaya gelir. Varlığın akıp gidişi içinde, başlangıçla bitimi birbirinden ayırmak mümkün değildir. Her şey, bir damla gibi er-geç toprağın bağına düşer, erir. Ve bir ırmak gibi er-geç akar; bir denize karışır. Bu, hemen bütün varlıkların müşterek alın yazısıdır. Bu yazı ile her varlık gün yüzüne çıkar ve yine bu yazı ile geldiği gibi ayrılır gider. Başlangıçlar bitimin emâresi; sonradan meydana gelişler, sona erişin esasıdır. Başlangıcı olmaya-nın, sonu da yoktur. Ezelî olandır ki, ancak ebedî olan da O’dur. Sonradan meydana gelen her şeyin varlığına hük-

meden, onu belli bir programla bu âleme gönderip ve her şeyini görüp gözetken bir Yüce Varlık'tır ki; bütün bu gelip gitmelerin, doğup-batmaların dışındadır. Olmuş/olacak bütün müddetler de, O'nun tasarrufu altındadır.⁴¹

Bazı Veliler Vefât Vakitlerini Bilirler mi?

Hiç kimsenin öleceği zaman kendisince belli değildir. Hz. Bediüzzaman bu konuyu aydınlatıyor: “Resûl-i Ekrem Aley-hissalâtü Vesselâm, lâ ya'lemu'l-gaybe illâllah sırınca, kendi kendine gaybı bilmezdi. Belki Cenâb-ı Hak ona bildirirdi, o da bildirirdi. Cenâb-ı Hak hem Hakîm'dir hem Rahîm'dir. Hikmet ve rahmeti ise, umûr-u gaybiyeden (gaybî işler) çoğunun setrini (gizliliğini) iktizâ ediyor, müphem kalmasını istiyor. Çünkü şu dünyada insanın hoşuna gitmeyen şeyler daha çoktur; vukuundan evvel onları bilmek elimdir. İşte bu sır içindir ki, ölüm ve ecel müphem bırakılmış ve insanın başına gelecek musibetler dahi perde-i gaybda kalmış.”⁴² “Tam mânasıyla fenâyâ mazhar olanlar ise, onlara da Allah'ın izniyle eşyâ-yı gaybiye inkişâf eder. Ve onlar da, o eşyâyı fenâfillâh olan havaslarıyla görürler.”⁴³ Demek ki Allah bildirmezse, “Hiç kimse nerede öleceğini bilemez.” (Lokmân, 31/34).

Kim Allah'a Kavuşmak İsterse...

“Kim Allah'a kavuşmayı severse, Allah da ona kavuşmayı sever. Kim Allah'a kavuşmaktan hoşlanmazsa Allah da ona kavuşmaktan hoşlanmaz.”⁴⁴ Allah bir kul hakkın-

⁴¹ Cihat Tunç, “Ecel”, DİA, 10/380-382.

⁴² Bediüzzaman, *Sözler*, 19. Söz, s. 391.

⁴³ Bediüzzaman, *Mesnevî-i Nûriye*, s. 1360-1361.

⁴⁴ Buhârî, *Rikak* 41; Müslim, *Zikr* 14; Tirmizî, *Cenaiz* 67.

da hayır murad etti mi, onun ölümünden bir yıl önce bir melek göndererek onu takviye edip hayırlı işlerde muvafak kılar. Hakkında, “Hayır üzere vefat etti.” denir. İşte bu kimse ölüm gelince sevabını gördü mü nefsi ona kavuşma arzusu duyar. Bu onun Allah’a kavuşmayı sevmesi, Allah’ın da ona kavuşmayı sevmesidir. Allah bir kul hakkınca şer murad etti mi, ölümünden bir yıl önce ona bir şeytan musallat eder. Bu onu saptırır ve fitneye atar. Öyle ki, “İçinde bulunduğu şer üzere vefat etti.” denir. Ölüm geldiği zaman, Allah’ın kendisine hazırladığı azabı görür ve nefsi bundan korkar. İşte; bu onun Allah’a kavuşmaktan, Allah’ın da ona kavuşmaktan hoşlanmamasıdır.⁴⁵

Ölüm Fitnesi ve Bir Dua

Tâvus b. Keysan kanalıyla gelen bir hadis: “*Allahümme innî eûzü bike min azâb-i cehennem, ve eûzü bike min azâbi’l-kabr, ve eûzü bike min fitneti’d-Deccâl, ve eûzü bike min fitneti’l-mehyâ ve’l-memât!*” (Allah’ım! Cehennem ve kabir azabından; Deccal, hayat ve ölüm fitnesinden Sana sığınırım!) Rivayetlere göre, Resûl-i Ekrem teşehütten (namazda oturmuş) sonra bu duayı okumuş. Buradaki dört şeyden ikisi, konumuzla ilgili: Kabir Azabı ve Memât Fitnesi... Bâzıları bunu namazda okumaya vacip demişlerdir. Tâvus b. Keysân, bu duayı okumadan namazdan selâm veren oğluna namazı iâde ettirmiş. **Memât** fitnesiyle, ister sekerât-ı mevttteki tehlikeli durumlar, isterse kabir azabı, kabir sorgu-suali kabul edilsin, durumun önemi değişmez.⁴⁶

⁴⁵ Buhârî, *Rikak* 41; Müslim, *Zikr* 14; *Hadis Ans.*, 13/107, 108.

⁴⁶ Buhârî, *Daavât* 38; Ebû Dâvûd, *Salât* 184; *Hadis Ans.*, 6/19, 20.

İnsanlar Uykudadırlar, Öldükten Sonra Uyanırlar

Hız. Ali'ye isnâd edilen mübârek bir sözde, **“İnsanlar uykudadırlar. Öldükten sonra uyanıp kendilerine gelirler!”**⁴⁷ buyrulur. İnsan uykuda iken güzel rüyalar görür, çeşitli beldeler gezer, muhtelif yemekler yer. Ama bunların hepsi uyanık âlemdeki gerçek şehirlere, hakikî yemeklere nispeten birer gölge gibidir. Onlar insanın karnını doyurmaz, cebine bir şeyler koymaz. Uyandığında gerçek sermayesi ve gerçek gıdası ne ise onlarla baş başa kalır. Dünya da kabir âlemine göre, sonra âhiret hayatına göre gölge, hatta gölgenin gölgesi. Bu dünya uykusundan ölümle uyanacak ve gerçek sermayemizi o zaman yanımızda göreceğiz. Bu ise amelimizden başkası olmayacaktır. Dünyada gördüğümüz helâl ve haram işlere, kabir âleminde iyi ve kötü sûretler verilecek. Onlar tâ mahşere kadar bize arkadaşlık edecekler. Haşirle, gölge faslı son bulacak ve âhiret dediğimiz gerçekler âlemine kavuşacağız; gerçek varlığı, hakikî saadeti orada bulacağız.

Ölmeden Önce Ölmek

Bir sözde, **“Ölmeden önce ölünüz”**⁴⁸ buyrulur. İnsan, kendisinin âciz-zelîl, dünyanın aldatıcı-fânî; âhiretin ise çok yakın olduğunu, tam olarak, ancak ölünce anlar. Bu söz ile, ölmeden önce uyanmamız, hayatımıza çeki düzen vermemiz ihtar ediliyor. Ölmeden önce ölmeyi başarmak, seç-

⁴⁷ Aclûnî, *Keşf'ül-Hafâ*, 2/414; 2/525.

⁴⁸ Aclûnî, *Keşf'ül-Hafâ*, 2/384; *Tuhfetü'l-Ahvezî*, 6/515. (İbn Hacer, “Sâbittir”; Aliyyü'l-Kârî, “Sûfilerin sözlerindendir” der. Hakikî ölümle mecbûrî olarak ölmezden evvel şehavâtı terketmek sûretiyle ihtiyârî ölümle ölünüz, demektir)

kin insanlara mahsustur. Bizlere düşen, elden geldiğince onlara benzemeye gayret etmektir. Bu emri dinleyen insan dünyayı misafirhâne, vücudunu ise bir emânet bilir. Ruhunu ve kalbini onlarda boğmaz. Böyle biri, ölmeden evvel ölmüş demektir.

Dünya hayatının bitimiyle yeni bir hayata geçilir. Orada bu hayatın hesabı sorulacaktır. O halde, bu dünyada iken âhiretine hazırlanan, hayatının muhâsebesini yapan insan, ölmeden evvel ölmüş sayılır. Ölümle, insanın elinden, diğer azaları gibi, gözü ve dili de alınır. O artık okuma, anlatma nimetlerinden mahrumdur. Bunu düşünerek, orada yara-yacakları burada öğrenen ve orada konuşulacakları burada dinleyen insan, ölmeden evvel ölmüş demektir. Ölenin nazarında, yaşayanlar tarafından övülmekle yerilmek eşit olduğu gibi, yazla kış arasında da fark yoktur. İnsanların teveccühlerine ve yermelerine dünyada ehemmiyet vermeyen, “varlığa sevinmeyip, yokluğa üzülmeyen” insan da ölmeden evvel ölmüş demektir.

Ölümle insan Hakk’a döner. Ölmeden evvel ölenler, Hakk’a bu dünyada dönerler; hayatlarını ilâhî emirler da-iresinde geçirirler; dünyada Allah’ın rahmetine ilticâ eder, gazabından da korkarlar. İşte bu bahtiyar insanlar âhirette de Hakk’a rücû ederler, ama bu rücû, onlar için Allah’a vâsıl olma ve lütfuna erme şeklinde tezâhür eder. Ölümle, cüz’î irâdenin hükmü son bulur. Öyle ise, ölmeden evvel ölenler, nefsî arzularını hayatta iken terk etmeyi başarıp, Allah’ın küllî irâdesine tâbî olurlar. Nefis hesabına bir şey talep etmezler. Bütün arzuları helâl dairesinde olur. Böylece ölmeden evvel ölmenin zevkine ererler.

Allah korkusundan çok defa bayıldığı görülen **Rabî b. Haysem**, kalbinin katılaştığını düşündüğü zaman mezarlığı ziyaret eder ve orada bir müddet kalıp ağlardı. Sonra, “İşte siz ve işte biz...” derdi. Bütün bir geceyi orada ihyâ eder, sabah olunca da kendisini sanki mezardan dirilmiş olarak kabul ederdi.⁴⁹ Ölmeden evvel ölmek; gerçekten, bu dünyada büyük bir lütuf ve saadet. Ölmeden evvel ölmenin sırrına erenler, ölümü hayatta iken geçmiş; mahşere bu dünyada çıkmış; hesaplarını burada vermiş ve güzel bir kul olarak Hakk’a dönmüşlerdir.

Vâiz Olarak Ölüm Yeter!

Bu mübârek söz Hz. Ammâr (radiyallahu anh) kanalıyla Resûl-i Ekrem’e isnâd edilmektedir.⁵⁰ Taberânî’nin bir rivayetinde Allah Resûlü (aleyhisselâm): “**Vâiz** (öğüt verici) **olarak ölüm yeter...**” buyurmuşlardır. Ancak rivayetin senedindeki Rabî b. Bedr metrûk/kabûl görmeyen bir zât olarak bilinmektedir. Onun için müteber değildir. “Ölüm, dünyaya karşı zâhid ve âhirete karşı delicesine istekli bir şekilde yaşamak için yeterli bir sebeptir.” şeklinde bir de yorum eklenmekte. Ancak muhtelif rivayetlerde de hadis olduğu bildirilmektedir. Ama bâzıları pek sağlam görmemişlerdir. Bununla birlikte **Fudayl b. İyâz**’ın (radiyallahu anh) bir sözü olduğu veya **Hz. Ömer**’in yüzüğünde (Kefâ bi’l-mevti vâizan yâ Ömer!) şeklinde nakşedilerek yazıldığı da bildirilmektedir.

Her ne olursa olsun, bu mübârek söz ilham yüklüdür,

⁴⁹ Münâvî, *Fezû’l-Kadir*, 4/62.

⁵⁰ Heysemî, *Mecmau’z-Zevâid*, 10/308; Aclûnî, *Keşf’ül-Hafâ*, 2/146; Münâvî, *Fezû’l-Kadir*, 2/5.

ders vericidir ve hakikattir. Ayrıca, **Bediüzzaman Hazretleri**, “Nasihat istersen ölüm yeter. Evet, ölümü düşünen, hubb-u dünyadan (dünya sevgisinden) kurtulur ve âhiretine ciddî çalır.”⁵¹ diyerek bu ölümsüz söze atıfta bulunmuştur. Hatta onu levhâlaştırdığı da bildirilir.

Ölüm Var Ölüm!

Bazı Peygamberler **Hz. Azrail**'e sormuşlar: “Senin hiç elçin yok mu? Önceden onları gönder ki, insanlar senden korkmasınlar.” Şu cevabı vermiş: “Benim pek çok elçilerim var: Hastalıklar, yaşlılık, vb... Bunlardan birisi kendisinde vukû bulan insan, ölümü hâlâ hatırlamamışsa ruhunu alırken ona şöyle derim: ‘Sana daha önce, elçi üstüne elçi, ikaz üstüne ikaz göndermedim mi? İşte ben de bir elçiyim. Artık benden sonra sana hiçbir elçi gelmeyecek ve kimse de seni uyarmayacaktır.’ **Mücâhid** şöyle buyurur: “Bütün hastalıklarda ölüm meleğinin bir elçisi bulunur. Kulun son hastalığında ölüm meleği gelir ve: ‘Sana elçi üstüne elçi, uyarıcı üstüne uyarıcı geldi. Önemsemedin. İşte şimdi senin izini dünyadan silecek bir elçi geldi!’ der.” **İbnü'l-Cevzî**'nin anlattığına göre ölüm meleği her gün insanoğluna şöyle seslenir: “Ey kırk yaşına ulaşanlar! Bu yaşlar, âhiret adına azık edinme zamanıdır. Zihinleriniz müsâit, organlarınız da kuvvetlidir. Ey ellili yaşlarda olanlar! Artık derlenip toparlanma zamanı yaklaşmıştır. Ey altmış yaşlarında olanlar! Gerçekten sizler hata ve günahlara karşılık azabı ve hesaba çekilmeyi unuttunuz ve cevap verebilmekten gâfil oldunuz. Size iyice düşünebileceğiniz ve nasihat kabul edebileceğiniz kadar

⁵¹ Bediüzzaman, *Mektubat*, 23. Mektub'un sonu - s. 479.

ömür verilmedi mi? Halbuki size uyarıcı da gelmişti.’ Derler ki, Rabb’imiz yaşlı kimselerin yüzüne her gün elli kez rahmetiyle bakar ve şöyle buyurmuş: “Ey insan! Yaşın ilerledi, kemiğin zayıfladı, ecelin yaklaştı. Artık Benim senden hayâ ettiğim gibi sen de Benden utan. Çünkü Ben, saçı-sakalı ağaran kimseye azap etmekten haya ederim.”⁵² **Bediüzzaman**’ın buyurduğu gibi; “Dünya durmuyor, gidiyor. İnsan da beraber gidiyor. Sen de yolcusun. Bak, ihtiyarlık şafağı, kulakların üstünde tulû etmiştir. Başının yarısından fazlası beyaz kefene sarılmış. Vücudunda tavattun etmeye niyet eden hastalıklar, ölümün keşif kollarıdır. Maahaza, ebedî ömrün önündedir. O ömr-ü bâkide göreceğin rahat ve lezzet, ancak bu fâni ömürde sa’y ve çalışmalarına bağlıdır. Senin o ömr-ü bâkiden hiç haberin yok. Ölüm sekerâtı uyandırmadan evvel uyan!”⁵³ “... Aynada saçıma baktıkça, beyaz kıllar bana diyorlar: “Dikkat et!” İşte o beyaz kılların hatırlatmasıyla durum ortaya çıktı. Baktım ki, çok güvendiğim ve zevklerine düşkün olduğum gençlik elvedâ diyor. Ve muhabbetiyle pek çok alâkadar olduğum hayat-ı dünyeviye sönmeye başlıyor ve pek çok alâkadar ve adeta âşık olduğum dünya bana uğurlar olsun deyip, misafirhaneden gideceğimi bildiriyor. Kendisi de Allahaismarladık deyip, o da gitmeye hazırlanıyor... Zevklerin kaynağı gençlik gidiyor; hüznlerle dolu ihtiyarlık geliyor. Ve gayet parlak ve nuranî hayat gidiyor; görünürde karanlıklı, dehşetli ölüm, yerine gelmeye hazırlanıyor. Ve o çok sevimli ve daimî zannedilen ve gâfillerin sevgilisi olan dünya, hızla yokluğa kavuşuyor

⁵² Şârânî; *Muhtasar-ı Tezkire-i Kurtubî, (Ölüm-Kıyamet-Âhiret)*, s. 54, Tekin Kitabevi, Konya 1995.

⁵³ Bediüzzaman, *Mesnevî-i Nuriye*, s. 1331.

gördüm. En evvel, herkesi korkutan, en korkunç sanılan ölümün yüzüne baktım. Nur-u Kur'ân ile gördüm ki, ölümün peçesi gerçi karanlık, siyah, çirkin ise de, fakat mümin için asıl siması nuranîdir, güzeldir gördüm.”⁵⁴

Demek ki ölümün birçok keşif kolları ve habercileri var. Önemli olan bunlardan gereken dersi alabilmek, hayatımızı zehir etmeden, her yaşın kıymetini bilip, dünya ve âhiret adına bu dönemlerden istifade etmektir. Elbette ki önemli olan âhirettir. Çünkü insan dünyasını kaybetse 50-60 senelik sıkıntıya düşer. Ama âhiretse, sonsuzdur. Onu kaybetmemek gerekiyor. Böyle bir şans, insana bir kez veriliyor. Öyleyse öncelik her hâlükârda âhiret olmalı. Derler ki **Hz. Ömer**, sevenlerinden birisine, her gün bana ölümü hatırlat, diye tembihlemiş. O zat da bunu her gün yapar, “ölüm var ya Ömer ölüm!” dermiş. Bir zaman gelmiş Hz. Ömer adama, “Artık bu uyarıları yapmana gerek yok.” demiş. Çünkü Hz. Ömer aynaya baktığında mübârek sakalında birtakım beyazlıklar görmüş ve bunları ölümün habercisi olarak yeterli bulmuş. Behlül Dâna'ya biri sorar: Oğlum vefat etti. Mezar taşına ne yazdırayım? Behlül şu cevabı verir: “Şunu yazdır: ‘Dün altımda olan çimenler bugün üstümden yeşerdi. Ey yolcu! Anla ki, şu toprak günahahtan gayri her şeyi örtmektedir.’”

⁵⁴ Bediüzzaman, *Lemalar*, s. 290.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ÖLMEK ÜZERE OLAN
BİR KİMSEYE KARŞI, ÖLÜM ÖNCESİ
GÖREVLERİMİZ

*Saatin zinciri bitince eylemez tık tık;
Vakt-i merhunu gelince ruha derler ık ık!
Hakk'a kulluk eyle zira,
Âhirette dinlemezler hınk mınk...*

Göneli Mehmed Efendi

ÖLMEK ÜZERE OLAN BİR KİMSEYE KARŞI, ÖLÜM ÖNCESİ GÖREVLERİMİZ

Hastalık ve Tedavi

İslâm, sağlığa büyük önem vermiştir. Sıhhatli insan kuvvetlidir, zayıfa nisbetle kendisi ve başkaları için daha yararlıdır. Hadiste, “Kuvvetli mümin, Allah nazarında, zayıf müminden daha daha hayırlıdır.”⁵⁵ buyrulur. Sağlık, insan için büyük bir nimet. Sıhhat ve vakit nimetleri konusunda insanların çoğu aldanmıştır.⁵⁶ Resûlullah, “Allah’ım! bedenime, kulağıma, gözüme âfiyet ver.”⁵⁷ diye dua ederdi. Ölümü temennî de yasaklanmış,⁵⁸ “İnsanların en hayırlısı, ömrü uzun, ameli güzel olanıdır.”⁵⁹ buyrulmuştur. İlk planda sağlığın korunmasını, sağlık için bütün tedbirlerin alınmasını emreden İslâm, hastalanıldığı zaman, “Tedavi

⁵⁵ Müslim, *Kader* 34.

⁵⁶ Buhârî, *Rikak* 1; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 1/258.

⁵⁷ Ebû Dâvûd, *Edeb* 101.

⁵⁸ Buhârî, *Merdâ* 19.

⁵⁹ Tirmizî *Zühd* 21.

olunuz. Allah yaratmış olduğu her derdin devasını da yaratmıştır. Bir dert hariç: İhtiyarlık.”⁶⁰ gibi beyanlarla tedavi olmayı da emretmiştir. Tabibin ve ilaçların birer sebep, şifâyı verenin Allah olduğuna inanmalıdır. Bunlar, insanı tedavi olmaya teşvik ettiği gibi, henüz tedâvisi bilinmeyen hastalıkların da mutlaka tedâvilerinin olabileceğini, bu konuda tabiplerin araştırma yapmaları gerektiğine işâret etmektedir. “Müslümana hastalık isâbet ederse, hazan vakti ağaç yapraklarının döküldüğü gibi Allah onun hatâ ve günahlarını döker.”⁶¹ Bu, tedâviyi terk anlamına gelmez. Öyle olsaydı, Efendimiz tedavi olmazdı. Oysa O, bütün tedavi yollarına başvurduktan sonra, bir netice alınamazsa sabra, kadere rızâ göstermeye teşvik etmektedir.

Dua ve Okuma ile Tedavi

Dua ile tedavi de meşrûdur. Kur’ân’ın şifâ olduğu Allah tarafından bildirilmiştir. (İsrâ 17/82) Kuşkusuz Kur’ân itikâdî, ahlâkî, rûhî ve sosyal hastalıklara şifâdır. Kurtubî, tefsirinde Kur’ân’ın hem kalplere hem de bedene şifâ olduğunu belirtmiş ve bu konuda deliller serdetmiştir.⁶² Zâdü’l-Meâd, Resûlullah’ın çeşitli hastalıklar için tavsiye etmiş olduğu ilaçları alfabetik olarak sıralamış ve ‘kaf’ harfinde Kur’ân’ı zikrederek, “Kur’ân kalbî-bedenî, dünyevî-uhrevî hastalıklara tam bir şifâdır.” demiştir.⁶³ Hz. Âişe, “Resûlullah hastalandığında kendine **Muavvizât** (İhlâs-Felak-Nâs)’ı okurdu. Hastalığı şiddetlenince Ona ben okur ve elinin bereketini

⁶⁰ Ebû Dâvûd, *Tıb* 1; Müslim, *Selâm* 69.

⁶¹ Buhârî, *Merdâ* 13.

⁶² Kurtubî, 10/316.

⁶³ İbn Kayyim, *Zâdü’l-Meâd*, 3/178.

ümit ederek kendi eliyle kendisini mesh ederdim.”⁶⁴ der. Rivayete göre, bir kimse hastalanınca Resûlullah onu sağ eliyle mesh ederek şöyle derdi: “Ey insanların Rabb’i! Sıkıntıyı gider, şifâ ihsan et. Şâfi Sensin. Senden başka şifâ veren yoktur.”⁶⁵ Ancak dert, sıkıntı, keder ve hastalıklardan kurtulmak için okuyup Allah’a dua etmek ayrı şey; büyü, efsun ve üfürükçülük başka şeydir; bunlar birbirleriyle karıştırılmamalıdır. Bu çeşit bâtil şeyler haramdır. Dert ve hastalıklardan kurtulmak için okuyup dua etmek, doktora gitmeye engel değildir. Din, bunu da emretmiştir.

Hasta Ziyareti

Hasta ziyareti sünnettir. Resûl-i Ekrem, hastaları ziyâret eder ve bunu tavsiye ederdi. Hastayı ziyaret eden, hem ona moral vermiş olur, hem de kendisi sevap kazanır. Hasta olmadıkça genelde sağlığın kıymeti bilinmez. Hastalıklar birer imtihandır. Kaza ve kadere inanan, hastalıklara karşı tevekkül ve teslimiyet göstermelidir. Resûl-i Ekrem, hastaları ziyaret ettiğinde elini hastanın alınına kor, hastanın elini kendi eli içine alır, şefkatle hatırını sorar, sağ eliyle hasta olan yeri mesh eder, sonra da iki kez, “Lâ be’sse tahûrun inşâallah-Zararı yok. Tertemiz (bir şey yoktur) inşâallah” buyurur, duâ ederdi. Bazen, “*İnsanların Rabb’i olan Allah’ım! Bu ızdırabı gider. Şifâyı veren Sensin, Senden başka kimse şifâ veremez.*” buyururdu. Benzer daha birçok dua vardır ki onları da ilgili yerlere havale ediyoruz.⁶⁶

⁶⁴ Müslim, *Selâm* 51.

⁶⁵ Müslim, *Selâm* 46.

⁶⁶ M. Fethullah Gülen, *Mealli Dua Mecmuası*, s. 172, 173.

Eğer hastadan neredeyse ümit kesilmiş gibiyse, ona kelime-i tevhid telkin edilir.⁶⁷ Hasta yanında hep hayır konuşulur. Bazı rivayetlere göre **Yâsin sûresi** okunur. Resûlullah mümin, gayr-i müslim ayırdetmeden her hastayı ziyâret etmiştir. Hasta ziyâreti bir görevdir. Zira Resûlullah, müminleri bir vücudun organları gibi görmüş, Müslüman'ın Müslüman üzerindeki beş hakkından söz ederken, 'Hastalığında ziyâret et, ölünce cenâzesine git!' buyurmuştur."⁶⁸

Hasta ziyâreti, insanî duygulardandır. Hasta, böylelikle kendini yalnız hissetmez, ölüm karşısında kendini bîçâre görerek ümitsizliğe düşmez, acıları hafifler. Hasta, ziyaretçilere şikâyet etmemeli; hastalık hâlinde hasta ve ziyaretçiler sabırsızlanmamalıdır. Kahırlanmak, feryad ü figan etmek, ölümü istemek uygun değildir. Hastalığı ne gizlemeli ne de abartmalı. Ziyâretçinin amacı hastayı yalnız olmadığına inandırmak, ümitlendirmek, yaşama sevinci vermektir. Hastaların psikolojik hâli, ölüm düşüncesine meyillidir. Bu durumda hastaya, her ömür için kararlaştırılmış bir zamanın bulunduğunu ve hiçbir gücün onu öne alamayaacağı gibi geciktiremeyeceğini de söylenmelidir. Hastaya, canı çeken şeylerden hediye götürmek âdâptandır. Hasta, zaman zaman yakınlarından sorulmalı, tek ziyaretle yetinilmemelidir.

Dinimiz sosyal yardımlaşmaya büyük önem vermiş, beş şartından birini buna tahsis etmiştir. Hasta ziyareti de bu sosyal yardımlaşmanın bir bölümüdür. "Allah, kıyâmet gününde şöyle buyuracak: "Ademoğlu! Hastalandım da Be-

⁶⁷ Buhârî, *İstizân* 29.

⁶⁸ Buhârî, *Libâs* 36; Müslim, *Libâs* 3; İbn Mâce, *Cenâiz* 1; Tirmizî, *Edeb* 1.

ni ziyaret etmedin.” Kul, “Aman ya Rabb’i! Ben seni nasıl ziyaret edebilirdim ki, Sen âlemlerin Rabb’isin.” diyecek. Allah, “Filân kulum hastalandı da sen onu ziyaret etmedin. Onu ziyaret etseydin Beni onun yanında bulurdun.” buyurur... “Kim bir hasta ziyaret etse, gökten bir melek: ‘Hayırlı bir iş yaptın. Yürüyüşün hayırlı oldu. Kendine cennetten bir köşk hazırladın’ diye seslenir.”⁶⁹

Hasta ziyaretinde Allah’tan şifâ, sıhhat ve âfiyet dilemek, sabır ve tahammül tavsiye etmek, iyi gördüğünü, iyileşeceğini ve hastalığın günaha kefâret olacağını söylemek, ısrar etmedikçe çok kalmamak âdâptandır. Ziyarete, hastanın yanında **Fâtiha**, **İhlâs** ve **Muavvizeteyn** okunabilir. **Muhtazar**’a (ölüm hastası), sevindirecek sözler söylemelidir. Allah’ın hükmünü hiçbir şey geri çeviremez; ama hastanın gönlü hoş olmuş olur. Hasta tevbeyle, vasiyetini yapmaya teşvik edilir. “Vasiyet edeceği bir şey olup da, yazılı vasiyeti olmadan iki gece geçirmek Müslüman işi değildir.”⁷⁰ buyrulur. Sıkıntı, belâ ve hastalığa mâruz kalanın sabrı Allah’ın yardımıyla. (Nahl, 16/127).

Muhtazarı (Ölmek Üzere Olan) Kibleye Çevirmek

Müminin şîârı, bu dünyadan imanlı olarak ayrılma olmasıdır. Kur’ân’da Yâkup Peygamberin oğullarına şu tavsiyesi nakledilir: “Ey oğullarım! Allah sizin için İslâm’ı beğenip seçti. O halde siz de ancak Müslümanlar olarak can verin.” (Bakara 2/132). Başka bir âyette bütün müminlere şöyle buyrulur:

⁶⁹ Müslim, *Birr* 13-40; Tirmizî, *Cenâiz* 2; İbn Mâce, *Cenâiz* 3.

⁷⁰ Buhârî, *Vasâyâ* 1.

“Ey iman edenler!... Sakın siz, Müslüman olmaktan başka bir sıfatla ölmeyin.” (Âl-i İmrân 3/102) “Rabb’imiz! Günahlarımızı zı yarlığa, kusurlarımızı ört, canımızı da iyilerle beraber al” (Âl-i İmrân 3/ 193) “Ey Rabb’imiz! Üstümüze sabır yağdır, bizi Müslümanlar olarak vefat ettir!” (A’raf 7/126). Hâlet-i ihtizâr-daki (kendisinde ölüm âlâmetleri beliren) kişi -tabii mümkünse- kendisini sağ yanına yatırıp kibleye döndürmelidir. Bu sünnettir. Çünkü Resûl-i Ekrem, Beytullah için “Ölü ve dirilerinizin kiblesidir.”⁷¹ buyurmuştur. Eğer yer darlığı yüzünden hastayı kibleye çevirmek mümkün olmazsa sırt üstü yatırılır ve yüzü ile ayakları kibleye çevrilir. Bu da yapılamazsa, olduğu hâl üzere bırakılır. Cumhûra göre bu, Müslümanların yatarken aldıkları pozisyonudur. Ölüm sırasında kişinin ağzına kaşık veya pamukla biraz su verilir.

Telkin

Ölmek üzere olanın yanında, hatırlatmaya mâtuf kelime-i tevhid ve şehâdet okunmasına “**telkîn**” denir. Bu hususta Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem): “Ölmek üzere olanların yanlarında bulunursanız onların gözlerini kapatınız. Çünkü göz, ruhu arkasından takip eder. Ölünen yanında hayırlı söz söyleyiniz. Ölen kimsenin ev halkının söylediği sözlere melekler ‘âmin’ derler.” buyurmaktadır. İbn Abbas (radiyallahu anh) bu hususta şöyle der: “Bir kardeşinize ölüm yaklaşmışsa, kendisine müjde verip sevindiriniz ki, o, Rabb’ine hüsnüzan besler, Rabb’inin rahmetini bekler ve ümit eder bir halde kavuşsun.” Yine bir hadiste, “(Lâilâheillallah Muhammedün Resûlullah) diyen kimseye Allah cehennemi haram

⁷¹ Ebû Dâvûd, Vasâyâ 10.

kılar!” denir.⁷² Resûl-i Ekrem, “Mevtâlarınıza (vefâtı yaklaşanlar) lâilâheillallah demeyi telkin edin.” buyurmuştur.⁷³ Telkîn’i fazlaca söylemek mekruhtur. Bir kez bile Kelime-i *Tevhid*’i söylese, yeterlidir, fazla ısrar etmemelidir. Ancak son sözü, bu olursa daha güzel olur.⁷⁴ Dikkat edilirse, hadiste ‘Telkin edin’ deniyor, ‘Emredin’ denmiyor.⁷⁵ Telkin yapılırken, “böyle söyle!” şeklinde bir yaklaşımda bulunulmamalı, bunları söylemekle yetinmelidir. Zira kişi o anda zor durumdadır. Ona yeni bir zorluk çıkarmamalıdır. Bir kez söylese yeterlidir. Amaç, hastada isteksizlik uyandırmamaktır. Çünkü şeytan insanın her zaman ense kökünde beklemekte ve onu son anda bile olsa dosdoğru yoldan ayırma uğraşısı içinde olacaktır. Tamamen komaya girmemiş, söyleneni anlayıp tekrar edebilecek olan hastanın yanında hastanın sevdiği münasip birisi, ara ara “lâilâheillallâh...” der. İşte bu sünnettir. Hasta can çekişirken ona yardımcı olmak yakınları için bir görevdir, sevaptır. “Çünkü ölüme onu söyleyeni bu kelime cehennemden kurtarır.”, **“Son sözü Lâilâheillallah olan cennete girer.”**⁷⁶ Hastanın yanında şehâdet getirilir ki, o da hatırlayıp şehâdet getirsin. Hadisteki “ölülerinize” tâbirine âlimler, “ölmek üzere olan hastalarınıza” şeklinde mecâzî anlam vermişlerdir. Bu anlayışın mesnedi ölümlerin dirileri duymayacaklarını ifâde eden nasslar ile Peygamberimiz ve ashâbının tatbikatıdır. Çünkü bunlar bahis mevzuu telkini, son demlerini yaşayan

⁷² Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 1/65; Müslim, *Kitabü'l-Eymân*, 43.

⁷³ Müslim, *Cenâiz* 1; Ebû Dâvûd, *Cenâiz* 20.

⁷⁴ *Tuhfetü'l-Ahvezî*, 4/45; Şevkânî, *Neylü'l-Evtâr*, 4/49; Şerhu'n-Nevevî, 6/219.

⁷⁵ *Avnu'l-Ma'bûd*, 8/268; *Hâşiyetü's-Sindî*, 4/5.

⁷⁶ Ebû Dâvûd, *Cenâiz* 16; Müslim, *Cenâiz* 1.

hastalara yapmışlardır.

Ebedî saadetin vizesi imandır. İmanı elde edip, bunu muhâfaza ederek ölen -inşallah- eninde sonunda cennete kavuşur.⁷⁷ Can çekişeni gördüğümüz zaman kelime-i tevhidî veya şehâdeti⁷⁸ hatırlatarak ona yardımcı olmamız gerekir.

Kelime-i tevhidin ikinci kısmı (Muhammedün Resûlullah) da söylenmeli mi, yoksa birinci kısım yeterli midir konusu ihtilâflıdır. Kimileri birinci kısmın yettiğini, bir kişinin Müslümanlığı adına bir gösterge olduğunu söylese de, bu birbirinden ayrılmaz iki bütünü aynıyla tekrar etmelidir. Çünkü ‘Muhammedün Resûlullah’ hakikati çok önemlidir. Her ne kadar birincisi ikincisini ihtivâ ediyor dense de böyle yapmak daha uygundur. Ancak ölmek üzere olan kişi kâfir biriyse, illâ ki ikisini de belirtmelidir.⁷⁹ Çünkü Efendimiz (aleyhisselâm); **“Hiç bir münâfık bu kelimeyi söyleyerek hayatına son vermiş değildir!”** buyurmuştur.

Telkine cevap veren mümin, inşallah ebedî hüsrândan kurtulmuş sayılır. Tabî ki gerçeği bilemeyiz, sadece ümit eder, hüsn-ü zan besleriz. Allah Resûlü, “Kimin son sözü Lâilâheillallah olursa cennete girer!”⁸⁰ buyuruyor. Aslında insana iman telkini, tâ çocukluktan başlamalı, onun kalbine, aklına, ruhuna ve bütün duygularına yerleşmeli ki son deminde bu imanının faydasını görebilsin, telkine cevap verebilsin.

⁷⁷ *Tuhfetü'l-Ahvezî*, 4/46.

⁷⁸ *Avnu'l-Mâ'bûd*, 8/268.

⁷⁹ Münâvî, *Feyzü'l-Kadîr*, 5/281.

⁸⁰ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 5/233-247.

Yâsin Sûresini Okumak

Hâlet-i ihtizarda (ölüm döşeginde) bulunan hastaya Kur'ân'ın, özellikle de Yâsin sûresinin okunması (bazı yönleriyle tartışılrsa da) tavsiye edilmiştir. Şevkânî, birbirini takviye eden rivayetleri göz önünde bulundurarak bunun câiz ve faydalı olduğu kanâatinde.⁸¹ Bilenler Yâsin'i bizzat okumalı, bilmeyenler Allah rızası için okuyacak birini bulup okutmalılar. Böyle birini bulamazlarsa, bildikleri ve kendilerine kolay gelen herhangi bir sûreyi okumakla yetinmeli, bunu geçim kaynağı ve ticâret metâi hâline getirenlere fırsat vermemelidirler. Resûl-i Ekrem (sallallahu aleyhi ve sellem), “Allah'ı ve âhiret gününü niyetine alarak (menfaat beklemeden) Yâsin'i okuyanı Allah bağışlar. Onu ölülerinize okuyun.”, “Her şeyin bir kalbi vardır, Kur'ân'ın kalbi de Yâsin'dir.”⁸² buyurmuşlardır. Bir kısım âlimler de bu hadislerin zayıflığına dikkat çekmişlerdir. Bununla beraber hâlet-i ihtizarda mı okunacak, yoksa ölümden sonra mı okunacak, bu konuda ihtilâf vardır. Ancak doğruya daha yakın olanı, herhalde ölüm ânında okunmasıdır.

⁸¹ *Avnu'l-Ma'bûd*, 3/160; Şevkânî, *Neylü'l-Evtâr*, 4/52.

⁸² Ebû Dâvûd, *Cenâiz* 20; 3/564; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 5/26; *el-Müstedrek Ala's-Sahihayn*, 1/753.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ÖLEN KİMSEYE KARŞI
ÖLÜM SONRASI GÖREVLERİMİZ

“Eyvah, aldandık! Şu hayât-ı dünyeviyeyi sâbit zannettik. O zan sebebiyle bütün bütün zâyî ettik. Evet, şu güzzerân-ı hayat bir uykudur; bir rüyâ gibi geçti. Şu temelsiz ömür dahi bir rüzgâr gibi uçar, gider.”

Bediüzzaman (17. Söz)

ÖLEN KİMSEYE KARŞI ÖLÜM SONRASI GÖREVLERİMİZ

İslâm sosyal dayanışma, adâlet ve yardımlaşmaya büyük önem vermiştir. Bu çerçeveden olarak, hastaları ziyaret ederek onlara Allah'tan şifâ, sıhhat ve âfiyet dilemek, sabır ve tahammül tavsiye etmek; ölüm döşeğinde olan hastaları kibleye çevirip, onlara kelime-i şehâdeti usûlünce telkin etmek tavsiye edilmiş; ölüm gerçekleşince cenâzeyi yıkamak, kefenlemek, namazını kılmak, kabre taşımak, defnetmek ve ayrıca vefât eden için dua etmek de içtimâî bir görev olarak kabûl edilmiştir. Vefât eden bir Müslüman'ın ardından, onu hayırla/rahmetle yâd edip anmak; hayır ve iyiliklerinden bahsetmek tavsiye edilen davranışlardandır. Diğer taraftan mirasçılar, ölenin varsa borçlarını mutlaka ödemeli, vasiyet ve isteklerini yerine getirmelidirler.

Buraya kadar Sevgililer Diyarı Yolcusu hayattaydı. Ancak vakit-mîat dolup, ecel geldi; çevresindekiler ve yakınlarının tevhid telkinleri, Yâsin okuyuşları içinde kibleye dönük olarak dünyaya “el-vedâ, el-firak” dedi. Öldüğü iyice anla-

şılınca, ağzını kapamak ve bir bez parçası ile çenesini başından bağlamak, gözlerini yummak, elleri yanlarına getirilip, üzerine boylu boyunca bir örtü çekmek ve bundan sonraki vazifeleri aceleyle yapmak sünnettir. Öldükten sonra yıkıncaya kadar yanında Kur’ân okumak mekruhtur. Öldüğü iyice anlaşılınca hemen yıkanır. Bunlar Resûl-i Ekrem (salallahu aleyhi ve sellem) tarafından tavsiye edilmiş, selef-i sâlihîn âlimleri tarafından da titizlikle uygulanagelmıştır. Cenâzenin Müslümanlar üzerinde dört hakkı vardır. Bunları yerine getirmek farz-ı kifâyedir. Bu hususta icmâ vardır: Hazırlama (yıkama-kefenleme-namazını kılma), cenâzeyi taşıma, cenâzeye katılma ve defin.⁸³ Şimdi sırasıyla bu görevleri görelim:

Cenaze Ziyareti

Cenâze ziyâreti önemlidir ve müminlerin birbirlerine karşı görevlerinden biridir. Cenâze ziyaret edilmeli ve ondan ibret alınmalıdır. Çünkü teneşir, basiretli kimsele- re gerçekten bir ibret tablosudur, bir ikazdır. Büyüklerimiz bir cenâze gördüğünde; “Götürünüz! Biz de gideceğiz. Şu manzara belîğ bir mev’izadır!” derlerdi.

Vefat İlanı

Usûlü dairesinde, sükûnet içinde ölüm haberinin eş, dost ve sâlih müminlere duyurulması istenmiştir.⁸⁴ Bu sünnettir. Resûl-i Ekrem, Necâşi’nin vefatını, Mûte Savaşında Zeyd, Câfer ve İbn Revâha’ün (radiyallahu anhum) şehâdet-

⁸³ Zuhaylî, Vehbe; *İslâm Fıkıhı Ansiklopedisi*, 3/20, Feza Yayıncılık, İstanbul 1994.

⁸⁴ Tirmizî, *Cenâiz* 12.

lerini etrafına haber vermiştir. Bütün bu vb. örneklerden dolayı, cemâat câmiden çıkarken söylemek, salâ, hoparlör veya başka bir şekilde ilân etmek, gazetelerde sade-kısa ifadelerle duyurmak uygundur.

İstircâ (İşitenlerin Sabırla Allah’a Sığınmaları)

İstircâ; ölüm-belâ-musibet vb. görünen yüzü ekşi hâdiselerle karşılaşanların bunu sabırla karşılamaları ve duâ ile Allah’a sığınmaları, **“innâ lillâhi ve innâ ileyhi râciûn: Allah’tan geldik, O’na döneceğiz”** (Bakara, 2/156) demeleridir. Âyetin devâmında, bu gibi kullar methedilmiş, rahmet ve hidâyetle müjdelenmişlerdir. Bunu söylemek müstehaptır.⁸⁵ Bu söz, ümmet-i Muhammed’in şîârıdır. Mümin, bir belâyâ uğrayınca, kendisine sayısız nimetler veren Allah tarafından imtihan için, aynı zamanda bir hikmet olarak bu musibetin verildiğini düşünür, sabreder ve nice mükâfâta kavuşur. Nitekim hadiste, “Müslüman’ın başına gelen her musibet onun günahlarına keffârettir. Hattâ ayağına batan diken bile!”⁸⁶ buyrulmuştur. Mümin herhangi bir musibet, âfet ve belâ ile karşılaşınca isyan etmez, sabreder, duâ ve yakarışını artırır. Böylece bu musibet onun Allah’a daha çok yakınlaşmasına ve belki günahlarının affına sebep olur. Hadiste, bir musîbetle karşılaşıp istircâ edenlere Allah, musibeti mukâbilince ecir verir ve kaybettiğinin yerine daha hayırlısını ihsan buyurur, denilmektedir.⁸⁷

⁸⁵ Buhârî, *Cenâiz* 162; *Lisânü’l-Arab*, 1/1130; Tirmizî, *Daavât* 83; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 6/313.

⁸⁶ Müslim, *Birr* 49.

⁸⁷ Müslim, *Cenâiz* 2; İbn Mâce, *Cenâiz* 55; İbn Kesîr, *Tefsîr*, 1/198.

Hüzün Var, Saç-Baş Yolma Yok

Ölüm gibi önemli bir mesele karşısında üzülmemek mümkün değil. Yakınını kaybeden birinin, hüznülenmesinden ve ağlamasından daha tabîî ne olabilir? Bu, sevgi ve merhametin semeresidir. Bu tür üzülp ağlama câizdir. Ancak bunun dozunu kaçırıp sesi yükseltmemek, çirkin sözler söylememek ve ölüyü üzecek türden ağıt yakmamak gerekir. Çünkü bu, câhiliye âdetlerindedir. Mümin, bir musibetle karşılaşınca, saç-baş yolmaz; feryâd ü figan etmez; onu sabır ve metânetle karşılar; can ve malın Allah'ın mülkü olduğunu düşünür ve Allah'ın mülkünde dilediği gibi tasarruf ettiğini itiraf eder. Dolayısıyla kazâ ve kadere rızâ göstermiş olur, sabrın karşılığını görür. Musibetler, ihlâslı kulları âsi kullardan ayırır.

Peygamberimiz, “Her kim ölenleri için avucunu-yanaklarını-yüzünü döver, yakalarını yırtar ve câhiliye âdeti üzere feryâdü figan ederse bizden değildir, bu bizim âdetimiz dışındadır.”⁸⁸ buyurmuştur. Oğlu İbrahim küçükken ölünce Hüzün Peygamberi (sallallahu aleyhi ve sellem) de ağlamış. Sebebi sorulunca da, “Bu, engel olunamaz bir merhamet duygusudur. Göz yaşarır, kalp mahzun olur. Biz, ancak Rabb'imizin râî olacağı sözleri söyleriz!”⁸⁹ demiştir.

Ölenin yüzünün açılarak öpülmesinde bir mahzur yoktur. Peygamberimiz, **Osman b. Maz'ûn**'un (radiyallahu anh) cenâzesini öptü ve gözyaşı döktü.⁹⁰ Hz. Ebû Bekir de Peygamberimizin mübârek nâşını öpmüştür. Hz. Âişe anlatıyor: “Peygamberimiz irtihal-i dâr-ı bekâ (vefat ettiğinde) bu-

⁸⁸ Buhârî, *Cenâiz* 43; Müslim, *Fezail* 62.

⁸⁹ Buhârî, *Cenâiz* 44; Müslim, *Cenâiz* 12; Ebû Dâvûd, *Cenâiz* 77.

⁹⁰ Tirmizî, *Cenâiz* 14; Ebû Dâvûd, *Cenâiz* 36; İbn Mâce, *Cenâiz* 7.

yurduğunda, babam Sünüh Mahallesindeki evindeydi. Ata binip mescide geldi, odama girdi. Peygamberimize yaklaştı. Mübârek yüzü bir bürde-i yemânî ile örtülü idi. Örtüyü kaldırdı, üzerine kapandı ve iki gözü arasını saygıyla öptü ve ağladı. Daha sonra da; “Ey Allah’ın Peygamberi, anam babam Sana fedâ olsun. Allah Sana bu ölüm şiddetinden başka ikinci bir keder vermeyecektir. Muhakkak olan bu ölüm geçidini ise atlattınız.” dedi.⁹¹

Efendimizin (aleyhisselâm) kızı kendisine, “Bir oğlum vefat etti, hemen bize gel” diye haberci gönderince, “Aldığı da verdiği de Allah’ındır. Herkesin bir eceli vardır. Sabretsin ve ecrini Allah’tan beklesin!” buyurdu. Kerîmesi, “Allah aşkına muhakkak gelsin.” diyerek bir haber daha gönderdi. Efendimiz (aleyhisselâm) bazı kişilerle kalkıp gitti; çocuğu kucağına verdiler, yavrucak can veriyordu. Mübârek gözleri yaşarınca Sa’d sordu: “Bu ne yâ Resûlallah?” “O (sallallahu aleyhi ve sellem),” bu öyle bir rahmet ve merhamettir ki, Allah onu kullarının kalblerine yerleştirmiştir ve Allah ancak merhametlilere rahmet eder.” buyurdu.⁹²

Ağıt yakarak ağlamanın ölüye azap çektiği söylenmiştir. Ağlamanın câiz olduğunu ifâde eden sahih hadisler ile bu sahih hadîs şöyle uzlaştırılır: Hz. Âişe’ye göre, bu rivayet mümin olmayanlar içindir; zaten böyle azap çeken ölü üzerine ailesinin ağlaması da ayrı bir azaptır. Ölüye azap veren ağıt, İslâm’ın yasakladığı ve İslâm’dan önce çok revaçta olan bağırıp çağırarak, yakışıksız sözler söyleyerek, saç-baş ve elbiselerini yolup yırtarak ağlamaktır (niyâha). Bilhassa ölünün

⁹¹ Buhârî, Cenâiz 3.

⁹² Buhârî, Cenâiz 44; Müslim, Cenâiz 6; Ebû Dâvûd, Cenâiz 77.

böyle bir âdeti var idiyse ve ailesine bunu o aşlamış ise azap çekmesine vesile olmaktadır. Çünkü Allah kimseye diğerinin suç ve günâhından dolayı azap etmez.⁹³

Cenazeyi Yıkamak

Ölen bir Müslüman'ı yıkamak, kefenlemek, onun için namaz kılıp dua etmek ve kabre gömmek farz-ı kifâyedir. Bunların bir an önce yapılması müstehaptır. Savaş alanında şehid olmamış her cenâze -Ebû Hanife ve Mâlik'e göre vücudun yarından çoğu varsa- yıkanır. Şehitler yıkanmaz, kanlarıyla gömülür. Ancak, diğer şehit türleri yıkanılır. Sûikastla şehid düşen Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Ali (radıyallahu anhum) yıkanmıştır.

Cenazeyi Kefenlemek (Tekfin)

Cenâzenin yıkanıp kurulanmasından sonra, bedenini örtecek şekilde sarılan beze kefen denir. Kefenlenme farz-ı kifâye olup bu işleme tekfîn denir.

Müteveffâ'nın (Ölen) Borçlarını Ödemek

Borçlu olarak ölmek ve bu borçların ödenmemesi kabir azabına götürür. Ölenin borcu varsa, ödenmeden Resûlullah (Aleyhisselâm) namazını kılmazdı ve şöyle buyururdu: "Müminin ruhu, ödeninceye kadar borcuna takılıp kalmaktadır."⁹⁴ Borcu, varsa malından ödenir. Yoksa bazı

⁹³ Buhârî, *Cenâiz* 23; Müslim, *Cenâiz* 11.

⁹⁴ Buhârî, *Cenâiz* 76; Tirmizî, *Cenâiz* 76; İbn Mâce, *Sadakât* 12; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, V, 11.

müctehitlere göre beytü'l-mâldan ödenir. Hz. Peygamber (aleyhisselâm) şöyle buyurmuştur: “Hiç bir mümin yoktur ki Ben ona dünya ve âhirette kendinden daha yakın olmayayım. İstersen ‘Peygamber müminlere kendilerinden daha yakındır.’ (Ahzab 33/6) âyetini oku. Hangi mümin ölür de mal bırakırsa bu vârislerine aittir. Her kim de borç veya bakılacak çocuk-çocuk bırakırsa Bana gelsin; Ben onun velisiyim.” Ödeme niyetinde olduğu halde imkânsızlıklar yüzünden borcunu ödeyemeden ölenin borcunu, Allah’ın ödeyeceğini ifade eden sahih hadîsler mevcuttur. Netice olarak borçları bir an önce -namazdan önce- ödemek sünnettir.⁹⁵ Rivayete göre; Resûl-i Ekrem (aleyhisselâm) borçlu bir Müslüman’ın cenazesi getirilince, “Borcu için bir şey bıraktı mı?” diye sorar, eğer yeteri kadar bıraktığı söylenirse namazını bizzat kıldırır; yoksa Müslümanlara “Kardeşinizin namazını kılın!” buyururdu. Borcu ödenemeyen ölünün namazını niçin bizzat kıldırmadığı şöyle açıklanır: “Resûlullah’ın (aleyhisselâm) bir kimse üzerine namaz kılması, gereğini hâsıl eden bir şefâat mâhiyetindedir; halbuki borçlu borcuna karşı rehin vaziyetindedir.” Fetihler sonu beytü'l-mâl zenginleşince bu gibilerin borcunu Hz. Peygamber (aleyhisselâm) oradan ödemiş ve namazlarını kılmıştır.

Cenaze Namazı ve İlgili Meseleler

a. Cenaze Namazının Hükümü

Farz-ı kifâye’dir. Kadın veya erkek yalnız bir kişinin bu namazı kılmasıyla farz yerine getirilmiş olur. İbâdet ve dua niyetiyle kılınan bu namazın bazı noktalarında ictihad ve

⁹⁵ Şevkânî, *Neylü'l-Evtâr*, 4/25-26.

anlayış farkları vardır. Diğer namazları bozan şeyler, bunu da bozar. Namaz kılınması mekruh olan üç vaktin dışında her zaman kılınır.

b. Cenaze Namazı Nasıl Kılınır?

Cenâze namazı, Allah'a övgü/ibâdet, Resûlullah'a salât ve ölene duadan ibarettir. Cenâze namazında rükû-secde yoktur; rükünleri kıyâm ve iftitah tekbiriyle birlikte dört tekbirdir. Selâm vermek vâciptir. Sünnetleri ise, Allâh'a hamd ü senâ etmek, Resûlullah'a salâtü selâm getirmek, hem ölene hem de Müslümanlara dua etmekten ibârettir. Namazın diğer şartlarına riâyet edilir. Namazı kılınacak cenâzenin Müslüman olması, yıkanıp kefenlenmiş olması, cemaatin önünde olması, bedeninin tamamı veya yarıdan fazlası, yahut başı ile birlikte en az yarısının bulunması gerekir. Canlı doğup ardından ölen çocuk yıkanır ve namazı kılınır. Cenaze namazının anlamı, ölenin kusurlarının bağışlanmasını Allah'tan dilemek, ona son vazifeyi yapmaktır.⁹⁶

Cenaze yıkanmış ve kefene sarılmış olarak namazın kılınacağı yerde, cemaatin önüne "musallâ"ya konulur. İmam, ölünün göğsü hizasında durur. Cemaat ayakta ve kıbleye karşı, imamın arkasında saf tutar. Niyet ederken cenazenin cinsi belirtilir. Bilmeyen varsa, "imamın kılacağı namaza" diye niyet eder. Niyetten sonra imam seslice, peşinden cemaat da içinden; ilk tekbiri alıp diğer namazlarda olduğu gibi elleri kulak hizasına kaldırır ve göbük altına bağlar. Hepsi içinden Sübhâneke'yi "ve celle senâük"le birlikte okurlar. Sonra eller kaldırılmadan imam açıktan,

⁹⁶ Şevkânî, *Neylü'l-Evtâr*, 4/66-67.

cemaat da sessizce ikinci tekbiri alır. Hepsini içten “salli - bârik”i okur. Sonra eller kaldırılmaksızın üçüncü tekbir alınır ve cenaze duası okunur. Bu duayı bilmeyen, Kunut dualarını, “Rabbenâ âtinâ...” âyetini okur. Bundan sonra eller kaldırılmadan dördüncü tekbir alınır ve bir şey okunmaksızın sağa/sola selâm verilir. Böylece namaz biter.

c. Cenaze Namazının Vakti

Hanefî ve Şafiîlere göre cenaze ne zaman hazır olursa namazı o zaman kılınır. Bazılarınca kerâhet vakitlerinde kılmak mekruhtur. Hazırlanmış olan bir cenazeyi, bekletmeden namazını kılıp defnetmek daha uygundur. Bununla beraber, daha çok cemaatin katılmasına, ölen kişinin ak-raba, eş-dost ve komşuları gibi hukuku bulunan insanlara ölüm haberini duyurup son görevlerini yapmak üzere merasimde bulunabilmelerine imkân sağlamak için, cenaze namazının vakit namazlarından sonra kılınması öteden beri bir teâmül hâline gelmiştir.

Tezkiye, Şâhitlik ve Ölenin Ardından Konuşma

Ölenin iyi bir insan olduğuna dair Müslümanların şâhitlik etmelerine tezkiye denir. Sahâbeler bir cenazeye rastlayıp iyiliğini söylediler. **Resûlullâh** (aleyhisselâm) “Vâcib oldu” buyurdu. Sonra bir başka cenazeye rastladı, onun da kötülüğünü söylediler; Hz. Peygamber yine “Vâcib oldu” buyurdu. **H. Ömer**, “Vâcib (gerekli) olan nedir?” diye sorunca Resûl-i Ekrem, “Onun iyiliğini söylediniz, övdünüz de cennet ona gerekli oldu; berikinin kötülüğünü söyledi-

niz, yerdiniz de ateş ona vâcib oldu. Siz, yeryüzünde Allah'ın şâhitlerisiniz.” buyurdu.⁹⁷

Günümüzde, bu tezkiyenin yapılmasını sağlamak amacıyla, cenaze namazını kıldırın kişi, cemaatin cenâze hakkındaki kanaatlerini sormaktadır. Cenâzenin hâlini genellikle iyi olarak bilen kişinin, iyiliğine şâhitlik yapması; tanımayan veya kötü olarak bilen kişinin ise, hayır duada bulunması uygundur. Her ne olursa olsun, her zaman doğruyu konuşmalıdır. Ancak her doğruyu her yerde söylemek de bâzen uygun olmayabilir.

Ölen biri için kesinlik ifade eder şekilde, “Cennetlidir, kurtulmuştur.” demek câiz değildir. Ancak geride iyi bir intibâ bırakmış, iyiliği söylenen bu müteveffâların bıraktıkları bu izlenim ve haklarında yapılan iyi şâhitlik sebebiyle af ve rahmete nâil olacakları umulur; kötü intibâ bırakan, kötülüğü söylenenlerin de cezayı hak edecekleri anlaşılıyor. Tabii ki burada söz konusu şâhitlik, tanıyıp bilmeden, öylesine “İyi idi” diyenlerin şahitliği değil; öleni gerçekten tanıyanların yaptığı şâhitliktir. Yaptıkları kötülük yüzünden ölümlerin arkasından kötü söz söylemek câiz değildir. Bilmediğimiz kişilerin iyilikleri veya kötülükleri için şâhitlik yapmak da câiz değildir.

En güzeli, iyi bilmediğimiz kişiler için “Allah rahmet etsin” demektir. Bu bir duâdır, şâhitlik değildir. İyi bildiğimize iyi demek sünnettir. Kötü bildiğimiz hakkında susmak evlâ; fayda ve maslahat var ise durumunu anlatmak câiz; belki bazen bir görevdir. Bazıları bir kısım rivayetleri değerlendirecek, bazı hallerin kişilerin âhirete iyi olarak intikâli

⁹⁷ Buhârî, *Cenâiz* 86; Müslim, *Cenâiz* 60.

hakkında fikir ve kanaat verdiğini ileri sürmüşlerdir. Resûl-i Ekrem, ölenlerin ardından kötü söz söylemeye izin vermemiş, “Ölülere sövmeyin. Çünkü onlar, ettiklerini bulmuşlardır.”⁹⁸ buyurmuştur. Ölenler kâfirse, bunların ardından lânet câizse de, bunun herhangi bir faydası yoksa abesle iştigâl olacağı için terki daha uygundur.

Ölünün hayır ve hasenâtlarını anmak, öldüğünde sîmasındaki nurlanmayı veya güzel kokuyu anlatmak müstehaptır. Hadiste, “Ölülerinizin güzel hallerini anınız, kötü hallerini söylemekten sakınınız” buyrulmuştur.⁹⁹ Yine bir hadiste, “Ölüleriniz hakkında hayır söyleyin. Çünkü melekler ev halkının söylediklerine ‘âmin’ derler.” buyrulmuştur.¹⁰⁰ Bizdeki âdete göre cenâze namazı kılınca imam, “Bu kişiyi nasıl bilirdiniz?” diye sorar; cemaat de “İyi bildik, Allah rahmet eylesin!” derler.

Osman b. Maz’ûn, Ensâr’dan Ummu’l-alâ isimli hanımının evinde vefât etmişti. Resûlullâh (aleyhisselâm) ölünün yanına geldi. Sonrasını Ummu’l-alâ anlatıyor: “Ey Ebû Sâbih (Osman b. Maz’ûn) Allah sana rahmet eylesin. Ben üzerine şahitlik ederim ki, Allah sana ikram eylemiştir.” dedim. Resûlullâh, “Allah’ın ona ikram eylediğini nereden biliyorsun?” dedi. “Anam babam Sana fedâ olsun yâ Resûlullâh! Allah ona ikram etmezse kime eder?” dedim. “O, gerçeğin tâ kendisiyle karşılaşmıştır. Vallâhi Ben de onun için hayır umuyorum. Vallâhi Allah’ın Resûlü olduğum halde Bana ne yapılacağını bilmiyorum!” buyurdu. Bunun üzerine;

⁹⁸ Buhârî, *Cenâiz* 217.

⁹⁹ Tirmizî, *Cenâiz* 34; Aclûnî, *Kesf’ül-Hafâ*, 1/105.

¹⁰⁰ *Hadis Ans.*, 17/109.

“Yemin ederim, bundan sonra asla kimseyi tezkiye etmeyeceğim.” dedim.¹⁰¹

Ulemâ-i İslâm, Kitab ve sünnetin genelini göz önüne alarak şöyle demişlerdir: Ahlâksızlık, fısk ve bid’atı açık olanların kötülüklerini -fayda varsa- söylemek câizdir. Müslümanları uyarmak, yolundan yürümelerini önlemek, hâlimden ibret almalarını sağlamak niyetiyle bazı ölülerin kötülüklerini anmak câizdir. Kâfir ölüleri hakkında lânet ve benzerlerinin câiz olduğu anlaşılmaktadır. Ancak her câizin ulu-orta kullanılmayacağı, Müslüman’ın abesle meşgul olmayacağı da bilinen bir husustur. Günümüzde yapıldığı gibi cenâze başında nutuk çekmek, hem câhiliyye âdetidir hem de techiz ve tekfinde acele davranma sünnetine zıttır.

Musallâdan Kabre Cenâzeyi İzlemek (İttibâ-ı Cenâiz)

Müslümanların birbiri üzerindeki haklarından bir diğeri de cenâzenin taşınmasıdır. Bu bir vazifedir. Hadiste, “Bir kimse faziletine inanarak, sevabını umarak cenâzeyi izler ve namazı kılınıp defnedilinceye kadar beklerse, her biri **Uhud Dağı** kadar olan iki kırat, namazını kılıp defne kadar beklemeden dönerse bir kırat sevapla döner.”¹⁰² buyrulur. İki kırat, bir kırat... gibi ifadeler, çokluktan kinâyedir. Yani namazı kılıp ayrılanın alacağı sevap, namazı kıldıktan sonra ayrılmayıp gömülünceye kadar bekleyeninin alacağı sevabın yarısıdır. Definden sonra, mezar başında bulunan-

¹⁰¹ Buhârî, *Cenâiz* 123.

¹⁰² Buhârî, *Cenâiz* 59.

lar cenâzeye dua ederler. Peygamberimiz öyle yapar, böyle yapmayı öğütlerdi. Peygamberimiz, definden sonra kabirde durup, “Kardeşiniz için istiğfar ediniz. Zira o, bu anda sorgulanmaktadır.”¹⁰³ buyurmuştur.

Namazdan sonra götürülürken arkasından yürümeli, onu bu ebedî yolculuğunda yalnız bırakmamalı ve mezara kadar da olsa arkadaşlık yapmalıdır. Onunla birlikte mezara gidecek olan, yaptıkları ve öğrendikleridir. Ne güzel buyrulmuş: “Ölüyü mezara giderken üç şey tâkip eder. Bunlardan ikisi geri döner, biri kalır. Onu ailesi (dost ve yakınları), malı ve yaptıkları tâkip eder; ailesi ile dostları ve malı geri döner, yaptıkları kalır.”¹⁰⁴ En iyisi, definden sonraya kadar kabirde kalıp dua ve istiğfar ile meşgûl olmaktır.

Cenazeyi kabre taşıyanların ölümü, âhireti ve Allah'ı düşünmeleri, sükûneti muhafaza etmeleri, dünyevî meseleleri konuşmamaları, gülmemeleri, bağırıp çağırılmaları, tekbir-zikir dahi olsa sesli yapmaktan kaçınmaları ve kabre indirilinceye kadar -bazı fukahaya göre omuzlardan indirilinceye kadar- oturmamaları bu vazifenin âdâbındandır. Cenazenin dört tarafından kırk adım taşımak menduptur. Çalgı-çelenk uygun değildir. Bu tür harcamalar faydasız ve israftır. Bunun yerine, sevabı ölenin ruhuna hediye edilmek üzere, hayır kurumlarına veya fakirlere bağış daha uygun ve yararlı olur. Cenazeye iştirâk ve ittibânın üç derecesi vardır. Bunların birincisini yapan da vazifesini yapmış bulunur, ancak üçüncüsüne kadar devam daha ecirlidir: Namaz kılıp ayrılmak; defnedilinceye kadar hizmetlere ka-

¹⁰³ Ebû Dâvûd, *Cenâiz* 67-69, 73.

¹⁰⁴ Müslim, *Zühd* 1.

tılmak; definden sonra da kabrin başında bir müddet bekleyip duâ ve istiğfar ile meşgul olmaktır.

Cenazenin Defni (Tedfin)

Cenazeyi gömmek farz-ı kifâyedir. Cenâzeyi taşıyanlar gibi kabre indirenlerin de: “Bismillâhi ve fî sebîlillâhi ve alâ milleti-Resûlillâh-Allah’ın ismiyle, Allah’ın yolunda ve Allah Resûlü’nün dini üzerine” demeleri müstehaptır. Gündüz gibi gece de defin câizdir. Hz. Peygamber’in gece defnettiği vâki olmuştur; Hz. Fâtıma, Ebû Bekir, Osman, Âişe, İbn Mes’ûd (radıyallahu anh) gibi sahâbeler gece defnedilmişlerdir.

Kabrin Hazırlanışı

Âlimler, kabir üzerinde çok ciddî olarak durmaktadır. Kabirlerin kendi toprağına ilâve yapılarak yükseltilmesi, üzerine bina yapılması, mezar taşına ölüyü öven veya kâderden şikâyet türünden yazılar yazılması yasaklanmıştır. Ancak, kabrin yerden bir-iki karış yükseltilmesinde, başına bir taş konulmasında ve belli olması için isminin yazılmasında bir mahzur görülmemiştir. Bu mevzuda gösterilen hassasiyet, “*Tevhid*” akîdesini korumak içindir. Çünkü, câhillik zamanla mezarla mâbedi karıştırabilir. Sonra da mâbedlerde yapması gerekenleri mezarlarda yapmaya, Allah’tan istenmesi gerekenleri oradakinden istemeye başlar. Bu ise, tehlikelidir. İslâm, tevhidi ikâme için gelmiştir. Şirke yol açacak şeylere müsâmaha göstermez. Kabrin üstüne mescit gibi binâ inşâ edilerek buranın mâbed edinilmesi hadis-

le yasaklanmıştır. Hz. Âişe (radıyallahu anhâ), Resûlullah'ın son hastalığında şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir: “Allah, Yahudi ve Hristiyanlara lânet etsin. Onlar, peygamberlerinin kabrini mâbed edindiler.” Hz. Âişe: “Eğer bundan korkulmasaydı, Hz. Peygamberin kabri dışarıdan belli olacak şekilde yapılacaktı.”¹⁰⁵ der. Diğer taraftan isrâf yasaktır. Aç, susuz, ilaçsız, tahsilsiz, eşsiz, işsiz ve muhtaç Müslümanlara yardım etmek varken, büyük masraflarla heybetli, süslü ve pahalı kabirlerin yapılması israfa girer. Kabirleri yaptırırken bu iki ciheti göz önüne almalı, ifrat ve tefritten sakınmalıdır. Cenâze, kabirde yüzü kibleye gelmek şartıyla sağ yanı üzerine yatırılır. Sonra kefenin düğümleri çözülür. Kabrin tahtası dizildikten sonra üzerine toprak atılır.

Definden Sonra Dua Etmek, Kur'ân Okumak

Cenâze kabre konduktan ve başında Kur'ân okuma tamamlandıktan sonra kalabalık dağılınca, orada kalan bir kimsenin kabrin başında sesli bir şekilde ve ölüye hitaben iman esaslarını hatırlatmasını bâzı Hanefiler meşrû kabul etmez. Buna mukâbil; bir kısmı ise, tavsiye edilmediği gibi yasaklanmadığını, bu nedenle -kişi mükellef olduktan sonra vefat eden kimsenin mezarının başında telkîn verilebileceğini söylemişlerdir.

Ölü defnedildikten sonra mezar başında dua etmenin Peygamberimiz tarafından tavsiye edildiği ve bizzat kendilerinin de dua ettiği vâkidir. Yâsin okuma ile ilgili **Ma'kil**

¹⁰⁵ Buhârî, *Cenâiz* 916.

b. Yesar'ın bir rivayeti vardır: “Yasin Kur’ân’ın kalbidir. Onu ölülerinize okuyun.”¹⁰⁶ Bazıları bu hadisin isnadının zayıf ve metninin meçhûl olduğunu ve bu konuda sahih hadis bulunmadığını söylemiştir. Ebû Hanife de mezar başında Kur’ân okumanın mekruh olduğu görüşündedir. İbn Hibban, Yâsin’in ölümden sonra değil; ölmeden önce hastaya okunması görüşünü belirtmiştir. Başka bir hadiste, “Muhtazarın yanında Yâsin okunacak olursa, Allah ona kolaylık verir.”¹⁰⁷ buyrulmuştur.

Bu konu, başkasının yaptığı ibadetin ve hayrın ölüye ulaşip ulaşmaması ile ilgilidir. Bir insanın ölüleri için yapacağı dua ve hayırdan onların yararlanacağını ifade eden âyet ve hadisler vardır. Kur’ân’da: “Onlardan sonra gelenler derler ki: ‘Ey Rabb’imiz, bizi ve bizden önce inanan kardeşlerimizi bağışla!’” (Haşır 59/10) buyrulmuştur. Peygamberimiz katıldığı bir cenâzede, “Kardeşiniz için Allah’tan mağfiret dileyin. Zira o, şu anda sorgulanmaktadır.”¹⁰⁸ buyurmuş, ölüye dua edilmesini önermiştir. Yine, “İnsan ölünce ameli kesilir. Yalnız üç şeyden; devam eden sadakadan, faydalanılan ilimden ve kendisine dua eden iyi evlattan kesilmez (amel defterine sevap yazılır).”¹⁰⁹ buyurmuştur.

Biri, Peygamberimize gelerek, “Ey Allah’ın elçisi, annem ansızın vefat etti; vasiyyet de etmedi. Sanıyorum, konuşmuş olsa fakirlere sadaka verirdi. Acaba onun için ben sadaka versem ona ecir olur mu?” dedi. Resûl-i Ek-

¹⁰⁶ Ebû Dâvûd, *Cenâiz* 24; İbn Mâce, *Cenâiz* 4.

¹⁰⁷ Şevkânî, *Neylû'l-Evtâr*, 4/25.

¹⁰⁸ Ebû Dâvûd, *Cenâiz* 67-69, 73.

¹⁰⁹ Müslim, *Vasâyâ* 3; Ebû Dâvûd, *Vasâyâ* 13.

rem de, “Evet, olur” buyurdu.¹¹⁰ Bunun bir başka delili de cenâze namazıdır; bu namaz cenâzeye bir duadır. İşte bu deliller açık bir şekilde insanların ölenler için yapacakları dua, hayır ve iyilikten onların yararlanacağını ifade etmektedir. Âlimler, insanın yaptığı ibadetin sevabını ölen birine bağışlayabileceğini söylemişlerdir. Ancak bir ücret karşılığı olmayan, Allah rızası için okunandan cenâze yararlanır. Ücret karşılığı olursa, fayda gelmeyebilir.

Peygamberimiz, kabirde bir süre kalmış ve orada bulunanlara dua etmelerini tavsiye etmiş, kendileri de dua etmiştir. Bugün yapılan telkine dair sahih bir hadis yoktur. Telkin ölmeden önce yapılmalıdır ki, ölen kişinin son sözü bu olsun. Fakat Hanefilerin çoğuna göre ne yapın denir, ne de yapmayın. Yapılmasında bir zarar yoktur. Şafîiler müste-hap, Mâlikî ve Hanbeliler de mekruh olduğunu söylemişler. Bu farklı görüşler, konu hakkında sahih bir hadis olmadığından ve telkin ile ilgili hadisin farklı yorumlanmasındandır.

Yas Tutmak

Ölenin hâtırasına hürmeten yakın akraba için üç gün, koca için dört ay on gün bir nevi yas tutma meşrû kılınmıştır. Bunlardan birincisi kocanın iznine bağlı olarak câiz, ikincisi ise gereklidir. Yas esnasında kadın süslenme vb. şeyleri terkeder. Hadiste, “Allah’a ve âhiret gününe inanan kadına, ölü için üç günden fazla yas tutmak helâl değildir. Ancak kocası için iddet süresi olan dört ay on gün yas tutması müstesnâdır.”¹¹¹ buyrulmuştur.

¹¹⁰ Müslim, *Vasâyâ* 2.

¹¹¹ Şevkânî, *Neylü'l-Evtâr*, 6/292.

Tâziye

Tâziye, ölü yakınlarının üzüntüsünü paylaşarak, onları teselli edici, rahatlatıcı sözler söylemektir. Resûlullah, bunu tavsiye etmiştir.¹¹² Tâziyede bulunan şahıs, ölünün yakınlarına sabır ve metânet diler; cenaze için hayır duada bulunur. Tâziye, ölüm vb. zâhiri görünümü ekşi ve musibet gibi hâdiselerle karşılaşan kişiyi defin sonrası teselli etme, sabra teşvik etme anlamındadır. Türkçe’de; bir yakını vefat eden kimseye baş sağlığı dilemek anlamında kullanılır. Tâziye, İslâm ahlâkındandır; müstehaptır. Ancak cenâze sahiplerinin acısını yenilememek için üç günden fazla tâziyede bulunmak mekruhtur. Ancak orada olmayanlar, uzaktakiler, geç duyanlar üç günden sonra da yapabilirler. “Başına felâket gelen kimseye tâziyede bulunana musibet sahibinin sevabı kadar sevap verilir.”¹¹³ buyrulmuştur.

Bir musibete/felâkete uğrayanlara sabır tavsiyesinde bulunmak, olanlara kaderin tecelli ettiğini ve bunu geri çevirmenin artık mümkün olmadığını, O’na teslim olmanın kişiyi ruhî rahatlığa erdireceğini telkin etmek gerekir. Nebiler Serveri (sallallahu aleyhi ve sellem) tâziyede bulunmuş ve buna teşvik etmişlerdir. Tâziye memleketimizde, “Başın sağolsun, Allah geride kalanlara sağlık sıhhat ve ömür versin!” gibi sözlerle ifâde edilmektedir. Kelimenin lügat mânası, “sabrettirmek, sabra teşvik etmek”tir. Musibetzedeye sabretmesini, Allah’ın sabrına karşı ecir vereceğini, hepimizin

¹¹² Tirmizî, *Cenâiz* 71.

¹¹³ İbn Mâce, *Cenâiz* 56; Tirmizî, *Cenâiz* 71.

Allah'a âit olduğumuzu ve tekrar ona döneceğimizi söylemekle bu vazife yerine getirilmiş olur.¹¹⁴

Ölenin Vasiyetinin İfâsı

Fıkıh kitaplarımızda başlı başına bir bölüm teşkil eden bu bahsi ayrıntılarıyla vermemiz mümkün değildir. Birkaç önemli kâide zikretmek gerekirse; Vârise vasiyet yoktur. Mirasçı olan bir kimseye, ayrıca vasiyet yoluyla terikeden bir şey bırakılamaz. Üzerinde kimsenin bilmediği kul hakkı olanlarla, îfa edip yerine getirmedikleri ilâhî hak ve vazifeler bulunan mükelleflerin vasiyet etmeleri farzdır. Aksi takdirde sorumlu olurlar. Ölünün vasiyeti, bıraktığı malın (terike) üçte birini aşmıyorsa mutlaka yerine getirilmesi gerekir. Eğer üçte birini geçiyorsa, karar mirasçılara kalmıştır. İsterlerse teberrû olarak vasiyeti yerine getirebilirler, ama mecbûr değillerdir. İslâm, ölüme bağlı bir tasarruf olan vasiyete önem vermiş, hem Müslümanları ona teşvik etmiş, hem de geride kalanlara, meşrû vasiyetlerin yerine getirilmesini emretmiştir.

Cenazenin Ailesine Ziyafet

Cenaze evinin yemek hazırlayıp gelenlere ikram etmesi hoş karşılanmaz. Ölenin mirasçıları fakirseler veya aralarında bulûğ çağına ermemiş çocuk varsa, geriye bıraktığı maldan yemek yapıp cenâzeye gelenlere vermek helâl değildir. Akraba ve komşuların, cenâze sahiplerine bir günlük yemek hazırlayıp götürmesi müstehaptır. Hz. Câfer şehit

¹¹⁴ Şevkânî, *Neylü'l-Evtâr*, 4/151.

olunca Resûlullah yakınlarına, “Câfer ailesine yemek yapın, çünkü onların başına -yeme içmeye bakamayacakları- büyük bir iş geldi.”¹¹⁵ buyurdu. Cenâze evinin yemek, helva hazırlayıp başkalarına ikram etmesi hem câhiliye devri âdetlerinden olduğu hem de acılı günlerinde zamansız ve ekstra bir külfet teşkil edeceği için mekruh -hattâ bazılarınca haram- sayılmış; ancak akraba ve komşuların yemek hazırlayarak götürmesi teşvik edilmiştir. Çünkü ziyâfet vermek sevinçli zamanlarda meşrûdur.

¹¹⁵ Ebû Dâvûd, *Cenâiz* 30.

BEŞİNCİ BÖLÜM

VEFAT EDENLERE FAYDALI OLAN
İŞ VE DAVRANIŞLAR

“İslâm’ın düşünce atlasında bu dünya, her şey olmadığı gibi ölüm de bir son değildir; o, muvakkat bir nefes alma veya âkıbeti yakından görme faslıdır..”

M. Fethullah Gülen

VEFAT EDENLERE FAYDALI OLAN İŞ VE DAVRANIŞLAR

Bundan önceki konularda farz, vâcip, müstehap ve sünnet olarak, vefât edip gitmiş kimselere karşı üzerimize düşen görevlerimizi kısaca belirttik. Elbette ki bunların da vefât edene ve onların yakınlarına maddî-mânevî faydaları vardır. Şimdi arzedeceğimiz mevzûlar, vefâtın gerçekleştiği güne mahsus olmadan, yapabileceğimiz ne gibi işlerin müteveffâlara faydalı olacağı, Allah'ın onlara af, rahmet ve ikramla muâmele buyurmasına vesile teşkil edeceği gibi hususlardır. Bunlarla ilgili olarak, kabir ziyâreti, tevessül, çeşitli ibâdet ve hayırlar... üzerinde özetle durulacaktır.

Kabir Ziyâreti

a. Kabir Ziyaretinin Hükümü

İbret almak ve Allah'ı hatırlamak için kabir ziyareti erkekler için müstehap, kadınlara câizdir. Sâlih kimselerin, anne-baba ve yakın akrabasının kabirlerini ziyâret mendup-

tur. Kadınların ziyareti; bağırıp çağırma, saçını başını yolma ve kabirlere aşırı saygı gibi bir fitne korkusu olmadığı zaman mümkündür. Efendimiz, çocuğunun kabri başında ağlayan bir kadına sabır tavsiye etmiş, onu ziyâretten alıkoymamıştır.¹¹⁶ Hz. Âişe'nin de kardeşi Abdurrahman'ın kabrini ziyaret etmiştir.¹¹⁷

Bu konudaki hadis, kadın erkek ayırmadığı için, bir kısım fıkıhçılar, kadınların da, şartlarına uyararak ziyâretinde mahzur görmemişler. Ancak bu konuda değişik görüşler de vardır. İhtilâfın sebebi, men eden rivayetlerin de oluşudur. “Allah Resûlü kabirleri ziyâret eden kadınlarla, kabristana meşid yapanlara ve mum yakanlara lânet etti!”¹¹⁸ hadisini değerlendiren bazı âlimler, kabir ziyâreti konusunda, sadece erkeklere izin verildiğini söylemişlerdir. İbn Abdilber, “Bu yasak, kabir ziyâretine izin verilmeden önce olmuş olabilir.” der, bu konuda tedbirli olunmasını ister.

Özellikle Hanefiler, kabir ziyâretine izin veren hadisin daha sonra vârid olduğunu, kadını ve erkeği kapsadığını, buna göre ziyâretin kadın için de câiz bulunduğunu söylerler. İhtiyata uygun olanı ise, fitne-fesat ihtimâli bahis konusuysa ziyâret etmemeleridir.

“Size kabir ziyâretini yasaklamıştım, artık kabirleri ziyâret edin; çünkü onlar size âhireti hatırlatır.”¹¹⁹ buyrulur. İzin, yani hükmün menâtı “âhireti hatırlama” hikmetine bağlanmıştır. Hanefilerin sağlam görüşüne göre, saç-baş yolma, ağlamayı tazeleme gibi aşırılıklar olmamak şartıyla

¹¹⁶ Buhârî, *Cenâiz* 7, *Ahkâm* 11; Müslim, *Cenâiz* 15.

¹¹⁷ Tirmizî, *Cenâiz* 61.

¹¹⁸ Müslim, *Cenâiz* 108; Ebû Dâvûd, *Cenâiz* 78.

¹¹⁹ Müslim, *Cenâiz* 105; Ebû Dâvûd, *Cenâiz* 75.

kadının kabir ziyâreti câizdir. Çünkü ruhsat, kadınları da kapsar.

Kabir ziyaretinin, tarihî akış içinde, ölülerden yardım istemek, hatta tapılmak için de yapıldığı görülmektedir. İslâm'ın başlangıcında ziyâretleri yasaklama sebebi bu idi. Câhiliye devrinde kabirlere secde ediliyor, putlara tapılıyordu. Putperestlik, büyük tanınan kimselerin heykellerine saygı ve tâzim ile başlamış, neticede bu saygı putlara ibâdete dönüşmüştü. İslâm'ın gâyesi tevhid akidesini kalblere yerleştirmektir. Önceleri bu sebeple tehlikeli görünen ziyâret yasaklanmıştı. Fakat tevhid gönüllere iyice yerleşip Müslümanlar tarafından gayet iyi anlaşıldıktan sonra, ziyârete izin verildi. Resûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem), Mekke seferi sırasında annesi Hz. Âmine'nin kabrini ziyâret ederek ağlamış, etrafındakileri de ağlatmıştır.¹²⁰

b. Kabir Ziyaretinin Âdâbı

Ziyaretçi mezarlığa varınca yüzünü mezarlara dönerek şöyle selâm verir ki bu sünnettir: “Es-Selâmü Aleyküm ehle'd-diyâri mine'l-müminîn ve'l-müslimîn! Ve innâ inşâallahü bikum le-lâhikûn. Nes'elü'llahe lenâ ve leküm el-âfiyeh. Entüm lenâ faratun ve nahnü leküm tebeun. Ve yerhamüllahü'l-müstakdimîn ve'l-müste'hırîn.” “Selâm üzerinize olsun ey müminler ve Müslümanlar diyarının ahalisi! Biz de inşâallah size kavuşacağız. Kendimiz için de, sizin için de Allah'tan âfiyet dileriz. Siz, bizim öncümüzsünüz, biz ise arkanızdan geleceğiz. Allah, evvel gidenlere de, arkadan gelenlere de merhamet etsin.”¹²¹ Ziyaret esnasında sükûnet

¹²⁰ İbn Mâce, Cenâiz 47; Tirmizî, Cenâiz 60.

¹²¹ Müslim, Cenâiz 104; İbn Mâce, Cenâiz 36.

içerisinde ağlamakta bir mahzur yoktur. Sonra kabrin ayak ucunda durur ve Kur’ân okuyarak, Allah’tan, sevabını ona ulaştırmasını ister; onun için, kendisi için ve bütün müminler için de bağışlanma diler.

Ziyârette mezara karşı namaz kılmamalı, kabirleri mes-cid edinmemelidir. Bunlar mekruhtur. Boş yere para har-candığı için, ya da kabri tâzim için buralarda mum ya-kılmasını Resûl-i Ekrem yasaklamıştır.¹²² Bunlar bid’at ve hurafedir. İnsanın hem dirisi hem ölüsü saygındır. Dola-yısıyla ölenlere saygı duyulması ve saygısızlık anlamı taşı-yan davranışlardan kaçınılması gerekir. Bu itibarla zarûret olmadığı sürece, mezarların üzerinden geçilip çiğnenmesi ve üzerine oturulup yatılması uygun değildir.¹²³ Kabre yas-lanan Amr b. Hazm’ı gören Resûl-i Ekrem, onu uyarmış ve “Kabir sahibine eziyet etme!” demiştir. Ancak, kabrin kenarına oturulabilir. Ayrıca mezarlıklar temiz tutulmalı, piknik alanı yapılmamalıdır. Mezar taşlarına el-yüz-göz sü-rülmez, öpülmez.

Orada ziyâretle bağdaşmayan edep dışı ve gereksiz söz-lerden sakınmak, kibirlenip çalım satarak yürümekten ka-çınmak ve mütevâzı bir durumda bulunmak gerekir. Kabir-ler, Kâbe gibi tavaf edilmez. Ölülerden yardım istemek ve bunun için mezar taşlarına bez/mendil/paçavra bağlamak faydasızdır. Bâzı türbelerin, hastalığa şifâ verdiğiğine inan-mak ve bunların taş, toprak ve ağaçlarını kutsamak tevhid-le bağdaşmaz.

Selâmdan sonra duâ okuyarak onların bağışlanmala-

¹²² Müslim, *Cenâiz* 98; Ebû Dâvûd, *Salât* 24.

¹²³ Müslim, *Cenâiz* 33; Tirmizî, *Cenâiz* 56.

rını, azapları varsa kaldırılmasını veya hafifletilmesini dileyebiliriz. Üç İhlâs ve bir Fâtiha okunabileceği gibi, Yâsin veya Tebâreke de okunup sevabı bağışlanabilir. Ölenin, kendisini ziyaret edenleri görebileceği ve kendisi için okunan duâlardan ve Kur’ân’dan mânevî feyiz noktasında hissedar olabileceği şeklinde rivayetler vardır. Özellikle anne, baba diğer akraba ve dostların kabirleri, ruhları için Allah’a dua-istiğfar için ziyaret edilir. Ölmüşler adına yapılan hayır ve hasenât sevabının onlara ulaşacağı sâbittir. Kabre ağaç dikmek sevaptır. Bu ağaç ve bitki, ölenin ruhundan azabın hafifletilmesine sağlar. Dua ve istiğfar ölenlerin ruhlarına faydalıdır: “Ey Rabb’imiz, bizi ve iman ile bizden önce geçmiş olanları yarlığa. İman etmiş olanlar için kalbimizde bir kin bırakma!” (Haşır 59/10) Bu konuda hadisler de vardır.¹²⁴

Oralarda insanları tembihe mâtuf genel manzara ve atmosferi değerlendirecek bir iki söz söyleme matlup olsa da, konuşulacağına dair bir şey yoktur. Günümüzde olduğu gibi nutuk atmalar yoktur. Orası insanın en ciddi olması gereken yer. Kabir, insanın bir gün kendisinin de içine gireceğini düşünmesi gereken, gerçekten ağlanacak bir yerdir. Orası ‘ya kurtulurum ya kurtulamam’ mülâhazasına bağlı olarak geçilmesi gereken bir mekandır. Bediüzzaman Hazretleri: “Kabristandan sor, eyvahlar, ağlamalar ve esefler işiteceksin.” diyor ve nimetlerin kadrini bilmek için kabirleri ziyaret gerektiğini zikrediyor; ama maalesef, şimdilerde kalbler katılaştığından dolayı mezarlar pek çoklarına bir şey ifade etmiyor.¹²⁵

¹²⁴ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 2/509; 6/252.

¹²⁵ Bediüzzaman, *Şualar*, 11. Şua, s. 953.

c. Ziyaret İçin Hususî Bir Gün Var mıdır?

Kabirleri haftada bir gün, özellikle cuma-cumartesi günleri, ayrıca arefe ve bayram günleri ziyâret iyidir. Hz. Peygamber'in genellikle bugünlerde ziyârette bulunmuştur. Hanefî ve Mâlikilere göre, perşembe-cuma-cumartesi günleri daha faziletlidir. Şâfiîler, perşembe gününün ikindi vaktinden başlamak üzere cumartesi sabahına kadar olan zamanı daha uygun görürler. Hanbelîler, ziyâret için belli bir gün tahsis etmenin doğru olmadığını belirtmişler. Özetle, cuma, ziyâret daha faziletli ise de diğer günlerde de mümkün ve câizdir.

d. Mezarlık ve Türbe Ziyareti

Bu ziyâretlerde İslâm'ın özüne ve tevhid anlayışına ters düşen, itikâdî bakımdan da zararlı olan tutum ve davranışlardan uzak durmak gerekir. Türbelerde yatan kişileri beşerüstü varlıklar görmek; bu zatların duaları kabul ettiğine, ilâhî kudretlerinin olduğuna inanmak; bir kısım ihtiyaç ve dilekleri onlara arz etmek; bunları dinî bir vecibe gibi te-lakkî etmek; uygunsuz hareketler yapmak İslâm'la bağdaşmaz. Onlardan medet umup bazı şeyler beklemek imanca tehlikeli bir davranıştır. Ziyârette bulunan kişi, âhireti hatırlamalı, dünyanın geçici olduğunu ve bir gün kendisinin de öleceğini düşünmelidir. Ziyârette bulunan kişinin ölü için dua etmesi ve Kur'ân okuyarak sevabını orada bulunanların ruhlarına bağışlaması uygun olur.

Kabir, eskiden beri insanların sapmalarına ve şirke düşmelerine sebep olan konulardandır. Bu yüzden Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem), İslâm'ın ilk devirlerinde ziyareti yasaklamıştı. Müslümanların tevhid ve şirki iyi öğrenmeleriy-

le buna izin verdi; hem kabir ziyâreti serbest edildi hem de ziyâret sebebi açıklanmış oldu. Bu da, kabirde yatan zatın da bir gün diri olduğunu, ölümün onu sevdiklerinden ayırdığını, kendisinin de eninde sonunda öleceğini, öbür âlemde hesabın olacağını düşünmek; böylece kalbinin yumuşaması ve günahların bırakılıp, tâata dönüşmesidir.

e. Kabir Ziyaretinin Faydaları

İnsana ölümü ve âhireti hatırlatır ve ibret almayı sağlar. İnsanı zühd ve takvaya yöneltir. Aşırı dünya hırsını ve haram istekleri engeller. Kişiyi iyiliğe yöneltir.¹²⁶ Sâlih kişilerin kabirlerini, özellikle Ravza-i Tâhire'yi ziyaret, ruhlara ferahlık sağlar; yüce duyguların oluşmasına yardım eder. Efendimizin ve veli kulların kabirlerini ziyaret için yolculuk menduptur. Hadiste; “Kim, Beni öldükten sonra ziyaret ederse, sanki hayatımda iken ziyaret etmiş gibi olur.” buyrulmuştur.¹²⁷ Ziyâret; insanın geçmişi, dinî kültürü ve tarihi ile bağlarının güçlenmesine de yardımcı olur.

f. Kabre Karşı Dua ve Tevessül

İfrat ve tefrit yanlıştır. Bunun yaygın olduğu yerlerden biri de kabirlerle ilgili bâzı meselelerdir. Bazıları türbelere aşırı ve ölçüsüz rağbet gösterirler. Bazıları evliyâyı inkâr eder, kabirleri yerle bir etmeyi en büyük hizmet sayar, kabir ziyaretine karşı çıkar, orada duayı şirk sayarlar. Bunların ikisi de aşırı ve ikisi de İslâm'dan uzak davranışlardır. Şirk, Allah'a ortak koşma cinâyetidir. Bununla daha çok, tevhid inancından sapma kastedilir. Zaten şirkin en dehşet-

¹²⁶ İbn Mâce, *Cenâiz* 47.

¹²⁷ Aclûnî, *Kesf'ül-Hafâ*, 2/329.

li derecesi ve aftan mahrumiyete götüren şekli de budur. Bir de şirk-i hafî (gizli şirk) vardır. Bunda Allah'ın zâtı bir bilinmekle beraber, sebeplere/vâsitalara o kadar önem verilir ki, bunlar kişinin kalbinde sanki Allah'a ortakmışçasına bir değer kazanırlar. Kabirlerle ilgili tartışmalar da bu ikinci şekil üzerinde cereyan eder.

Burada gözden kaçan ve çok iyi değerlendirilmesi gereken bir hakikat şudur: Allah, birçok icraatlarını sebepler dâiresinde yürütüyor. Bu, O'nun kutsî hikmetinin bir gereği. Sebepleri yaratan da O'dur, belli vazifelerde çalıştıran da. O halde, sebep ne inkâr edilecek ne de ona olduğundan fazla önem verilecek. Biri ifrat, diğeri tefrit. Ve ikisi de sırat-ı müstakimden uzak.

Bir peygamberin yahut bir velinin kabrine, hayır onların elindeymişçesine, ölçsüz bir muhabbetle bağlanmak elbette İslâm'ın ruhuna zıttır. Fakat bir kul, günahlarını ancak Allah'ın affedebileceğinin şuuru içinde, “Yâ Rabb’i! Beni bu zâtlar hürmetine bağışla” diye duada bulunsa ve bu niyetle o mübârek zâtların kabirlerini ziyaret etse, buna şirk demek de insafsızlıktır. Bu yüzden, Peygamberimiz'in (aleyhisselâm) kabrine ziyareti karşı çıkmak da çok yanlıştır.

Birçok âyet, şefaatin hak olduğunu açıkça beyan ediyor. Ama bu ancak Allah'ın izni ile ve Onun râzı olduğu kullaradır. “Onun huzurunda kendisine izin verdiğinden başkasının şefâati fayda vermez.” (Sebe 34/23) Âyetler, şefâatin hak olduğunu açıkça ifade etmekteyken, kimse bu rahmanî hediyeye karşı çıkamaz.

Kabir ziyaretinden maksat ve kabir ziyaretinin faydalarından biri de gönül huzuru sağlaması, duâların kabûlüne

vesile olmasıdır. Tevessül, kabirde yatanı vâsita kılarak Allah'tan bir şey dilemektir. Bu mesele münâkaşalıdır. Bazılarına göre kabirler sadece ibret almak ve âhireti hatırlamak için ziyaret edilir. Resûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem) da dâhil olmak üzere hiçbir müteveffâ bir fayda celbine ve bir zarar def'ine kâdir olamaz ve vâsita kılınmaz. Bunların bu maksatlarla ziyaret edilmesi, kendilerinden bir şeyler istenmesi veya Allah'tan istemek için aracı kılınmaları haram, hatta küfür ve şirktir. Hz. Peygamber ve yakınlarının hayatta iken vâsita kılınmaları, kezâ Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi ve sellem) âhirette şefâat etmesi haktır. Ayrıca kişi kendi iyi amellerini de vâsita kılarak Rabb'ine duâ edebilir...

Allah'tan istenecek bir şeyin, ister ölü isterse diri olsun, kuldan istenmesi câiz değildir; fakat sâlih diye hüsnüzan beslenen diri veya ölü bir kimseyi aracı kılarak Allah'a yalvarmak; ondan arzuların ihsanını dilemek, bunun için peygamberlerin ve sâlih kulların kabirlerini ziyaret etmek mahzursuzdur. Ayrıca bu ziyaretten mânevî feyiz ve bereketler de hâsıl olabilir. Aksini söyleyenler, ifrata düşmüştür. *Tevhid* inancını korumak gibi iyi ve yüce bir niyetleri vardır; bununla me'cûr olabilirler. Bu konuda çok hassas ve titizdirler. Ancak tevessülü men eden açık bir nas da yoktur. Dolayısıyla tevessülü câiz görmeyenleri de, câiz görenleri de anlamaya çalışmalıdır. Kul ile Allah arasında vâsıtaya lüzum yoktur. O, şah damarımızdan daha yakındır; O'nun izni olmadan şefâat olmaz. Allah'tan başkasına da dua edilmez.

Hâsılı; kabirdekilerle tevessülün lüzum ve zarûretine dâir bir nass yoktur. Bunu inkâr eden, ehl-i sünnet câmi-asından çıkmaz. Allah'a ortak koşmadan, O'nun sevdiği

bilinen/zannedilen, ölü yahut diri bir kul vâsıta kılınarak Allah'a dua etme mânasında bir tevessülü men eden nass da yoktur; öyleyse bunu yapanlar da kınanamaz. Neticede, tevhid inceliği hiçbir zaman unutulmamalı; yoksa zararı faydasını aşabilir.¹²⁸

Vefat Edenler İçin Yapılan İbâdet, Hayır ve Dualar

“Ölünün mezardaki hali, ‘İmdat! İmdat!’ diye can havliyle bağırarak, denize düşmüş kimseye benzer. Boğulmak üzere olan kimse kendisini kurtaracak birini beklediği gibi, meyyit de babasından/anasından/kardeşinden/arkadaşından gelecek bir duayı gözler. Kendisine dua gelince öyle bir sevinir ki bu sevinç bütün dünya kendisine verilmiş bir kimseninkinden daha çoktur. Allah, yaşayanların duaları sebebiyle ölümlere dağlar gibi rahmet verir. Dirilerin onlara hediyesi, onlara dua ve istiğfar etmektir.” buyrulmuştur.¹²⁹

a. Kendi Yaptıkları ve Sebep Oldukları

Kitâb ve sünnet, hayatta ve sıhhat yerindeyken ibâdet etmeyi ve hayır yapmaya teşvik etmiş; bunun hastalık halinde veya vasiyet ile yapılan hayırdan daha üstün olduğunu bildirmiştir. Amel defteri ölümle kapanır; ancak açılan çığır, sebep olunan iyilik veya kötülük, devam eden hayırlar bu defterin işlenmesini sağlar. “Kim İslâm’da iyi bir çığır açarsa hem kendi işinin sevâbını hem de kendinden sonra o çığırda yürüyenlerin sevâbını -bunlarınki eksilmeksizin-

¹²⁸ Bir Müslümanın Yol Haritası, Akademi Araştırma Heyeti, s. 199, 598.

¹²⁹ Beyhakî, Şuabu'l-İman 7/116; İmam Rabbânî, Mektûbât, 104. Mektup.

alır.”¹³⁰ Kötü çıkar da böyledir. İnsanın ölümden sonra da, bu zikredilen -işlediği veya sebep olduğu- işlerinden fayda veya zarar göreceği ittifakla kabul edilmiştir.

Hayattayken yaptıklarının, kişinin vefatından sonra da kendisine ulaşacağını ifade eden ve hayattayken hayır yapmaya teşvik eden pek çok hadis vardır.¹³¹ Resûl-i Ekrem (aley-hisselâm), “İnsan ölünce sâlih ameli kesilir. Ancak üç amelin sevabı kesilmez: Sadaka-i câriye (kamuya yararlı sadaka), faydalanılan bir ilim ve arkasında kendisine dua edecek hayırlı bir evlat!”¹³² buyurarak buna işaret etmiştir. Yine Resûl-i Ekrem, bu amellerin sayısını (sadaka-i cariyeyi tafsil etmek sûretiyle) çoğaltarak: “Mümin’e ölümünden sonra amel ve hasenâtından ulaşacak şey: Öğretip yaydığı ilim, bıraktığı sâlih evlat, miras bıraktığı mushaf, yaptığı mescit, yolcu için yaptığı ev, akıttığı ırmak ve sağlığında malından verdiği sadakadır.”¹³³ buyurmuşlardır. Bir başka hadiste; “Ölüyü mezara kadar üç şey takip eder: Ailesi, malı, ameli. Bunlardan ikisi geri döner, biri kalır: Ameli.” Bu, vb. hadislerden de anlaşılacağı üzere insan, dünyada iken kendisinin yaptığı veya başkalarının yapmasına vesile olduğu amellerden istifade eder.¹³⁴

b. Başkalarının Onun Adına Yaptıkları

Ölen kişinin ardından başkalarının yapacakları iyi işlerin sevabının veya bunlardan hangisinin ulaşip-ulaşmayacağı konusu ihtilâflıdır. Bazıları, ölüye dirilerin yaptıkları fayda vermez, der. İddialarına delil olarak da “İnsana çalışmasın-

¹³⁰ Müslim, *İlim* 15

¹³¹ Ebû Dâvûd, *Vasâyâ* 3; Tirmizî, *Vasâyâ* 7.

¹³² Müslim, *Vasiyyet* 14; Ebû Dâvûd, *Vasâyâ* 14.

¹³³ İbn Mâce, *Mukaddime* 20.

¹³⁴ Buhârî, *Rikak* 42; Müslim *Zühd* 5; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 2/372.

dan başka bir şey yoktur.” (Necm 53/39); “Herkesin kazandığı iyilik kendi lehine, işlediği fenalık da kendi aleyhinedir.” (Bakara 2/286) gibi âyetleri gösterirler.

Ehl-i sünnet alimleri, hangi amelin fayda verip, hangisinin fayda vermeyeceği meselesinde ihtilaf etmişlerse de, başkalarının yapacağı amellerin ölüye fayda vereceği hususunda müttefiktirler. Çünkü bu konuda, bazı amel ve iyiliklerin fayda vereceğine dair açık âyet ve hadisler vardır. Meselâ, dua ve istiğfarın faydalı olacağına, “Onlardan, sonra gelenler şöyle derler: ‘Ey Rabb’imiz, bizi ve bizden önce imanla geçmiş olan kardeşlerimizi bağışla; kalplerimizde iman edenlere karşı bir kin bırakma!’” (Haşir 59/10) âyeti delâlet etmektedir.

Efendimiz de, “Cenazeye namaz kıldığınızda ona gönülden dua edin.”¹³⁵ buyurmuş ve kendisi de kıldığı cenaze namazlarında dua etmiştir. Fayda olmasaydı, bunu ne yapar ne de yaptırırdı. Halbuki O, kendisi de birinin cenaze namazını kıldırırken “Allah’ım, bu zatı kabir fitnesinden ve cehennem azabından koru, onu bağışla, ona acı!”¹³⁶ diye dua etmiştir. Kaldı ki cenâze namazının kendisi de bir duadır. “Allah için namaza, meyyit için duaya.” diye niyet edilir. Eğer ölenin ruhuna yararı yoksa bunun da bir anlamı kalmaz. Resûl-i Ekrem zaman zaman Cennetü’l-Bakî’yi ziyaret eder, onlara selâm verir, dua ederdi.¹³⁷ Eğer selâmı onlara ulaşmasa ve duası fayda etmeseydi, bunu yapması abesle iştigâl olurdu ki -hâşâ- O, bundan münezzehtir.

¹³⁵ Ebû Dâvûd, *Cenâiz* 59.

¹³⁶ Ebû Dâvûd, *Cenâiz* 56.

¹³⁷ Müslim, *Cenâiz* 103; İbn Mâce, *Cenâiz* 36.

Geride kalanların, ölenler için yaptığı ibadet ve hayırların faydasını iki bakımdan ele almak gerekir: Birincisi, müteveffânın borçtan kurtulup kurtulmaması. Bir kimse; üzerinde namaz, oruç, hac, zekat, adak, kul borcu gibi borçlar bulunarak âhirete intikal etmişse geride kalanların -vasiyet olsun veya olmasın- bunları edâ etmeleriyle ölen kişi borçtan kurtulur mu? İkincisi, başkasının yaptığı ibadetin sevabının ölene ulaşp ulaşmaması.

Fukahâ, ibadetleri üçe ayırmış: a) Namaz-oruç gibi bedenî ibadetler. Başkalarının yapmalarıyla bu borçlar düşmez, sorumluluk devam eder. b) Zekat, nezir ve mâlî keffâret gibi maddiyâta dayanan ibadet ve borçlar. Başkalarının ödemesiyle bu borç kalkar. c) Hac gibi hem mâlî, hem de bedenî ibadetler. Birisi, ölen namına bunu yaparsa o borçtan kurtulmuş olur. Fakat mirasçılar bunu yapmaya mecbur değildir; vasiyet etmişse mecburdurlar. Muhaddislerin çoğuna göre, ölenin yakınlarının, onun borçlu olduğu oruç, hac gibi ibadetleri kaza etmesi câiz ve sahihtir. Çoğunluk, sevabını ölüye bağışlamak niyetiyle yapılan ibadetlerin sahih olduğu ve dünyadan göçmüş olanların bundan istifade edecekleri hükmünü benimsemişlerdir.

c. Vefât Edenin Borcunun Ödenmesi

Bir kişi öldüğünde başkalarının onun hakkında yapmaları gereken en önemli işlerden birisi, varsa o kişinin borçlarını ödemek ve böylece onun üzerinden kul haklarının kalkmasını sağlamaktır. “Müminin ruhu, borcu ödeninceye kadar ona bağlıdır.”¹³⁸ Bundan dolayı, borçluyken ölen,

¹³⁸ Tirmizî, *Cenâiz* 76; İbn Mâce, *Sadâkat* 12.

şayet miras bırakmışsa ondan borçları ödenir; borçtan kurtarılır. Kim öderse ödesin, ölen kişi kurtulmuş olur.¹³⁹

d. Sadaka

Sa'd İbn Ubâde (radiyallahu anh) anlatıyor: “Yâ Resûlallah! Annem vefat etti, onun adına yapacağım sadakanın hangisi daha hayırlıdır?” “Su” buyurdular. Bu cevap üzerine Sa'd bir kuyu kazdı ve: “Bu kuyu Sa'd'ın annesi için.” dedi. Bu, ölen adına hayır yapılabileceğini gösteren delillerdendir. Bir rivayette Sa'd, önce vefat eden annesi namına sadaka verip veremeyeceğini sorar; müsbet cevap alınca, efdalini sorup, ‘su’ cevabını alır. Sadaka kimin tarafından verilirse verilsin, sevabın ölüye ulaşacağı mevzuunda âlimler müttefik. Bir başka rivayette birisi: “Ey Allah'ın Resûlü! Annem vefat etti. Onun için tasaddukta bulunsam, faydası olur mu?” Peygamberimiz, “Evet,” deyince adam; “Bir meyveliğim var. Siz şâhid olun, onu annem için tasadduk ediyorum.” dedi.

Oruç: Üzerinde Ramazan'a ait kaza orucu bulunduğu halde ölenle ilgili iki durum söz konusu: Birtakım mazeretler sebebiyle oruç tutma imkanı elde edemeden ölene bir şey gerekmez, günahkâr olmaz. Dolayısıyla hacda olduğu gibi, hükmü bedelsiz olarak düşmüştür. Oruç borcu olan kişi oruçlarının kazasını yapma imkanını elde ettikten sonra ölmüşse velisi onun için oruç tutamaz. Yani fakihlerin ekserisine göre, ölünün kazası olan oruçları tutmak vâcip değildir. Şâfiîlere göre ölü adına oruç tutulabilir. Hanbelîlere göre, edâ edemediği nezir oruçları tutulabilir.¹⁴⁰ Bir

¹³⁹ Buhârî, *Havâlat* 3.

¹⁴⁰ Bardakoğlu, Ali, “Edâ”, *DiA*, 10/391-392.

hadiste, bir kadının üzerinde bir aylık oruç nezri borcu olduğu halde vefat ettiği ve çocuğunun Efendimize gelerek, “Onun yerine oruç tutsam olur mu?” diye sorduğu, Resûlullah’ın da ona: “Annenin üzerinde borç olsaydı onu öder miydin?” dediği, kadının “Evet” demesi üzerine de, “Allah’ın borcu, ödenmeye daha lâyıktır; velisi ona bedel oruç tutsun.”¹⁴¹ buyurduğu rivayet edilmiştir.

Hac: Sağ veya ölü adına hac, bu ibadette mâli yönün de bulunması sebebiyle, fakihlerin çoğunluğunca câiz görülmüştür. Ancak hukuk ekollerinin bu konuda ileri sürdüğü şartlar birbirinden hayli farklıdır.¹⁴² Hayattayken hiç hac yapmayan annesinin yerine hac yapıp yapamayacağını soran bir kadına Resûlullah: “Evet, ona bedel haccet.” buyurmuştur.¹⁴³ Her ne kadar, bedenî ibadetlerin niyâbeten (vekil) başkası tarafından îfa edilemeyeceği söylenmişse de, acz şartıyla (kişinin ölmüş olması ve iyileşme ümidinin kesilmesi, kötürümlük) sadece hac farızasının îfası câiz görülmüştür. Bazı âlimler, nâfile hacca da cevaz verir. Cenab-ı Hakk’ın engin rahmetinden ümit edilir ki, bu sevaplarla, huzuruna ibadet borcuyla gelenleri affeder.

Kurban: Ölen adına kurban kesilerek tasadduk edilip sevabı ona bağışlanabilir. Hz. Ali (radıyallahu anh) iki koç kesmişti. “Biri kendim için, diğeri Resûlullah için” dedi ve ilâve etti: “Resûlullah böyle vasiyet etti. Hayatım boyunca bunu terketmeyeceğim.”¹⁴⁴ Hz. Ali’nin bu kurbanı, Resûlullah’ın vefatından sonrası için söz konusudur. Bu nedenle

¹⁴¹ Buhârî, *Savm* 42; Müslim, *Sıyâm* 27; Ebû Dâvûd, *Savm* 41.

¹⁴² Bardakoğlu, “Edâ”, *DİA*, 10/392.

¹⁴³ Müslim, *Sıyâm* 27.

¹⁴⁴ Ebû Dâvûd, *Edâhî* 1; Hâkim, *Müstedrek*, 4/255.

bizler de şefaât ümidimiz Efendimiz için kurban kesebiliriz.¹⁴⁵ Ayrıca Hz. Peygamber'in ümmeti adına kurban kestiği ri-vayetlerde vardır.¹⁴⁶ Resûl-i Ekrem, böyle yaptığına göre, ölenler, kendileri için yapılan hayır hasenâtın sevabından faydalanmaktadırlar.

Ancak, avamdan birçok insan, ölüleri memnun etmek ve böylece isteklerine kavuşmak için kabir başlarında kurban keserler veya bunu ölüye adarlar ki bu, tamamen yanlış ve bid'attır. Çünkü, kurban bir ibadettir; sadece Allah için yapılır. Bu sebeple bir kabir/yatır için kesilen kurban, sevap değil; aksine şirk'e kadar uzanabilecek bir günahdır, câhiliye âdetidir.¹⁴⁷ Halbuki Allah Resûlü, "Dine sonradan sokulan her şey bid'at ve her bid'at da dalâlettir!" sözüyle bizi uyarmıştır.

h. Kur'ân Okumak

Bazı âlimler, sevabı ölüye bağışlanmak şartıyla, her güzel amelin sevabı ölüye ulaşır, demişlerdir. Yalnız bunların Allah rızası için yapılması şarttır. Para konusu işin içine girmemeli. Çünkü Kur'ân okumak bir ibadettir. İbadet, Allah rızası için yapılırken sevap olur ve ruhlara bağışlanır. Çoğunluğa göre sevâbı ölüye bağışlanmak için ibâdet niyetiyle okunan Kur'ân'dan hâsıl olan sevâp, bağışlanana ulaşır. Aksini söyleyenler de vardır. En isâbetlisi; borç ve mesuliyetlerin düşmesi bahis mevzûu olmadan bağışlanan sevâptan, ölenin istifade edeceği hükmü olsa gerektir. Kişi, okuduğu Kur'ân'ın, kıldığı namazın ve işlediği hayrın sevabını başkasına ba-

¹⁴⁵ *Bir Müslüman'ın Yol Haritası*, s. 597, Akademi Araştırma Heyeti.

¹⁴⁶ Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid*, 4/23; Taberânî, *Mu'cemu'l-Kebîr*, 3/182.

¹⁴⁷ Şevkânî, *Neylü'l-Evtâr*, 4/97.

ğışlayabilir. Bunlarla, bir kimsenin bizzat yapması gereken ibadet borçları ödenmiş olmazsa da, bunlar sevaplarının çoğalmasına ve derecesinin yükselmesine vesile olabilir.

Anası-babası öldükten sonra, onlara bir iyilik yapıp yapamayacağını sorana Efendimiz, onlara rahmet dilemek, onlar için istiğfar etmek, vasiyetlerini yerine getirmek, dostlarına hürmet edip ikramda bulunmak, akrabaları ile ilgilenmek gibi tavsiyelerde bulunmuştur.¹⁴⁸ Annesinin âniden öldüğünü, şayet konuşabilseydi sadaka verilmesini vasiyet edeceğini zannettiğini, onun adına sadaka verirse sevabının kendisine ulaşip ulaşmayacağını soran sahabeye de: “Evet, ulaşır. Onun namına sadaka ver!” buyurmuşlardır.¹⁴⁹ Buna göre, sevabı ölenin ruhuna bağışlanmak üzere ibadet yapılabilir, dua edilebilir.

Âlimler, namaz kılma ve Kur’ân okuma gibi ibadetlerin sevabının, yapandan başkasına ulaşip ulaşmayacağı konusunda tartışmışlardır. Bazılarınca, okunan Kur’ân’ın sevabı ile yapılan dua, ölene ulaşır. Bazılarınca, ibadetlerin sevabının yapandan başkasına ulaşmaz. Hanefilere göre, insan yaptığı amelin sevabını başkasına bağışlayabilir. İster namaz olsun, ister oruç, ister sadaka, fark etmez. Bunların sevabını bağışlayanın, kendi sevabından bir şey eksilmez.

“Allah’ım okuduğumuz Kur’ân’ın sevabını filancaya ulaştır.” demek ve okunan Kur’ân’ı dua kılmak uygun olur. Bu hususta uzak/yakın aynıdır. Bunun fayda vereceğine inanmak lâzımdır. Resûl-i Ekrem de, zaman zaman kabir-
lere uğrar ve dua ederdi. Şayet arkadan yapılan duaların

¹⁴⁸ Ebû Dâvûd, *Edeb* 129; İbn Mâce, *Edeb* 2.

¹⁴⁹ Buhârî, *Vasâyâ* 19; Müslim, *Zekât* 51.

faydası olmasaydı Allah Resûlü (sallallahu aleyhi ve sellem) böyle davranmazdı. O, abesle iştigalden münezzehtir, aslâ hevâdan konuşmaz. Ne konuşmuşsa vahiy kaynaklıdır. Okunan Kur'ân'ın sevabının önce Resûlullah'a (aleyhisselâm) hediye edilmesi müstehaptır. Bu, bir nevi teşekkürdür. Okunan şeylerin her biri, bir anda sayısız kişilerin ruhlarına ulaşabilir ve onların hepsi de bu hediyeden nasiplenebilirler. Bu, Allah'ın kudretine zor değildir.

Bu Konulardaki Bazı Bid'at ve Yanlışlar

a. Kabirde Telkin

Cenazeyi defnettikten sonra Resûlullah, kabirde bir müddet kalmış, cemâate: “Kardeşiniz için istiğfar edin ve iman üzerine sebatını dinleyin; çünkü o, şu anda sorguya çekilmektedir!” buyurmuştur. Buna göre sünnet olan, definden sonra kabrin başında bir müddet kalmak, Allah'a, kardeşimizin affı ve mağfireti için duâ etmektir. Kur'ân'dan bazı kısımlar da okunabilir. Bunları terkedip onun yerine: “Ey filân oğlu veya kızı filân, dünyayı terkettiğin zamanı ve o zamanki durumunu hatırla!” şeklindeki sözlerle telkin, tartışmalıdır. Bu konuda sahih bir hadis yoktur.¹⁵⁰ Birkaç sahâbe ve tâbiûnun telkin yaptığını ve bazı zayıf rivayetlere istinâd eden Şâfiîler bu telkinin müstehap olduğunu söylemişlerdir. Mâlikî ve Hanbelîler bid'at ve mekruh demişlerdir. Hanefîlerin çoğuna göre, “yapın-yapmayın” denmez; ne sünnettir ne de mekruh. Aslında tartışmanın temeli bu konudaki hadis-i şerifin bir kelimesine dayanmaktadır. “Ölülerinize

¹⁵⁰ *Bir Müslüman'ın Yol Haritası*, s. 411, Akademi Araştırma Heyeti.

telkinde bulununuz.” kelimesiyle “ölmek üzere olanlar” mı yoksa “gerçekten ölmüş olanlar” mı kastedilmektedir? Âlimler, bir kısım mesnetlerle bu telkinin ölüm esnâsındaki telkin olduğunu belirtmişlerdir.¹⁵¹ Defnedildikten sonra, topluluk, okunan Kur’ân’ı dinler ve ruhuna Fâtîha okur.

b. Kabirde Namaz, Mescid, Işık ve Kurban

Kabule şâyan olur niyetiyle kabirde namaz kılmak, oraları mescid edinmek, kabirleri süslemek, orada mum yakmak câhiliye âdetlerindedir, tevhid inancına ve tasarruf prensibine aykırıdır; yasaklanmıştır. “Allah Yahûdilere lânet etsin! Peygamberlerinin kabirlerini mâbed edindiler!”¹⁵² buyrulmuştur. Resûlullah, uygunsuz bir şekilde kabir ziyaret eden kadınları, kabirlere mescid yapan ve ışık yakanları lânetlemiştir. Vefâtından beş gün önce de şöyle buyurmuştur: “...sizden öncekiler peygamberlerinin ve sâlihlerin kabirlerini mescid edinirlerdi; bundan Allah’a sığınırım; sakın kabirleri mescid edinmeyin!” Bu gibi şeyler zamanla halkın tevhid inancını zedeler, açık-gizli şirke saptırabilir. Kabirlerin yanında kurban kesilmesi de böyledir. “Filân dedeye/evliyâyâ/yatıra kurban adadım, şu işim olursa ona kurban keseceğim!” denmez. İbâdet sadece Allah’a yapılır. Bu tür şeylerden sakınmalıdır.¹⁵³

c. Ücretle Kur’ân Okumak ve Okutmak

Sadaka, duâ, içtimâî hizmetler ve hayırlar... Ölü namına yapılabilecek en iyi hediyeler olduğu halde bunlar za-

¹⁵¹ Şerhu’s-Suyûfî, 4/4; Hâşiyetü’s-Sindî, 4/5; Şevkânî, Neylü’l-Evtâr, 4/49.

¹⁵² Buhârî, Salat, 48; Müslim, Mesacid, 19.

¹⁵³ Bir Müslüman’ın Yol Haritası, s. 598, 599, Akademi Araştırma Heyeti.

manla unutulmuş; yerlerini hatim, devir ve mevlid almıştır. Bir kimse hiçbir menfaat beklemeden ve ücret almadan Kur'ân'ı okur ve bunun sevabını bağışlarsa yaptığı faydalıdır. Fakat pazarlıklı/pazarlıksız menfaat karşılığında okuma -Allah rızası (ihlâs) için yapmak şart olduğundan- ibâdet olmaz, câiz değildir. Bunun yerine herkes bildiği yeri okuyup duâ etmelidir.

d. Iskat ve Devir

Namaz, oruç, kurban, adak, kefâret gibi ibâdet ve borçları îfâ etmeden vefat edenleri bu borçlardan kurtarmak için fukaraya nakdî bedellerini vermeye 'iskat'; nakdî bedeli verme yerine muayyen bir miktarı bir beze çıkılıyıp fukaraya hibe etmek, sonra hibe yoluyla ondan geri almak ve borç bitinceye kadar bu işe devam etmeye de 'devir' denir. Bu yolla borçların düşürüldüğüne inanılır. Efendimiz, ashâb, tâbiûn ve etbâu't-tâbiîn devirlerinde bu mânada iskat ve devir yoktur. Detayını fıkıh kitaplarına havale ediyoruz.¹⁵⁴

e. Belirli Gün ve Geceler

"Üçüncü, kırkıncı, elli ikinci geceler"den, bu gecelere ait duâlardan bahsedilir. Halk bu günlerde bazı kabirlerde toplanmayı, orada yiyip içmeyi ve duâ yapmayı âdet edinmiştir. Müslüman'ın, geçmişleri için yapacağı, sünnete uygun pek çok ibâdet ve hayır vardır. Fakat dua ve hayırları böyle gün ve gecelere tahsis etme ile ilgili bir hüküm yoktur. Şu halde, bunlar sonradan uydurulmuştur.

¹⁵⁴ Detaylı bilgi için bk (İlmihal-I, TDVY, Ankara 2002, s. 370 vd.)

f. Mevlid

Mevlid-i Nebevî, çok faydalı ve güzel bir âdettir. İman hakikatlarının hatırlanması için hoş ve şirin bir derstir. Allah ve Peygamber sevgisine götüren tesirli bir sebeptir.¹⁵⁵ Ancak meselenin diğer bir boyutu da vardır ki, tartışılmaktadır: Mâsum bir şekilde başlayan ancak, sonraları para karşılığında her zaman okunur hâle gelen mevlid ve kandillerde ölünün kırkıncı, elli ikinci gecelerinde, sene-i devriyelerinde de okunmaya başlanmıştır. Bazıları, buna karşı çıkarken, bir kısmı da, İslâmî ölçülerin dışına çıkılmaması kaydıyla itirazda bulunmamışlardır.

Okunmasına cevaz verenler, inananların kalplerindeki Resûlullah sevgisini canlı tutması ve ona olan muhabbeti artırması maslahatını gözetmişlerdir. Mevlid, halk arasında zamanla büyük bir ibâdet gibi kabul görmeye başlamıştır. İslâm'ın aslında olmayan bir merasimi dine katmaktır. Bazıları da halkın iyi niyetinden ve bilgisizliğinden istifade etmektedir. Mahzurlardan biri de, netice olarak insan kelâmı bir şiir olan bu metinlerin, okunması ve dinlenilmesi ibâdet olan Kur'ân ile aynı seviyede görülmeye başlanmasıdır.

Bu hâliyle caizliği tartışmalıdır; bazıları bid'at olduğunu, birçok münkerin işlenmesine sebep teşkil ettiğini ileri sürerek mahzurlu demişlerdir. Gerçi mevlid arasında zikir, duâ, Kur'ân okuma gibi ibâdetler de vardır; fakat bunlar para mukâbilinde yapılırsa sevap olmaz. Bu bid'at yaygınlaşmış, geçmişlerimiz namına yapmamız sünnet olan ibâdet ve hayırların yerini almıştır. Herkes iste-

¹⁵⁵ Bediüzzaman, *Mektubat*, 24. Mektup - s. 292 vd.

diği zaman bu kasideleri okuyabilir, feyiz ve bereket elde edebilir. Zaten bunları yazanlar da para ile okunsun diye değil, herkes okusun, Peygamberini tanısın, sevsin diye yazmışlardır.

ALTINCI BÖLÜM

ÖLÜM VE ÖTESİNİ
HATIRLAMAK

“... Kabir, kimileri için ümitlere açık, sevindiren bir durak olmasına karşılık, kimileri için de yılan-çıyan arkadaşlığına bağlı bir zindandır. Onun bir saray olarak duyulup yaşanması da, bir zindan hâline getirilmesi de bizim buradaki duygu, düşünce ve davranışlarımızla yakından alâkalıdır.”

M. Fethullah GÜLEN

ÖLÜM VE ÖTESİNİ HATIRLAMAK

Ölümü Çok Hatırlamak Lâzımdır

İnsan, ölümün hakikatine inandığı gibi, onu his, duygu ve aklına nakşederek, hayâl ve düşünce dünyasına da hâkim kılar ve kıyâmete kadar sürecek olan kabir hayatına da kendini ikna ederse, bu takdirde dünya ve âhirete bakışı değişir, davranışları farklılaşır. Ölüm düşüncesi, günahların tesirlerini ve zararlarını giderebilir. “Madem öleceğim ve öldükten sonra da hesaba çekileceğim; öyleyse, şu fâni dünyânın elemli lezzetlerine kapılıp, günah işlemenin ne mânâsı var!” düşüncesi içinde ölüm, bir yönüyle güçlü bir vazgeçirici, bir yönüyle de coşturucu bir tesire sahiptir.

Ölüm Neden Unutulur?

Bizleri, her dem ölüm ötesi hayat için hazırlayan Allah

Resûlü, dünyaya dalıp gittiğimiz noktalarda da uyarmaktadır. “Benim bildiklerimi bilseydiniz, çok ağlar az gülerdiniz.” buyuruyor. Ölümü unutmak, ölümden nefret etmek bu ümmetin başına gelen büyük felâketlerdendir. Ölümü unutmak kıyâmet alâmetlerinden biri sayılmıştır. Ölüm... Bir anlık bir mesele. Hiç gaflete tahammülü yok. Kalpte bir bozukluk, bir kendini beğenme, kibir, amelde başka mülâhazalara girme, ya o gaflet ânında bastırırsa ne yaparız? O kopukluk içinde gelir çullanırsa ne ederiz? Daha kötüsü de var... İçki içip sarhoşken denize uçanlar; alkolden ölenler; birbirini bıçaklayanlar; fuhşiyât içinde gidenler...

Unutmamalı ki, her kim Allah’a kavuşmayı isterse Allah da ona kavuşmak ister. Tabii ki Allah’a kavuşmayı sevenler, burada ona itaat edenlerdir. Gerçekten bunun, ölüm esnasında belli olduğunu da Allah Resûlü beyan buyururlar. Çünkü artık hayatı bitmiş, heybesi âhirete ait güzelliklerle dolu birisi, dünyaya pek iltifat etmek istemez. Büyüklüğümüzün son anlarındaki sözlerinde bu mânâ vardır. Hazır değilse âhirete, Allah’a da kavuşmak istemez.¹⁵⁶

Hiç Ölmeyecekmiş Gibi Yaşamak Ölümü Unutturur

Bir insan düşünün; her tarafı altı cihetten de komple endam aynalarıyla kaplı bir odaya giriyor. Bulunduğu istikamette geriye dönüp bakıyor; gerilere doğru uzayıp giden iç içe bir aynalar koridoru, yani yaşanmış koca bir ömür... Evet, şu kadar yaşamıştım, şu kadar gör-

¹⁵⁶ İbn Mâce, Zühd 31.

müş-geçirmiştim duygularıyla dolup taşma... Bir de ileriye dönüp bakıyor; aynı şekilde o kadar da uzayıp giden bir ömür. “Yaşım ne ki, daha gencim! Emsallerime göre fena da sayılmam! Malım mülküm var; gelirim yerinde; eşim, dostum ve çevrem, makamım, mesleğim...” Esasen, küçücük bir odada, dört duvar arasında sıkışıp kalmış bulunmasına rağmen, kendini dev aynalar arasında, renkli bir dünyada zannediyor.

İşte böylece insan, tûl-i emellerle/tevehhüm-ü ebediyetlerle ölümü unuttur. Elli yıl sonrasının hesabını sırf dünyaya için yapar. Allah, yeteri kadar rızık garanti etmişken o, çoluk çocuğuna ne bırakacağını düşünür. Hiç ölmeyecekmiş gibi dünyaya çalışır. Zamanla ölümü istemez olur. Hattâ keşke şu kadar sene yaşasam, der. Resûl-i Ekrem (aleyhisselâm) İbn Ömer’e der ki: “Sabaha çıktığında akşamı bekleme, akşam olduğunda da sabahtan dem vurma. Hayatından ölümün için, sağlığından da hasta zamanların için bir şeyler ayır.”

Hz. Ali’ye (radiyallahu anh) der ki: “Hakkınızda iki şeyden endişeleniyorum: Nefsin hevasına uymanız ve uzun emellere saplanmanız.” “Yaşlandıkça iki şey devam eder: Hırs ve tûl-i emel.” Allah Resûlü bir gün ashabını ikaz eder: “Yiyemeyeceğiniz şeyler biriktiriyor, içinde oturamayacağınız binalar yapıyor, ulaşamayacağınız şeyleri düşünüyorsunuz.” Süfyan-ı Sevrî de, “Zühd, kepekli ekmeğe yemek, yamalı elbise giymek değildir. O, ardı arkası gelmeyen tûl-i emellere girmemektir.”¹⁵⁷ der.

¹⁵⁷ Ebû Nuaym, *Hilye* 6/386.

Ebedî Saadet Saraylarının Kapısı Ölümle Açılır

Ölümün alınından öpmeli, “Ne mübârek arkadaşı ve refakatçisin.” demeli. Varsın, başkaları ona diken nazarıyla baksın, o, gülün ta kendisi. Bırakın, bazıları ona “kara yüz” desin; o, bizi Bahar Ülkesine uçuran ışıktan bir kanat. Bakma, ona “soğuk yüz” dediklerine; o bizim için, müjde çiçekleriyle kar gibi beyaz ve berrak. Ona “çukurdehliz” derler; fakat biz, “ebedî saadet saraylarına açılan koridor” deriz. “Ayıran” da derler ona; fakat o, haddizatında, ebedî âlemlere intikal etmiş binlerce ahbaba, dost ve yârâna kavuşturmakta. Başta, sîmalarına meleklerin hayran olduğu nebîlere, sonra sahâbeye, sâihlere, hısım ve akrabaya bizi ulaştırır, Cemâlullah’a yaklaştırır. Evet, o, ayıran, fakat elemli, sıkıntılı ve ayrılık hasreti yüklü şu dünyadan, hakiki hayata intikal ettiren bir terhis tezkere-sidir! O, Bizi Gönderen’e dönme ânında, cismimizi nura garkedecek bir ebed şerbetidir! O, bir son değil, sonun sonu; sonsuzluğa açılan bir koridordur.

Râbita-i Mevt (Ölümü Düşünmek)

Bazen tefekkür-i mevt, bazen de râbita-i mevt olarak anılan “ölümü hatırlayıp düşünme” olayının çok önemi vardır. Efendimiz, “Dünyevî zevkleri kıran ölümü çokça hatırlayınız.”¹⁵⁸ buyurur. Akıllı kimseyi tarif ederken de, “Nefsini hesaba çeken ve ölüm ötesi için çalışandır.”¹⁵⁹ buyurmaktadır. Bu vb. hadislerin ışığında mutasavvıflar

¹⁵⁸ Tirmizî, *Zühd* 4; Nesâî, *Cenâiz* 3.

¹⁵⁹ İbn Mâce, *Zühd* 31.

“Ölmeden evvel ölmek”¹⁶⁰ şeklinde bir anlayış geliştirerek, her nefesi son nefes bilip ölüme her an hazır olmanın yollarını aramışlardır. Tefekkür-i mevt bir bakıma her nefesi son nefes bilmek, “Hesaba çekilmeden evvel kendinizi hesaba çekiniz.”¹⁶¹ sözünün ışığında insanın amellerini tartması, ölümü hatırlayarak nasıl hesap vereceğini düşünmesi ve bu sayede kalplerdeki dünya sevgisini, kâfaldaki mâsiyet ilgisini azaltmasıdır. İnsanı her an dünyaya esir etmeye çalışan şeytanın, “Ne yiyeceksin? Ne giyeceksin? Nerede barınacaksın?” şeklindeki şaşkıncı sorularına, “Ölüm yiyeceğim, kefen giyeceğim, kabri mesken tutup orada barınacağım.” şeklinde radikal cevaplar vermesidir. Hâtem diyor ki, “Her sabah şeytan bana ne yiyecek, ne giyecek, nereyi mesken edineceksin.” der. Ben de ona derim ki: “Ölüm yiyeceğim, kefen giyeceğim ve kabri mesken edineceğim.”¹⁶²

Bediüzzaman Hazretleri, “İhlâsı kazanmanın ve muhafaza etmenin en müessir sebebi râbıta-i mevttir.”¹⁶³ der. Buraya nasıl geldik, buradan nasıl gideceğiz, bütün bunları bilemiyoruz. Berzah âlemine nasıl göç edeceğiz? Trafik kazasıyla mı, kalp sektesiyle mi? Bunlara cevap vermekten son derece âciziz. Azrail (aleyhisselâm) her gün yüz binleri aşkın insanın ruhunu kabzediyor. İçinde ihtiyarı, genci, zenginini, fakiri, sâlihi, fâsıkı, mümini, kâfiri hepsi var. Berzah, müminler için dünyadan daha güzel, cennetten daha geri. İnanmayanlar için ise tam tersi; dünyadan daha elim, ce-

¹⁶⁰ Aclûnî, *Keşf'ül-Hafâ*, 2/291.

¹⁶¹ Tirmizî, *Kıyâme* 25.

¹⁶² İbnü'l-Cevzî, *Sıfatı's-Safve*, 4/162; Ebû Nuaym, *Hilye*, 10/50.

¹⁶³ Bediüzzaman, *Lemalar*, 21. *Lem'a*, s. 168.

hennemden daha ferah. Fırsat elimizde iken, kabrimizi güzelleştirmeye bakmalıyız.

Zevk ve Lezzetleri Yerle Bir Eden!

Bütün canlılığıyla çocukluk, tüm enerjisiyle gençlik, duraklama dönemi diyebileceğimiz olgunluk ve nihayet hayatın en düşkün dönemi ihtiyarlık... Kesinlikle biliyoruz ki, bir gün mutlaka öleceğiz. Ne kadar uzun yaşamamız takdir edilmiş olursa olsun, bu dünya hayatında bize verilen süre sınırlı. Her saniye, bu süreden bir parça kopmakta. Attığımız her adımla ölüme doğru yol almaktayız. Aldığımız her nefes, ömrümüzü eksiltiyor. Takvimden her gün koparılan yapraklarla arkada kalan günleri artık geri getirmek mümkün değildir. Her gelecek, yakındır.

Allah Resûlü'nün, İbn Ömer'in iki omuzunu tutarak söyledikleri şu mübarek sözü, hatırdan çıkarmamalı. "Dünyada bir yabancı, yahut bir yolcu gibi ol." Gurbette yaşayan bir yabancı, orada kalıcı olmadığını farkındadır. Bu sebeple oranın dâimî sâkinleri gibi hareket etmez. Geçici olarak bulunduğu o yerin ne makam ve mevkii, ne de mal ve mülkü kendisini pek ilgilendirmez. Onun düşüncesinde, daha ziyade aslî vatanı vardır. Tedariki, birikimleri, gayretleri ve hareketleri ona göredir. Yolcu da uğrayıp geçtiği yerlere takılıp kalmaz. Yolculuğu esnasında hep gideceği yeri göz önünde bulundurarak hareket eder.

Büyüklerimizin, müminlere, kıldıkları namazları son namazlarıymış gibi eda etmeleri tavsiyesinde bulunmaları, ölüme ne derece hazırlıklı olunması gerektiği hususunda

güzel bir fikir veriyor. Bu bilinçle namaz kılan birinin namazı, gerçekten huşû içinde kılınmıştır. Çünkü bu kişi, namazını bir daha Hakkın divanına durabilme fırsatının olmayabileceği şuuruyla eda etmektedir.

Ömür sınırlıdır. Bunun ötesinde ebedî bir hayat vardır. Kişi, bu dünyada yapıp ettiklerinin sonuçlarıyla orada muhakkak yüz yüze getirilecektir. İnsan için önemli olan, kendisine verilen zamanı olabildiğince âhiret hesabına değerlendirmektir. Bu durum, hayatın, dünya için de en yararlı şekilde değerlendirilmesi anlamına gelir. Dünya hayatında çeşitli hile ve desiselerle istedikleri makamları, mevkileri, malları, mülkleri elde eden birçok kimse, kendini akıllı sanır. Halbuki Peygamberimiz, asıl akıllı kişiyi şöyle tanımlıyor: “Akıllı kimse bu dünyada kendisini sorgulayan ve ölüm sonrası için çalışandır...”

Yaşadığı hayatın nasıl bir hayat olduğunu göz önüne almadan, yani birtakım yüce değerlere bağlı bir hayat mı; yoksa hiçbir ulvî değer taşımayan bayağı bir hayat mı olduğuna bakmaksızın mutlak mânada ne olursa olsun hayata aşırı düşkünlük, Kur’ân-ı Kerim’de yerilmektedir. Bu sebeple âhirette kendileriyle aramızda uzun mesafeler olmasını arzulayacağımız amellerden uzak durmak gerekmektedir.

Evet, o gün kişi, gerçekle yüz yüze gelince dünyaya tekrar döndürülüp güzel işler yapmayı ne kadar arzu eder. Ama artık iş işten geçmiştir.

Hiç kimse Allah’ın belirlediği zamandan bir saniye bile önce ölmediği gibi, onun belirlediği zaman diliminden

bir saniye de fazla yaşamaz. Mümin buna şüphesiz inanır. Bu imanı, mümine, ölüm karşısında son derece sükûnet ve metanet içinde olma imkanı verir. Zaten ölüm, Allah dostları için vuslat ânıdır, Şeb-i Arus'tur, Likâullah'tır, âsûde bahar ülkesidir.

Tamamen dünyaya dalıp âhireti unutanlar veya inmayanlar içinse ölüm, en istenmeyen şeydir. Ama o, nice hırslara son verir, nice zâlimlerin belini kırar ve nice zorbaları yere serer. Nice zevkleri yerle bir eder! Kim, saraylardan, villalardan ve konforlu ikametgâhlardan kabirlere intikal etmek, pahalı avizelerin aydınlığından yer altının karanlığına girmek, böceklerin kurtların içine düşmek, binbir çeşit yiyecek ve içeceğin zevkini tadıp dururken ağzını topraklara sürmek, kuş tüyü yatakları terk edip rutubetli yerlere serilmek ister? Ama o öyle bir gerçek ki, ona ne muhkem kalelerin surları, ne de sağlam sığınaklar engel olamaz!

Ölümü Hatırlamada En Etkili Metot

Ölümü hatırlamada en etkili metot, insanın kendi ak-rânının ölümünü düşünmesidir. Daha dün beraber gezip oynadığı, beraber çalıştığı, beraber yediği içtiği, yol arkadaşlığı yaptığı, çocukluğunu beraber geçirdiği, aynı okulu, aynı mahalleyi paylaştığı arkadaşının şimdi ölmüş olması insanda derin izler bırakır. Hem dünyadan soğutur, hem de öbür tarafa bir özlem ve arzu uyandırır.

Bir diğer konuda, meşhurların, zenginlerin ölümünü düşünmektir. Daha dün yanından geçilmeyen, herkesin imrendiği bir konumda bulunan, şöhretinin zirvesinde ya-

şayan insanlar, bugün toprak altındalar. Nasıl yaşamışlarsa öyle muâmele görmekteler. Bunu düşünen insan, nefsinin iştahla istediği şöhretten de, mal mülk sevgisinden de soğur ve bunların doğuracağı âkıbetten kurtulur.

Ölümü hatırlamada bir diğer yol, kabir, hastane ve yaşlı insanları ziyarettir. Başka bir metot, ölümü hatırlatan kitaplar okumak, vaazlar dinlemek, her hâliyle Allah'ı hatırlatan, bir arkadaş edinmektir. Ölümü hatırlamak insanı; sâlih ve hayırlı amel işlemeye, bol bol ibâdet yapmaya yönlendirir. Ancak insanı hayatın içinde ve dinamik tutacak ölümü hatırlama şekli, Bediüzzaman Hazretlerinin dediği şekilde olmalıdır. Yani, “Şu an öldüm, şimdi yıkanıyorum, şimdi kabre konuyorum.” şeklinde değil de, “Ben bir fâniyim ve er geç öleceğim. Ufukta, beni her şeyden koparacak bir ölüm görünüyor. O geldiğinde alâkadar olduğum her şeyden ilgimi kesip gideceğim. Ben şimdi adım adım ona doğru ilerliyorum. O ölüm ya ayağımın altında veya az ilerde her an beni bekliyor..” şeklinde olmalıdır.

Böyle bir ruh hâline sahip insan boş durmaz. Özellikle gençler açısından düşünüldüğünde mesele daha bir önem kazanır. Zira, dünya nüfusunun önemli bir bölümünü onlar oluşturdukları gibi, dünyanın önemli bir iş bölümü de onlar üzerinde yürür. Ölümü hatırlayan genç, işine daha iyi konsantre olur; daha verimli çalışır. Haksızlıklardan, yolsuzluklardan uzak bulunur. Serkeşlik yaparak kimsenin hakkına tecâvüz etmez. İhtiyarlar ölümü hatırlamakla rahatlar. Çünkü, onlar için artık hayat şartları ağırlaşmıştır. Bir an önce bu yükten kurtulmak isterler. Hastalar, musibettede ve yaralılar, ölümü hatırlamakla; ne kadar acı çek-

seler de bu acının bir gün mutlaka ölümle sona ereceğini bilirler ve “yâ sabûr!” der dayanırlar. Çocuklara mutlaka ölümün arka yüzü anlatılmalı. Bediüzzaman Hazretleri, ne güzel konuşturur çocuğu: “Bir yakını ölen ve ölümün hakikatini kendine göre bilen çocuk der ki, benim küçük kardeşim veya arkadaşım vefat etti, Cennetin bir kuşu oldu. Cennette gezer, bizden daha güzel yaşıyor..”¹⁶⁴

Ölüm ve Ötesine Hazırlık

Tevbenin alâmeti olarak dört şey sayan Hak dostu, bunlardan birisi için diyor ki: Ölüme hazırlanmak.¹⁶⁵ Ölüme düşünen insan ona hazırlanır. Âhireti önemser, orada kendi işine yarayacak amellere bakar. Ölümü hatırlayan kimse, dünyanın varlığına da darlığına da aldırılmaz. Hz. Ka‘b, “Ölümü gerçekten tanıyan kimseye, dünyanın musibet ve sıkıntıları hafif gelir.” diyor. Hz. Ebû Bekir de, “Kabre azıksız giren, denize gemisiz girmiş gibidir.” diyor. Resûlullah, “Ölüm gelmezden evvel ölüme hazırlanın.” buyuruyor. Şakik-i Belhî, “Kabirde duracağınız kadar azıklanın!” diyor. İbrahim Edhem, ölümün hak olduğunu iddia edip, fakat ona hazırlanmamayı ve bir de ölüleri defnedip, onlardan ibret almamayı duanın kabul edilmeyişinin sebeplerinden sayıyor. Cenaze merasimlerine iştirak ölümü düşündürür. Yusuf b. Esbat, cenazelerle mezarlığa gider, ama sanki evine o da ölü gibi, bitkin bir halde girerdi. Ölüme unutmayan kimse, günahattan tevbe eder, rızıkına kanaat eder, ibadetlerini aşk ve şevk içerisinde yapar. Ölümü

¹⁶⁴ Bediüzzaman, 9. Şua, s. 943.

¹⁶⁵ Ebû Nuaym, *Hilye* 8/78.

unutana kimse de, tevbeyi hep erteler, günahlara devam eder. Dünyaya hırsla sarılır. İbadetlerde tembellik yapar.

İlim ve amelden daha hayırlı bir şeyle ölüme hazırlanma olmaz, denmiştir.¹⁶⁶ Rabb'imiz, ruhları dünya hayatından belirsiz bir süre önce topluca yaratmış ve onlara, "Ben sizin Rabb'iniz değil miyim?" sorusunu yöneltmiştir. Kur'ân'da ruhun başlangıcı ile ilgili olan bu soru şöyle cevaplanır: "Onlar da 'elbette!' diye ikrar etmişlerdi." (A'râf 7/172). Ruh, dünya hayatına bir imtihan devresi geçirmek üzere doğum yoluyla gelen insanoğluna, anne karnında dört aylık cenin döneminden sonra üflenir ve böylece dünya hayatı başlar. Ruhun bedenden ayrılması ile de kabir hayatı başlar. Kıyâmet koştuktan sonra da âhiret hayatına yeni bir yaşam için geçecek olan insanoğlu dünyadaki inanç ve amel durumuna göre cennet veya ...'deki ebedî hayatta yerini alacaktır. İnanç sahibi olup da amel eksikliği bulunanlar ise Cenab-ı Hakk'ın bileceği sürelerde cezalarını çektikten sonra cennet tarafına geçebileceklerdir. Bu hakikat karşısında ölüme hazırlıklı olmak her akli bağında insanın şîârı olmalıdır.

Ölüme hazırlık; kötülüklerden uzaklaşıp günahları terketmekle, gasbedilen hakları sahiplerine vermekle; kalplerden kını, nefreti ve düşmanlığı silmekle; anne-babaya iyilik ve akrabalık bağlarını gözetmekle olur. Büyüklerimiz derler ki: Ölüme çokça hatırlayana üç şey ikram edilir: Günahından hemen tevbe etmek, kalbi kanaatkâr olmak ve ibadette gayretli olmak.. Ölüme unutan da üç şey verilir: Tevbeyi hep ertelemek, kendisine yetene râzı olmamak ve ibadette tembellik.

¹⁶⁶ *Ebcedü'l-Ulûm*, 1/241.

Hep hazırlıklı bulunmalı ve ötelere için azık biriktirmeli. Hiç kimsenin ne zaman öleceği belli değil. Dolayısıyla hayatını şuurlu ve her an ölüme hazırlıklı yaşayanlar olduğu gibi, yer yer gaflete düşenler de olabilir. Bununla beraber, ölenlerden ibret almasını bilen ve bütün müminler için dua ve istiğfar, hayır ve hasenatlarla onların arkasından yardımlarına koşmak isteyenler de vardır.

Allah, insanlara bu dünyada çeşitli sorumluluklar yüklemiş ve onlara gözetmeleri gereken sınırları bildirmiştir. İnsan, bu sınırları gözetmediği, emredilenleri yerine getirip, yasaklardan sakındığı ölçüde ruhen olgunlaşır, aklı ve şuru gelişir, kendisini mânen/maddeten eğitir. Başına gelen olaylara sabretmesini, her durum karşısında Allah'a yönelmeyi, yalnız O'ndan yardım istemeyi, O'na karşı içli bir sevgi ve saygı dolu bir korku duymayı öğrenir, Allah'a karşı sağlam bir iman ve tam bir teslimiyet kazanır. Allah'ın yarattığı nimetlerin değerini anlar ve bu sayede Allah'a karşı olan şükürü/sevgisi/yakınlığı ve hayranlığı artar. Sonuçta, Allah'ın beğendiği, akıllı ve ahlâklı ideal bir mümin haline gelir, cennete lââyık olur.

Allah'ın özel olarak yarattığı bu hikmetli olay, dünyadaki eğitimin bir parçası olan imtihan ortamının sırrını içerir. İnsan, bu dünyada başına gelen sayısız olaylarla sınanır ve bu imtihandaki başarısı oranında ebedî hayatta ceza veya mükâfata kavuşur. Hiç kimse, kendi imtihanının ne zaman son bulacağını bilemez. Bu süre bazen uzun, bazen de kısadır.

Bu nedenle, uzun yaşama hesapları yapma yerine insan, Allah'a karşı sorumlu olduğunu ve hayatının hesabı-

nı vereceğini bilerek, Kur'ân'ın rehberliğinde yaşamalıdır. Aksi halde, sonsuz hayat için bir hazırlık yapmaması, bunun için kendisine tanınan bu biricik fırsatı kaçırmaması ve ebediyen cennetten mahrum kalması gerçekten de çok acı bir durum olur. Böyle biri, azap mekanı olan cehenneme gidecek bir ahlâk gösteriyor, demektir. Bu nedenle dünyada boşa geçen her saniye hem çok büyük bir kayıp hem de çok acı bir sonuca doğru atılan yeni bir adımdır.

Madem gerçek budur, öyleyse bu gerçeğin dünyadaki her şeyden daha önemli olması gerekir. Hayatımızda karşımıza çıkacak muhtemel olaylar için önceden hazırlık yaptığımız gibi, ölüm ve sonrası için de hazırlık yapmamız elzemdir. Zira ölecek olan biziz. Ölümünden sonra karşımıza gelecek olaylarla da tek başımıza biz muhatap olacağız. Ebedî kurtuluşu isteyen insanlara Allah şöyle emreder: “Ey iman edenler, Allah'tan korkun. Herkes yarın için neyi takdim ettiğine bir baksın. Allah'tan korkun, çünkü Allah, yaptıklarınızdan haberdardır.” (Haşır 59/18).

Bahsedilen bu hazırlık, panik ve stres içinde ölümü beklemek değil; onun Allah tarafından gelen bir gerçek olduğunun bilinci içerisinde kadere teslim olmaktır. Önemli olan da uzun ya da kısa yaşamak değil; bu süre içinde tüm yaşamın Kur'ân ve sünnet rehberliğinde değerlendirilmiş olmasıdır. Allah'ın verdiği süreyi kendi heva ve heveslerinin doğrultusunda, değersiz işler peşinde koşarak sorumsuzca tüketenler ise ölümle karşılaşmayı elbette ki hiç istemeyeceklerdir: “Siz dünyada öğüt alabilecek olanın öğüt alabileceği kadar ömür vermedik mi?” (Fâtır 35/37) âyetinde, insana tanınan sürenin gerçek değeri ve amacı açıkça tarif edilmiştir.

Madem ki durum böyle; “Her nefis ölümü tadacaktır. Biz sizi, şerle de, hayırla da deneyerek imtihan ediyoruz ve siz Bize döndürüleceksiniz.” (Enbiyâ 21/35); “Şüphesiz Biz, yeryüzü üzerindeki şeyleri ona bir süs kıldık; onların hangisinin daha güzel davranışta bulunduğunu deneyelim diye.” (Kehf 18/7) gibi gerçekleri unutmadan imtihanımızı en güzel şekilde vermeye çalışmalıyız. “Geleceği kesin olan her şey aslında yakındır.”¹⁶⁷ Her gün o bize, biz de ona biraz daha yaklaşıyoruz.

¹⁶⁷ İbn-i Mâce, *Mukaddime* 7.

YEDİNCİ BÖLÜM

ÖLÜM ÂNI

“Ey gönül huzuruna ermiş ruh! Sen Rabb’inden râzı, O senden râzı olarak dön Rabb’ine! Sen de katıl has kullarımın içine, gir cennetime!” (Fecr 89/27-30)

ÖLÜM ÂNI

Ölüm Meleğiyle Mülâkat ve Ölüm Ânı

Azrâil, insanların canını almakla görevli olan ölüm meleğinin özel adıdır. Dört büyük melekten biridir. Bu melek Kur'ân ve sahih hadislerde¹⁶⁸, Azrâil ismiyle değil; melekü'l-mevt (ölüm meleği) şeklinde geçer.¹⁶⁹ “De ki: Sizi, canınızı almakla görevlendirilen ölüm meleği vefat ettirecek, sonra da Rabb'inizin huzuruna götürüleceksiniz.” (Secde 32/11) Her insanın canını almakla görevli bir ölüm meleği vardır. Azrail bunların başıdır: “Nihayet sizden birine ölüm vakti gelince elçilerimiz hiç geciktirmeden ve hiçbir işi aksatmadan onun ruhunu alırlar” (Nisâ 4/97).

Secde sûresinde ve öteki bâzı âyetlerde can almakla görevli bu melekten tekil sîgasıyla bahsedildiği halde diğer bâzı âyetlerde (Enfal 8/50; Nahl 16/32-33) çoğul sîgasıyla melâike şeklinde bahsedilir. Bu sebeple Azrail'in ruhları almakla

¹⁶⁸ Buhârî, *Cenâiz* 69; Müslim, *Fezâil* 157; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 2/269.

¹⁶⁹ Ahmet Saim Kılavuz, “Azrâil” *DİA*, 4/350-351.

görevli melekler topluluğunun reisi olduğunu ve meleklerden yardımcıları bulunduğunu söylemek mümkündür.

Muhâsibî der ki: “İşte insan böyle gam, tasa, ölüm acısı ve şiddetli üzüntü içerisinde Rabb’inden iki müjdeden birini beklerken, birdenbire ölüm meleğinin çehresiyle yüz yüze geliverir. Bu çehre ya en güzel veya en çirkin bir manzara arz etmektedir. Bedeninden ruhunu çekip çıkarmak üzere elini ağzına doğru uzatırken insan ona bakar. Bu hâle düşmekten ve ölüm meleğinin yüzünü görmekten dolayı, insanın nefsi zillete bürünmüştür. Ondan nasıl bir müjdeyle ansızın karşılaşacağını merak edip durmaktadır. Birdenbire onun sesini duyar. Ya ona: “Allah’ın rıza ve mükâfatıyla sevin ey Allah’ın dostu!” veya “O’nun gazap ve azabıyla sevin(!) ey Allah düşmanı!” haberini alır. İşte o anda ya kurtuluşa kesin kanaat getirir ve ruhu Allah ile huzur bulur veya helâk olduğuna kâni olur; kalbi ümitsizlikle dolar. Dünyadaki müddetinin bittiğini, iz ve eserinin silindiğini ve berzah yurduna taşındığını bilir, o anda gönlüne son derece keder ve hüznün veya neş’e ve sevinç hâkim olur.”¹⁷⁰

“Nihayet onlardan birine ölüm gelip çatınca, tekrar tekrar şöyle diyecektir: ‘Rabb’im beni geri gönder, ta ki zâyî ettiğim ömrüm karşılığında güzel amelde bulunayım.’ (Müminûn, 99/100) ‘Artık gözünüzü açın! Can hulkuma geldiğinde, ‘yok mu tedavi edecek?’ denilir. Can çekişen bunun gerçek bir ayrılış olduğunu anlar. Ve bacakları birbirine dolaşır. İşte o gün sevkedilecek yer sadece Rabb’i’nin yanındır.” (Kıyâme 26/30). Ölüm melekleri, kötülüklerden korunan

¹⁷⁰ Muhâsibî, Hâris İbn-i Esed; *Âhiret Perdesini Aralarken (Kitabü’t-Tevehhüm)*, s. 21, (trc. Abdülaziz Hatip), Yeni Asya Neş., İstanbul 1995.

müminlerin ruhlarını alırken şefkat ve nezaketle hareket ederler ve kendilerine selam verirler (Nahl 16/32); kötülük işlemek sûretiyle kendilerine zulmedenlerin canlarını alırken de yüzlerine ve arkalarına vurarak onlara karşı sert ifadeler kullanırlar. (Enfal 8/50).

Resûl-i Ekrem (aleyhisselâm) şöyle buyururlar: “Mümin can verme sürecine girdiğinde melekler, içinde misk ve reyhan kırintıları bulunan bir ipekle yanına varırlar. Hamurdan çekilen kıl gibi ruhu çekilir ve; “Ey itmi’nana ermiş ruh! Sen Rabb’i’nden O da senden razı olarak Rabb’i’nin hazırladığı rahatlığa çık!” denilir. Ruhu çıktığında bu misk ve reyhanların üzerine konur ve ipek elbise ile alınıp alây-ı illiyyîne yükseltilir. Kafir, can çekişme sürecine girdiğinde ise melekler içinde kor bulunan kıldan mâmul bir örtü ile gelirler, ruhu çok çetin alınır ve; “Ey çirkef ruh, sen öfkeli ve Rabb’in de sana öfkeli olarak Rabb’inin azabına çık!” denilir. Ruhu çıktığında da kor üzerine konular, hıştırtılar çıkarır, kıl bohçaya konularak Siccîn’e gönderilir.”

Azrail’in Sûreti Neden Farklı Farklıdır?

Azrail mümine ayrı sûrette, kâfir ve münâfiğa ayrı sûrette gözükür. Müminlere sevimli bir yüzle gözükürken, kâfirin karşısına dehşetli bir sûrette çıkar. Bu da mümin için bir nimet, kâfire ise bir azaptır. Rivayetlere göre, Hz. İbrahim (aleyhisselâm) Azrail’e, kâfirlere nasıl bir yüzle görüldüğünü sormuş. “Yâ İbrahim sen buna dayanamazsın!” denince, Hz. İbrahim ısrar etmiş. İsrarı üzerine, “Peki öyleyse yüzünü şu tarafa çevir.” der. Bakar ki; simsiyah korkunç bir yüz,

başı göklere değiyor, kulaklarından ve ağzından alevler fışkırıyor. Vucudundaki kılları iri kıyım bir insan cesâmetinde... Hz İbrahim dayanamaz ve âniden bayılır. Ayıldığında Hz Azrail'i gerçek eski sûretiyle görür. Bu kez yine bir dilekte bulunur: “Ey ölüm meleği! Kâfir senin bu yüzünü gördükten sonra başka hiçbir azap görmese kendisine bu azap yeter de artar bile! Şimdi bana müminlerin ruhunu alırkenki hâlini göster.” Azrail: “Yüzünü çevir.” der. “O da ne! Güzel yüzlü, burcu burcu kokan, kar gibi beyaz elbise-li bir genç! Eğer mümin, ölüm ânında başka hiçbir nimet görmese şu senin güzelliğin ona yeter de artar!”¹⁷¹

Anlaşıldığına göre, ölüm esnasında Azrail veya onun görevini ifa eden melekler insana kendi ameli, ruhunun güzelliği, kalbinin temizliğine göre farklı farklı şekillerde tezâhür edecektir. Azrail'in bir gün herkese görüneceği muhakkak; öyleyse insan onu nasıl bulmak isterse hayatta öyle davranmalıdır.

Azrail'e İtiraz Etmemeli, Onu Sevmeliyiz

Azrail, büyük meleklerdendir. Rabb'imiz hastalıkları Azrail'e perde yaptığı halde yine insanlar cehâletten olacak ki ona karşı gelmekte, onun hakkında uygunsuz konuşmaktadırlar. “Azrail işbaşındaydı”, “Azrail burda yakaladı”, “Azrail affetmedi”, “Azrail yollardaydı”, “Azrail'le burun buruna geldik”, “Azrail fena çarptı” gibi uygunsuz sözleri çok sık duyarız.

Ölümü ve hayatı yaratan Hz. Allah'tır; Azrail ve diğerleri birer sebep. Azrail (aleyhisselâm) Cenâb-ı Hakk'a şöyle dua et-

¹⁷¹ Gazzâlî, *İhyâ*, 4/829 vd.

miş: “Ruhbarı alırken (Kabz-ı ervâh) kulların benden küsecekler?” Ona cevaben denilmiş: “Senin vazifene hastalıkları ve musibetleri perde yapacağım, tâ kullarımın şikâyetleri onlara gitsin, sana gelmesin.” Aynen bu perdeler gibi, Azrail’in (aley-hisselâm) vazifesi de bir perdedir, tâ haksız şikâyetler Allah’a gitmesin. Çünkü ölümdaki hikmet/rahmet/güzellik ve maslahat cihetini herkes göremez. Görünüşe bakıp itiraz eder, şikayete başlar. İşte bu haksız şikâyetler Rahîm-i Mutlak’a gitmemek hikmetiyle, Azrail (aleyhisselâm) perde olmuş.¹⁷²

Görüldüğü üzere Azrail, sebeplerden bir sebeptir. Müsebbibü’l-Esbâb ise Yüce Yaratıcı’dır. Öyleyse onun hakkında uygunsuz konuşmamalıdır. Bir büyüğün dediği gibi, hep, “En yakın dost bildiğim Azrail” demeye çalışmalıyız. Onun yolu da herhalde şu hakikati anlamaktan geçer: “Bir gün bir duada, ‘Yâ Rabb’i! Cebrail, Mikâil, İsrafil, Azrail hürmetlerine ve şefaathlerine, beni cin ve insan şerlerinden muhafaza eyle!’ meâlindeki duayı dediğim zaman, herkesi titreten ve dehşet veren Azrail namını zikrettiğim vakit, gayet tatlı ve tesellidâr ve sevimli bir hâlet hissettim, Elhamdülillâh dedim. Azrail’i cidden sevmeye başladım. İnsanın en kıymetli ve üstünde titredüğü malı, onun ruhudur. Onu zâyî olmaktan ve fenadan ve başboşluktan muhafaza etmek için kuvvetli ve emin bir ele teslimin derin bir sevinç verdiğini kat’î hissettim.”

Ölüm Esnasında Allah’a Hüsnüzan Beslemek

Korku ve ümit (havf-recâ), bir mümini istikâmet yolunda taşıyan iki kanat gibidir. Onlardan biri olmasa kişi helâk olur.¹⁷³

¹⁷² Bediüzzaman, *Şualar*, 11. Şua - s. 980

¹⁷³ *Tefsiru’l-Kurtubî*, 7/227.

Rabb'imiz şöyle buyurur: “Kullarıma haber ver ki (günahları örten) gafûr, (ihsanı bol olan) rahîm Ben'im. Bununla beraber azabım da elîm mi elîm!” (Hicr 15/49-50) Âlimlerin çoğunluğu, hayatta ve sıhhatliyen korku tarafının ağır basmasının lâzım geldiğini, ancak hastayken ve ölüme yakın olduğu hissedilen durumlarda ise daha ziyâde ümit tarafının ağırlıklı olması gerektiğini bildirmişlerdir. Ancak buna rağmen yine de havf tarafının aslâ ihmâl edilmemesini söyleyenler de vardır.¹⁷⁴

Ye's hiçbir zaman mümine yakışmaz. Allah'ın rahmetinden asla ümit kesmemelidir, büyük günahdır. Her zaman, hele hele ölüme yakın olduğu hissedilen, ölüm emârelerinin belirlediği durumlarda daha da ümitli olunmalıdır. Ancak ümitli olmak için de sağlıklıyken birazcık gayret gerekmektedir. Ama her ne olursa olsun, netice itibariyle rahmetten ümit kesilmemelidir.¹⁷⁵ Sıhhatli iken ümidin korkuya baskın gelmesini pek uygun görmemişler, kalbi fesada uğratıp insanı gevşekliğe sevkedeceğini söylemişlerdir.¹⁷⁶ Bâzı âlimlere göre, bu ikisini de aslâ ihmâl etmemeli, korkuyla beraber ümitlenmelidir. Recâ'da dahi olsun havfı unutmamalı, korkudayken bile recâdan uzaklaşmamalıdır. Çünkü havfı unutup recâyâ dalarsa Allah'ın mekr'ine (belâ) uğrayabilir, recâyı unutup havfa dalarsa büsbütün ümitsizliğe düşebilir. Bunların her ikisi de kötüdür.¹⁷⁷ Tabii, bunlar birer hâl ve seviye meselesidir. Herkes kendine göre en iyisini yapmaya çalışmalıdır.

¹⁷⁴ İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, 11/301.

¹⁷⁵ İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, 13/386.

¹⁷⁶ Ebû Nuaym, *Hilye* 10/21.

¹⁷⁷ İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, 11/301.

Resûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem) vefât-ı seniyyelerinden üç gün önce şöyle buyurdu: “Sizler kesinlikle Allah’a karşı hüsnüzan (güzel beklentiler) içerisinde vefât etmeye bakınız.”¹⁷⁸ Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem) ölmek üzere olan bir gencin yanına varır. “Kendini nasıl hissediyorsun?” der. Genç, “Allah’tan ümitvarım; ama günahlarımdan korkuyorum.” cevabını verir. Allah Resûlü, “Böyle bir konumda kulda bu iki duygu birleşince, Allah o kula umduğunu verir ve o kulu korktuklarından emin kılar.” buyurur. Resûl-i Ekrem son anlarında şöyle dua ediyordu: “Allah’ım, Beni affeyle, Bana merhamet eyle ve Beni Yüce Dost’a kavuştur.”¹⁷⁹

Fudayl b. İyâz şöyle der: “İnsan sıhhatliyen, korku ümitten daha faziletlidir. Fakat kendisine ölüm gelip çattığı zaman ümit korkudan daha faziletli olur. Sıhhatliyen muhsin olursa ölüm esnasında recâsı ve hüsnüzannı kavî olur; ancak sağlıklıyken günahkâr olursa ölüm esnasında zannı ve ümidi pek güçlü olamaz.”¹⁸⁰

Ölüm Ânında İman Telkini

Ölümü imanla karşılamak inançla coşan bir kalbin en mümeyyiz vasfıdır. İmanın lezzetini tatmış bir kişinin en büyük isteklerinden biri de son anda Kelime-i Şehâdet’i söyleyebilmesidir. Ruhunu teslim etmekte olan bir müminin başında bulunduğumuz zaman ona hep müjdeli ve ferahlatıcı haberler vermek, hoş ve tatlı sözler söylemek bir iman kardeşliği vazifesidir. (Bu husus yukarıda geçti.)?

¹⁷⁸ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 3/293; Beyhakî, *Sünen*, 3/378; Ebû Nuaym, *Hilye* 5/87.

¹⁷⁹ Buhârî, *Megazi* 83; Müslim, *Fezâil* 87..

¹⁸⁰ Ebû Nuaym, *Hilye* 8/89.

Sekerât-ı Mevt (Can Çekişme)

Ölüm ânı, sekerât, can çekişme, canın boğaza gelmesi gibi tâbirlerle ifâde edilir. Bu an, her insanın karşılaşacağı en büyük hâdiselerden biridir. Kimi zaman vefât etmekte olan insanları görmüşüzdür. O haldeki kimsenin başında bulunanlar, onun ölmekte olduğunu bir şekilde anlayabilirler. Âyet ve hadislerde ölüm ânı muhtelif vesilelerle anlatılmıştır: “Hayır, hayır! Ne zaman ki can boğaza gelir, işte o zaman can çekişenin yanındakiler: ‘Bunu iyileştiren, kurtaran yok mu?’ der. Artık ayrılık vakti geldiğini kendisi de anlar. Bacağı bacağına dolaşır, ölüm acısıyla kıvranır. O gün sevkîyat, doğru Rabb’inin divanına olur! Ne dini tasdik eder, ne namaz kılardı. Hep hakkı yalan sayıp ona sırtını dönerdi.” (Kıyâmet 75/26-32).

Ölüm ânı sahabe efendilerimizin sözlerinde ve evliyâullahın haberlerinde de genişçe yer tutar. Her insan, ölüm anında sekerât-ı mevte yaşayacak (can çekişme), ölümün ıstırap, acı, sarhoşluk, gam, keder ve sıkıntısıyla boğuşacaktır. Ölüm meleği ayağından itibaren ruhunu çekmeye başlayacak, bu alışın acısını ayağının ta ucundan itibaren insan hissedecektir. Bu can çıkışı aralıksız devam edecek ve sekerât kızışacaktır. Ruh aşağıdan yukarıya olmak üzere bütün bedenden çekilir. İstırap doruğa ulaşmıştır. Ölümün acıları tüm bedene yayılmıştır. Kalp ürperti, endişe ve üzüntü içindedir. Yüce Yaratıcı’dan gazap veya hoşnutluk müjdesini gözleyip beklemektedir. Ruhunu almakla görevli melekten bu iki haberden birini almaktan başka bir ihtimalin olmadığını da anlamıştır.

Ruhumuz, ölümlle bedeni toptan terk eder. Kafesinden çıkar ve artık serbest kalır. Bedenden tamâmen ayrılmak

ruhun bekâsına tesir etmez, varlığına zarar vermez, mâhiyetini bozamaz. Çünkü ceset ruh ile ayakta duruyor olsa da; ruh, ceset ile ayakta duruyor değildir. Ruh binefsihî (bizzat kendisi ile) kâim ve hâkimdir. Tabii ki ruhu da ayakta tutan Cenâb-ı Hak'tır. Ceset istediği kadar dağılıp toplansa da, ruhun hürriyeti bozulmaz. Ruh hiçbir şekilde dağılmaz, bozulmaz. Hz. Bediüzzaman'a göre esâsen ceset ruhun sadece hânesi ve yuvasıdır; elbisesi değildir. Ruhun elbise mâhiyetinde, bir derece sâbit, letâfetçe ruha münâsip latîf bir gılâfî ve misâlî bir bedeni vardır. Ruh ölüm ânında dünyevî yuvasından çıkar; misâlî bedenini giyer.

Sekerât, ruhun ölüm esnasında kendinden geçmesi hâlidir. Başka bir ifâdeyle, ruhun bedenden ayrılma esnasında geçirdiği bir sarsıntı hâlidir. Fakat bu, herkes için aynı ölçüde sarsıntı verici değildir. Allah'tan güzel bir ölüm dilemeli ve inşallah bu sarsıcı hali en kolay şekilde geçirmeyi ummalıyız. Aslında sekerâtta daha zor geçitler ve bâdireler vardır. Meselâ, îmânda elde etmemiz gereken tahkîkî dereceler, bu derecelerde ölüme kadar sebat etmek, dünyada âdil olmamız, sâlih amel ve günahlara karşı sürekli tövbe yükümlülüğümüz, Allah'ın celâl ve izzetinden sürekli O'na sığınma ve Allah'ın rahmet ve şefkatini sürekli umma hâli ve bunda sebat etme yükümlülüğümüz... Ve mahşerde, huzur-u ilâhîde vereceğimiz hayatımızın hesabı!

Bu yokuşlar ve bâdireler ölüm sekerâtından çok daha zor bâdirelerdir. Ölüm sekerâtı bunların yanında belki daha hafif. Nitekim Resûl-i Ekrem (sallallahu aleyhi ve sellem) buyuyor ki: "Kul ile cennet arasında yedi sarp yokuş vardır. Bunların en kolay geçileni, ölümdür. En zor olanı ise, maz-

lumun kendi yakasından yapıştığı mahşer gününde zâlim olarak hesap vermek için Allah'ın huzurunda dikilmektir.”

Ölümü bizim için bir mutlu yolculuk kılan da, bir zor dönemecin başı kılan da aslında kendi amelimizdir. Fakat Resûl-i Ekrem'in (sallallahu aleyhi ve sellem) bu konudaki uyarılarına kulak verirsek kötü ölümden korkmamıza inşallah gerek kalmaz: “Günahlarını azalt ki, ölüm sana kolay gelsin. Borcunu azalt ki, hür yaşayasın.”, “İyilik yapmak kötü ölümlerden korur.”, “Yoksula yardım etmek kişiyi kötü ölümden korur.”, “Bahtiyar, tövbeyle ölendir.”

Sekerât esnasında şeytanın vesvese vermesi de ölüm sekerâtıyla gelen gizli bir tehlikedir ve Hz. Bediüzzaman bu tehlikenin iman-ı tahkikiyi elde etmekle ancak kolaylıkla bertaraf edilebileceğini söylüyor. Sekerât anında şeytanın, vesvesesiyle ancak akla şüpheler vererek tereddüte düşürebileceğini söyleyen Bediüzzaman, iman-ı tahkiki elde edildiğinde ise bu imanın aklın dışında kalp, ruh ve sır gibi birçok duygulara da işleyerek kökleştiğini ve neticede imanın tehlikeden korunduğunu ifade ediyor. Efendimiz (aleyhisselâm) sekerât anından Allah'a sığınmıştır: “Allah'ım! Ölüm anında şeytanın sırtımı yere getirmesinden Sana sığınıyorum.”¹⁸¹

Ölüm sekerâtındaki elemin şiddetini ancak bu şiddeti tadan bilir. Ölmek üzere olan bir kimsenin sesi ve nefesi kesilir. Zira üzüntü onun kalbine yüklenmiş, kalbinin her parçasına ulaşıp onun bütün kuvvetini yıkmış, azaları zayıf düşürmüştür. Bu bakımdan bağırma mecali kalmamıştır. Akli şaşırılmış, dili konuşamaz hâle gelmiş; düşmüştür. Kişi inlemek, bağırarak ve imdat istemekle biraz kendisini raha-

¹⁸¹ Nesâî, *İstiâze* 56.

ta kavuşturmak ister. Fakat buna gücü yetmez. Eğer kendisinde bir kuvvet kalırsa ruhun çekildiği anda gırtlığından bir horlama ve göğsünden bir homurtu işitilir. Bu esnada rengi bozulur, ağzına köpük yığılır. Her damarı çekilir. Bu bakımdan, onun içine, dışına elem yayılır. Öyle ki gözleri yuvalarından fırlar, dudakları büzülür, dili çekilir, parmak uçları sararır. Sonra tedrici olarak azalar ölür. Önce ayaklar soğur, sonra baldırlar, sonra uyluklar!... Her aza için ayrı üzüntü. Can gelip boğaza dayanıncaya kadar. İşte o anda kişinin dünyadan ve aile efradından nazarı kesilir. Önündeki tevbe kapısı kapanır. Onu hasret ve pişmanlık kaplar. Nitekim Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: “Can gelip boğaza dayanmadıkça kulun tevbesi kabul olur!”, “Yoksa kötülükler yapıp yapıp da nihayet ölüm gelip çatınca ben şimdi tevbe ettim, diyenlere ve kâfir olarak ölenlere tevbe yoktur.” (Nisa 4/18) Hz. İsa (aleyhisselâm) şöyle demiştir: “Ey Havariler! Allah’tan benim için ölüm sekerâtını kolaylaştırmasını dileyin. Dua ediniz Allah ölüm anınızı kolaylaştırsın!”

Kulun en sıkıntılı anı, ruhun göğsüne geldiği zamandır. O vakit deprenir, nefesi kesilir. Hz. Âişe (radiyallahu anhâ): “Hz. Peygamber’in ölümünün şiddetini gördükten sonra ölümü kolay geçmiş hiçbir kimsenin haline gıpta etmem.” demiştir. Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem): “Ey Allah’ım! Ruhu damar, kemik ve parmaklar arasından çekip alıyorsun. Ey Allah’ım! Ölüme karşı bana yardım et ve ölümü bana kolaylaştır.” buyurmuştur. Hz. Peygamber’den ölüm ve şiddeti sorulduğunda şöyle demiştir: “Ölümün en kolayı yün içerisinde bulunan üç köşeli demir diken gibidir. Aca-

ba diken koparıp çıkaracağı yün olmaksızın yünden çıkar mı?” Resûlullah bir hastayı ziyaretten sonra: “Onun ne ile karşılaştığını biliyorum. Ölümün şiddetinden dolayı onun acımayan hiçbir damarı yoktur!” dedi. “Kul ölümün dehşetleriyle pençeleşir. Onun mafsallarının biri diğerine selâm vererek şöyle der: “Selam sana! Artık Kıyâmet gününe kadar birbirimizden ayrılıyor.”

Ölüm ânında üçtür korku vardır: Şiddetli koma halinin korkusu, ölüm meleğinin sûretini görüp ondan korkmak, âsilerin ateşteki yerlerini görmeleri ve görmeden önceki korkulardır. Resûl-i Ekrem (aleyhisselâm): “Sizden bir kimse varacağı yeri bilmedikçe, cennet veya cehennemdeki yerini görmedikçe ölmez.” buyurmuştur. Yine şöyle rivayet ediliyor: “Üç şey nezdinden ölüyü murâkabe ediniz: Alnı terlediği, gözyaşı döktüğü, iki dudağı kuruduğu zaman.” Bu durum Allah’ın onun hakkında inmiş rahmetindedir. Boğulan bir kimse gibi hırıltı çıkardığı, rengi morlaştığı, dudakları pas bağlandığında bu Allah’ın onun üzerine inen azabındandır. Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: “Ölüm meleği ölmek üzere olan bir kişinin yanında gelir kalbine bakar. Orada bir şey bulamaz. Bunun üzerine iki çenesini açıp dilinin damağına yapışık olduğu halde ‘Lâ ilâhe illallâh’ dediğini görür. Bunun üzerine ihlâs kelimesi mefhumu sayesinde o kimse bağışlanır.”

Ölüm Ağrısı ve Şiddeti

İnsana, ete yarı bağlı küçük bir tırnağın sökülmesi bile çok korkunç ağrı verirken ya bütün bedenden canın çekilmesi nasıl bir ağrı verecektir? Gazzâlî der ki: “Ölüm acısının şiddetini onu tadandan başkası bilemez. Ölümün acı-

sını tatmayan, onu diğer acılara kıyas ederek ve başkasının ölüm ânında çektiklerini görerek anlamaya çalışır...” Sahâbe-i Kirâm’dan Şeddâd b. Evs ölüm acısını şöyle anlatıyor: “Ölüm, kılıç darbesinden, bıçkı ile kesilmekten, kazanlarda kaynamaktan daha şiddetlidir. Eğer bir ölü dirilip, ölüm acısını âilesine haber verseydi, onlar hayatın tadını kaçırarak, uykudan lezzet alamayacaklardı.” Büyük sahâbî Amr b. Âs (radiyallahu anh): “Acaba neden sekerâta girip de dengesini kaybetmeyenler ölümü anlatmıyorlar?” derdi. Ölüm döşeğinde yatarken oğlu yaklaştı. Daha önceden söylemiş olduğu bu sözleri hatırlatarak “Şimdi bize ölümü anlat!” dedi. “Oğulcağızım! Ölüm anlatılmaktan çok daha büyüktür. Fakat içinde bulunduğum halden sana bir şeyler anlatayım. Sanki boynuma Razve dağları binmiş ve sanki içimden dikenli dallar çekiliyor ve iğne deliğinden nefes alır gibiyim.”

Anlaşıyor ki, ölüm acısı kolay değil. Onun geçmesi de bâzen olur ki uzun zaman alabilir. Bu hususta şöyle bir rivayet var: İsa (as), Allah’ın izniyle ölüleri diriltirdi. Bu, onun büyük bir mucizesiydi. Bir keresinde bazıları kendisine şöyle dediler: “Sen, hep yeni ölmüşleri diriltiyorsun. Muhtemel ki onlar henüz ölmemişlerdir. Eğer hakikaten ölüleri diriltebiliyorsan bize çok önceleri ölmüşlerden dirilt bakalım!” Bunun üzerine İsa (as) sordu: “Kimi diriltmemi istiyorsunuz?” Onlar, “Hz. Nuh’un oğlu Sam’ı.” dediler. Hz. İsa, Sam’ın kabrine geldi. İki rekat namaz kıldı. Allah’a dua ve niyazda bulundu. Bir müddet sonra kabirden saç baş ağarmış biri çıktı. İnsanlar hayret ettiler ve sordular: “Ey Sam! Senin zamanında saç sakal ağarması yoktu. Nasıl oldu da böyle saçın sakalın bembeyaz oldu?” Sam şöyle ce-

vap verdi: “Bir ses işittim. Kıyâmet koptu zannettim. Duyduğum bu sesin dehşet ve ürpertisinden birdenbire, saçım sakalım ağardı.”, “Sen öleli kaç sene oldu?” “Dört bin sene. Ancak ölüm sarhoşluğu hâlâ benden gitmedi.”

Hadise göre, müminin her damarı ölümden ızdırıp duyar. Fakat Rabb’inden gelen elçi bundan sonra sana azap yoktur artık diye müjdeler. Bunun için Resûl-i Ekrem ölümü kolaylaştır diye dua ederdi. Mümin bu son anda, kaçınılmaz olduğunu bildiği ve yaşamı süresince hazırlık yaptığı ölümle karşılaşır. Canını almaya gelen melekler ona selâm verip, onu cennetle müjdelerler. Melekler fazla üzmeden canını alırlar. Ruhu bedeninden yumuşakça çekilip alınır. Arkasından gelecek müminleri müjdelemek, Allah’ın vaaadinin hak olduğunu ve müminler için bir korku ve üzüntü olmadığını haber vermek ister. Ama izin verilmez. “Hakikî mümin ufku ölümlük endişeleri sardığında, kendini ebedî hayatın ferah-fezâ iklimlerine atar.”¹⁸², “Bu aydınlık dünyâda, fânilerin akıp gidişinde bile, hep ebediyetin tesellî verici nağmeleri duyulur ve varlığın ölümlülükten ölümsüzlüğe kaydığı hissedilir.”¹⁸³ Efendimiz (aleyhisselâm): “Mümin ölürken, alnı terler.” buyurmuşlardır. Ölüm öncesi herkes âkibetini müşâhede eder. Melekler ona gideceği yeri gösterirler.¹⁸⁴

Ölüm Ânında Enbiânın Tahyiri

Peygamberlere ölüm geldiğinde, dünyada kalmak ve o yüce makama intikal etmek arasında tercihte muhayyer

¹⁸² M. Fethullah Gülen, *Işığın Görüldüğü Ufuk*, s. 258 vd.

¹⁸³ M. Fethullah Gülen, *Zamının Altın Dilimi*, s. 4.

¹⁸⁴ İbn Mâce, *Zühd* 31.

(serbest) bırakılırlar. Şüphesiz ki; her peygamber kalıcı nimetleri seçer. Bu, Efendimizin başına da gelmiştir. Tercih etmesi istenir ve ötelere seçer. Hz. Âişe: “Resûlullah sağlıklı iken şöyle buyurdu: ‘Hiç bir peygamber cennetteki makamını görüp sonra tercih yapması istenmeden vefat ettirilmez.’ Kendisine ölüm hastalığı geldiğinde mübârek başı dizimin üzerinde olduğu halde bir müddet baygın yattı. Sonra ayılınca gözünü evin tavanına dikti ve ‘Allah’ım! Rafîk-i A’lâ’yı isterim-En Yüce Dosta’ buyurdu. Ben, ‘Öyleyse, bizi tercih etmiyor.’ dedim ve bildim ki bu, sağlıklıyken söylediği şeydir. Bu, son sözleriydi.”

Peygamberlerin Sekerât-ı Mevti

Hiç şüphesiz peygamberler, Cenâb-ı Hakk’ın seçkin kullarıdır. Rabb’imiz onları, insanlığın ellerinden tutmaları ve sâhil-i selâmet olan sırât-ı müstakim’e götürmeleri vazifesiyle görevlendirmiştir. Ancak bütün bunlara rağmen onlar da birer beşerdiler ve onlar da ölüm görmüşlerdir. Hz. Âişe anlatıyor: “Resûlullah’ın önünde içinde su olan bir kap vardı. Elini içine soktu ve şöyle dedi: Lâilâheillallah! Ölümün sekerâtı varmış.” “Resûlullah’ın vefâtının şiddetini gördükten sonra hiç kimseye ölümün kolay olacağından dolayı gıpta etmedim.” Rivayete göre Yâkub’a (aleyhisselâm) bir müjdeci gelmiş ve şöyle demiş: “Allah sana ölüm sekerâtını kolaylaştıracak.” Demek ki ölüm ânı şiddetli de olsa, Cenâb-ı Hak dilerse onu kolaylaştırabilir.

Tefsirlere göre; 120 sene yaşayan Hz. Musa’yı (aleyhisselâm), ölümünden sonra Yûşâ (aleyhisselâm) rüyâda görmüş ve: “Ölümü nasıl buldun?” diye sormuş. Cevap rivâyetlerde

muhtelifdir. Ama aynı hakikate parmak basar: “Diri diri derisi soyulan bir koç(un) hâline benziyor.”, “Karnıma girmiş bir diken parçası gibi.”, “Çok dallı ve her dalı bir damara takılan, sonra da içimden şiddetle çekilen bir biryan demiri gibiydi.”, “Kendimi tavada kızaran canlı bir serçe gibi gördüm. Ne ölür rahat etsin, ne kurtulur ki uçup kaçınsın!” Bunun üzerine ona cevap gelmiş: “Ey İmranoğlu! Halbuki gerçekten de biz onu sana hafif ve kolay kılmıştık.”¹⁸⁵ Vefâtından sonra Hz. İbrahim’e sormuşlar: “Ölümü nasıl buldun?” O: “Sanki ruhum dikenlerle alınıyor gibiydi.” Ancak ona bir ses gelmiş: “Şüphesiz ki sana ölümü kolaylaştırdık.”

Âniden Ölenlerin Durumu

Kalb sektesi, trafik kazası ve benzeri durumlarda Kelime-i *Tevhid*'i diliyle getirmeye fırsat bulamadan âniden vefât edenler, telkinden mahrum kaldıkları gibi, telkin yapılmadan da kendi kendilerine Kelime-i *Tevhid*'i söyleyemeyebilirler. Bu durumu da yine Efendimizden öğrenelim. Abdullah b. Ubeyd (radıyallahu anh) anlatıyor: Hz. Âişe'ye sordum: “Âniden ölmek çok mu kötüdür?” “Neden kötü olsun? Ben bu konuyu Resûlullah'a sormuştum, şöyle buyurmuşlardı: “Âniden ölmek mümin için bir rahatlaktır. Kâfir ve fâsık için ise esef vericidir.” dedi. Hz. İbrahim, Hz. Dâvûd, Hz. Süleyman gibi birçok sâlih kimsenin âniden öldüğü rivayet edilir.¹⁸⁶

Ancak bütün bunlar kişiden kişiye, içinde bulunmuş olduğumuz durumlara göre değişebilir. Meselâ Hak Dostlarından birisi olan Süfyân-ı Sevrî şöyle der: “Hastalanıp öy-

¹⁸⁵ *Tefsiru'l-Kurtubî*, 6/133.

¹⁸⁶ *Aclûnî, Keşf'ül-Hafâ*, 2/383; Kurtubî, 14/186.

lece ölmek isterdim. Ama gel gör, ne yazık ki bugün âniden öleceğim. Çünkü ben içinde bulunmuş olduğum hâlîmin değiştirilmesinden korkuyorum. Halîlürrahmân'dan sonra belâlardan kim emin olabilir ki! Zirâ o: ‘Ya Rabbî! Beni de evlâtlarımı da putlara tapmaktan uzak tut!’ (İbrâhim 14/35) derdi.”¹⁸⁷ Herhalde hepsinden önemlisi, istikâmetten ayrılmamak ve ölüme her an hazırlıklı olmaktır.

Kimi Allah Dostları da füc’eten (âniden) vefât etmişlerdir. Meselâ onlardan biri olan İmâd (radiyallahu aleyh), oruçlu olduğu halde câmide akşam namazını kılmış, evine gidip az bir şeyle iftarını yapmış, ardından cenâzesi çıkarılmıştır. Derler ki, ona ölüm gelip çattığında, “Yâ Hayyu Yâ Kayyûm! Lâ ilâhe illâ ente, bi-rahmetike estağsû!” duasını okuyordu. Sonra kibleye döndü ve Kelime-i Şehâdet’i söylemeye başladı ve sonra vefat etti. el-Ataşî de âniden ölenlerdendir.¹⁸⁸

Müslüman, imanı sağlam ve ibâdetleri iyiye, her zaman için ölüme hazır demektir. Ölüm ne zaman gelirse gelsin, onu her zaman âhirete hazırlıklı bir halde bulacaktır. Fakat fâsıklar öyle değildir. Onlar hep günahlarla senli benli olduğundan dolayı, onların âniden ölümü onlar adına pek hoş değildir. Çünkü tevbe, istiğfâra ve en sonunda da Kelime-i *Tevhid*’e fırsat bulamamışlardır. Öyleyse dikkatli olmalı ve her an ölüme hazır bulunmalıdır.

Encam ve Âkıbet Çok Önemlidir

Âkıbet-encam (sonuç) çok önemlidir. İnsan, hayatın belli noktalarında öyle köpürür ki, mağmalar gibi... Fakat -Allah

¹⁸⁷ *Temhîd*, 18/149; Ebû Nuaym, *Hilye* 7/58.

¹⁸⁸ Suyutî, *Siyer-u A’lâmi’n-Nübelâ*, 22/51; *Târih-u Bağdâd*, 1/379.

korusun- daha sonra bir kesintiye girer, inanç ve itikadından yavaş yavaş sıyrılıp kopma baş gösterir. Hiç farkına varmadan uzaklaşır-uzaklaşır, hiç duymamış, tadmamış gibi olur. Kupkuru, kaskatı bir ceset gibi. Son durum çok önemlidir. O da, O'nun emrettiği her şeyi katlayarak ve ısrarla yapmaya, katiyen kendi amel ve marifetine güvenmemeye bağlıdır. Her şey Sen'den, Sen ganîsin Rabb'im Sana döndüm yüzüm, demeliyiz.

Âlimlerimize göre, bir kimsede iman zayıfsa, Allah sevgisi de zayıf olur ve kalbinde dünya sevgisi büyür, orayı istilâ eder. Nefsî sevgiler, çirkin arzular gelişir. Günahattan etkilenmez, canlılığını yitirir. Mâneviyâta karşı istek kalmaz. Şehvâtâ/günahlara dalar gider. Sonunda günahların zulümâtı kalpte birikir. Neredeyse iman nuru sönecek gibidir. Seke-rât-ı mevt gelince dünyadan ayrıldığından kalbinde Allah sevgisi daha da zayıflar. Çünkü dünya onun sevgilisiydi. Bu sevgiyi terkte zorlanır. Ayrılığa üzüdür. Arzu etmediği bu durumun sebebinin Allah olduğunu düşünür. Sonunda bu azıcık sevgi buğza dönüşür. İşte o kritik dakikada ruhunun çıkması onu iyice tehlikeye atar ve sû-i âkibetle gider. Sebep, dünya sevgisidir. Kimin ki ölüm ânında dünya sevgisi kalbine gâlip gelirse bu durum onu boğup yutar. Kalbi ve yüzü dünyaya döner. Allah ile kalbi arasında perde oluşur.

Sû-i hâtime (kötü son) iki kısımda incelenir. İlki ve daha tehlikelisi; sekerât-ı mevt ânında ölümün korkulu kısmı görülmeye başlayınca şek ve inkârın kalbe baskın çıkmasıdır. Ruh bu haldeyken kabzolursa, bu durum Allah'la kalbi arasında ebedî bir hicap oluşturur. Bu da daimî bir ayrılığa, ebedî bir azaba neden olur. İkincisi daha ehvendir. Bu da,

ölüm ânında dünya ve şehvâtıyla ilgili sevgilerden birisinin kalbe baskın çıkmasıdır. Bu durum kalpte temessül eder, onu boğar/yutar, öyle ki bu durumda kalbinde başka bir şeye yer kalmaz. Kabz-ı ruh ile bu hâl ittifak ederse iş tehlikeli demektir. Çünkü insan nasıl yaşarsa öyle ölür.

Bir Müjdenin Diğer Yüzü

Bilinmektedir ki, her müminin en ciddî ve önemli meselesi güzel bir son ve îmânlı bir yürekle Allah'a kavuşabilmektir. Kulluk hassâsiyeti taşıyan herkesin hiçbir zaman unutmaması gereken birinci konu budur. Ümit vadedici, 'hitâmuhu misk' kabîlinden sevimli bir âkıbet. Rabb'ine îmânla kavuşabilmesi, Müslüman olarak emânetini O'na teslim edebilmesi, bir insan için hayattaki en büyük iştir.

Hadîs-i şerîfte Nebiler Sultânı (aleyhisselâm), "Ameller sonuçlara göre değerlendirilir." buyurmuştur. Bununla, görüntüye değil; işin nasıl sonuçlandığına bakmak gerektiğine vurgu yapılmıştır. Ancak böyle bir durum biraz da kulun gayretine bağlıdır. Âl-i imrân, 102. âyette; "Ey îmân edenler! Allah'a karşı gelmekten nasıl sakınmak gerekirse öylece sakının. Ona lâyük olduğu tazimi gösterin ve ancak O'na teslim olan Müslüman olarak can verin." buyrulmaktadır. Burada, Müslüman olarak ölebilmek için, müslüman olarak kalmak; kulluğu yüzme hassasiyeti içinde değerlendirip, hiçbir zaman kulluk kulaçlarını atmaktan dûr olmama gerektiği mesajı verilmektedir. Müslümanca kalabilmenin yolu da hemen bir sonraki âyette, habl-i ilâhî olan Kur'ân'a toptan ve sımsıkı yapışarak tevhid üzerinde biraraya gelmek ve ihtilâflardan uzak kalmak olarak beyân edilmektedir. Hz. Yû-

suf'un son dileği şudur: “Rabb'im! Beni Müslüman olarak öldür ve iyilerin arasına kat.” (Yûsuf 12/101). Azgın Firavun karşısındaki inanan sihirbazların durumu da hazin bir tablodur, ama sonu îtibârıyla çok mânidârdır. Onlar zâlimlerin tehditlerini hiçe saymış ve Allah'a şöyle ilticâ edip sığınmışlardı: “Rabb'im! Bize sabır ver ve bizi Müslüman olarak öldür.” (A'râf 7/126). Görüldüğü üzere, Allah'tan istenebilecek en büyük şeylerden biri hüsn-i âkıbetir. Bunun yolu, kulluk şuuruyla dolu bir hayat sürmekten geçmektedir.

Bediüzzaman Hazretlerinin, talebelerine hüsn-i hâtime müjdesi nev'inden olan beyânları vardır. Acabâ bu tür müjdeler kimlere mahsûstur, ne gibi özellikler istenmiştir, bunların iyi anlaşılmasında fayda mülâhaza ediyoruz. Öncelikle Risâle-i Nûr'un muhtelif yerlerindeki bu tür pasajlardan, bu müjdeye lâayık olanların ruh portresini özet hâlinde görmek gerekmektedir:

Bir zâta, rüyâda deniliyor ki, “Risâle-i Nur şâkirtleri îmânla kabre girecekler, îmânsız vefât etmezler.”, “Kuvvetli hüccetlerle, hattâ ehl-i vukûfu da teslime mecbûr eden işârât-ı Kur'âniye ile Nur'un sadık şâkirtleri îmânla kabre girecekler.”, “Bu iki kahraman birâderzadelerim vefâtlarının îlânnameleriyle, Risâle-i Nur şâkirtleri îmânla kabre gireceklerine dâir müjde-i Kur'âniyeyi gösterdiler.”, “Risâle-i Nur'un, şeytânları dahi susturan îmân-ı tahkîkî dersini alan şâkirtleri, îmân ile kabre gireceklerine kuvvetli emârelerle hükmedilse, elbette medâr-ı îtirâz olamaz.”, “Risâle-i Nur dâiresi içine girenler tehlikede olan îmânlarını kurtarıyorlar ve îmânla kabre giriyorlar ve cennete gidecekler, diye müjde veriyorlar.”, “Bu Nurları okuyup yazanlardan binler ki-

şi î mânla kabre girdiğini...” , “Sadâkat ve kanâatle Risâle-i Nur dairesine giren, î mânla kabre gireceğine gayet kuvvetli senetler var.” , “Şüphem kalmadı ki, bu zâhir sadâkat kerâmîti, Nur talebelerinin î mânla kabre gireceklerini ispat ediyor ve hüsn-i hâtîmeye mazhardırlar.” ...

Bu iktibaslar ışığında meseleyi incelersek, böyle bir müjdeye ulaştırarak durumları da görebiliriz. Hz. Üstâd, böyle bir lütfun ön şartlarını sıralamakta ve bu güzel âkıbete ulaşma yollarını göstermektedir. Onlar, “Sarsılmaz bir sadâkat, sebât ve kanâat ile Risâle-i Nûr dâiresi içine giren, î mân-ı tahkîkî dersini alan sâdık ve ciddî kimseler” dir ki bu da gerçekten gayret, cehd ve yüksek bir performans istemektedir.

Î mânsız Çene Kapamaya Sebep Olan Sıfâtlar

Bazı Ehlullah, bir kısım müşâhede ve tecrübelerine dayanarak, birtakım özelliklerin sû-i âkıbete götürdüğünü beyan etmişlerdir. Elbette bunların ötesinde Rabb’imizin lütfu vardır. Onu asla unutmamak gerekiyor. Ve kulluk, bilemediğimiz o son âna kadar da devâm etmektedir. Ehlullah’ın saymış olduğu bu tür şeyler önemsensin-önemsenmesin, onları görmekte fayda var. Aslında bunlar mâlum-u âlem olan şeylerdir de. Bu tür kötü huylara sâhip olanların ve kendilerini bunlardan tevbe ederek koruyup kurtulamayanların âkıbetlerinden korkulur. Kötü huyların, insanın î mânsız çene kapamasına sebep olabileceğini ulemâ ve evliyâullah açıkça beyân etmişlerdir. İşte bazıları:

1. Âkıbetinden korkmamak.
2. İtikâdında (inanç) sapmalar meydana gelmek.
3. Taklidî î mânda kalmak.
4. Günahlarda ısrar etmek.
5. Zulmetmek-zulme meyletmek.
6. Eza-

n'a değer vermemek. 7. Ana-babaya isyân etmek ve meş-rû işlerde onlara itaat etmemek. 8. Çokça yemin etmek. 9. Namazı âdet gibi kılmak ve ta'dîl-i erkâna riâyet etmemek, angarya kabul etmek. 10. Riyâkârılık yapmak. 11. Yaptığı günâhları unutmak. 12. Kendini beğenmek. 13. Çok bildiğini iddia etmek. 14. Gıybet etmek....

Efendimizin (aleyhisselâm) tavsiye ettiği şu duayı hep okumak gerek: “Ey kalpleri evirip çeviren Allah'ım! Benim kalbimi dinin üzere sâbit-kadem kıl!”¹⁸⁹ O'nun lütfu olunca kalbler kaymaz, îmân-ı kâmil, ihlâs-ı etem ve uhuvvet ruhuyla son anda imânla ötelere uçulur.

İnne'l-Emra Ciddun (İş Çok Ciddidir)

Nakledildiğine göre, Esved b. Yezîd en-Nehâî, oruç ve ibâdet konusunda nefsinı renkten renge girip, sararıp soluncaya kadar zorluyordu. Alkame O'na: “Yazık sana! Nefsine bu kadar eziyet etme!” derdi. Bunun üzerine o büyük Hak dostu: “Hayır hayır, iş senin bildiğin gibi değildir. İş çok ciddidir ve ciddiyet istemektedir (İnne'l-emra ciddün!).” der. Yûsuf b. Esbât şöyle der: “Ciddî ol, zira iş çok ciddidir. Artık uzandığın yerden kalk, doğrul ve gafletten uyan. Kaçırıklarını, önceden yaptıklarını bir bir hatırla; kusûrlar ettin, bâzen de aşırıya gittin...”; Rabî' b. Abdurrahman da: “Kalbin her dâim değişip durduğu halde, gündüzleyin hayvanlar gibi başıboş yaşamana, bütün bir geceyi de uykuda geçirmiş olmana rağmen sen hâlâ kendinden hoşnutsun, kendinden râzısın, kendini beğeniyorsun. Halbuki senin önündeki iş çok ciddî.” demektedir. Abdülvâhid b. Zeyd de, gece virdini

¹⁸⁹ Tirmizî, *Kader* 7; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 6/302.

okuyup yatmıştır. Rüyâsında değişik maddî-mânevî güzelliklere, âhirette kavuşulabilecek mutluluklara şâhit olmuştur. Bunun üzerine, gâipten bir ses: “Ey İbn-i Zeyd! Beni istemede ciddî ol. Zirâ ben de sana kavuşma iştîyâkımdayım.” diyor, ardından daha başka tavsiyelerin yanında, “uyanık ol” dileğiyle sözünü tamamlıyor. Ali b. el-Medînî isimli büyük hadîsçi ölümünden sonra, Hâlid b. Hâris’i rüyâda görünce şunu soruyor: “Rabb’in sana nasıl bir muâmelede bulundu?” Bunun üzerine Hâlid diyor ki: “Beni affetti, ama iş bildiğin gibi değil, çok ciddî!” Bu cevaptan sonra Yahyâ b. Saîd el-Kattân’ın durumunu soruyor. “Siz, parlak bir yıldız semânın ufkunda nasıl görüyorsanız, işte biz de onu aynı şekilde görüyoruz.” diyerek onun güzel bir hâlde olduğuna işâret ediyor. Bir kısım büyükler mescitte oturmuş, hadîs okumaktalar. Yanlarına Hz. Ömer (radıyallahu anh) çıkagelir. O arada âhiretteki ahvâlden bahsederler. Birisi o günkü durumun dehşetinden dem vurur ve Hz. Ömer’e şunları söyler: “Yetmiş nebinin ameli Sende olsa, Sen yine o günün dehşetinden kurtulacağını zannetmezsin.” Bunun üzerine Allah korkusuyla bütünleşmiş Büyük Halife: “Vallâhi iş bundan da çok ciddîdir!” diye karşılık verir.¹⁹⁰

Ebû Osman: “Allah’a kulluk yapıp, buna rağmen amelilerinin kabûl olup olmayacağına dâir korku ve endişeler yaşamak saadet alâmetidir. Ancak, Allah’a isyân ettiği halde, Allah katında kendini makbûl bir kimseymiş sanmak, amellerinin kabûl olduğuna inanmak şekâvet alâmetidir.” demiştir.¹⁹¹ Muhammed b. Fazl der ki: “Kendisine amel

¹⁹⁰ İbnü'l-Cevzî, *Sıfatu's-Safve*, 3/23; Ebû Nuaym, *Hilye*, 2/104, 4/238, 3/353, 3/367, 5/37.

¹⁹¹ Ebû Nuaym, *Hilye*, 10/246.

nasip olup da, ihlâstan mahrûm kalmak şekâvet alâmetidir.”¹⁹², “Güzel komşuluk, iyi arkadaşlık, meşverette nasîhat ve dostlukta iyilik rüşd alâmeti, ayrıca; üç şey de saadet alâmetidir: Dinde fakihlik (fıkha ve fikhî yaşantıya önem vermek, anlayış), amelde kolaylık, koşturmada ihlâs.”, “Yaşlı bir göz, uysal ve itaatkâr bir kişilik, ders alan bir kulak saadet alâmetlerindedir.” Fuzayl b. İyâz da şöyle buyurur: “Kalpte yakîn, dinde titizlik (verâ), dünya konusunda zühd-hayâ ve ilim saadet alâmetlerindedir.”¹⁹³ İbn Mesleme de önemli bir ölçü verir: “Oruca devâm etmek, teheccüdü de haftanın yedi gecesinde asla terketmemek ehl-i saadet alâmetidir.”¹⁹⁴

Görüldüğü üzere ciddiyet, işi sıkı tutma, lâubaliliğe düşmeme bu işin temel disiplinlerinin hemen başında gelmektedir. Rabb'im bizleri şekâvetten korusun!

İmanlı Gitmenin Alâmetleri

İmanlı gitmenin alâmeti genelde dünya hayatındaki yaşantıdan belli olur. “Nasıl yaşarsanız öyle ölürsünüz. Nasıl ölürseniz, öyle dirilirsiniz!” buyrulur. Ancak bilinmeli ki, ölüm sırasında şeytan gelir ve kişinin imanını çalmak ister. “Herhangi biriniz ölümden evvel muhakkak şeytan gelir, ‘Yahudi ve Hristiyan olarak öl!’ diye telkinde bulunur.” buyrulur. Unutulmamalı ki sekerât vakti çok önemli ve tehlikeli bir zaman dilimidir. Çok akıllı kişilerin bile ayaklarının kayma ihtimali vardır. Onun için Allah'ın rahmetinden başka şeylere bel bağlamamalı ve hep o tehlikeli noktala-

¹⁹² Beyhakî, *Şuabü'l-İmân*, 2/292.

¹⁹³ Ebû Nuaym, *Hilye*, 9/394; 10/68; 10/216.

¹⁹⁴ Suyutî, *Siyer-u A'lâmi'n-Nübelâ*, 17/341.

rı güzelce atlatmak için tedbirler almamız. Rivayetlerde, o tehlikeli vakitte Cebrail'in ve bazı meleklerin yardıma geldiği de geçmektedir. Yine bâzı rivayetlerde geçmektedir ki, Ahmed b. Hanbel ve Kurtubî gibi zatlar ölüm öncesi telkin vaktinde 'Hayır' demişlerdir. Halbuki bu 'Hayır'ları, şeytanın telkinlerinedir. Bunu o anda etraftaki insanlar yanlış olarak algılayabilirler; ama işin gerçeği böyledir. Bu yüzden bu zatlar da zaten ayıldıklarında durumu izah etmişlerdir.

İnsana her zaman faydalı olan imanı tarif ederken Bediüzzaman, imanın yalnız icmâlî ve taklidî bir tasdikten ibâret olmadığını, çok geniş bir dairede ele alınması ve insanın kalbinde ve bütün vücudunda kökleşmesi gerektiğini ifade buyuruyorlar. "İman-ı tahkikî, ilmelyakînden hakkalyakîne yakınlaştıkça daha selbedilemeyeceğine" ehl-i keşf ve tahkik hükmetmişlerdir. Demişler ki: "Sekarât vaktinde, şeytan vesvesesiyle ancak akla şüpheler verip tereddüde düşürebilir. Bu nevi iman-ı tahkiki ise yalnız akılda durmuyor; belki hem kalbe, hem ruha, hem sırta, hem öyle letâife sirayet ediyor, kökleşiyor ki, şeytanın eli o yerlere yetişemiyor. Öylelerin imanı zevalden mahfuzdur."¹⁹⁵

Selman-ı Fârisî'ye göre; ölen kişinin alnı terlerse, gözlelerinden yaşlar gelirse, burun delikleri yayılıp genişlerse, bu Allah tarafından inmiş bir rahmettir. Eğer boğulmakta olan bir deve yavrusu gibi hırıldarsa, rengi bozulursa, ağzının yanları köpürürse işte bu da Allah tarafından ona gelmiş bir azaptır. Allah imandan Kur'ân'dan ayırmasın, ayaklarımızı kaydırmamasın, diye çok dua etmek gerek.

İstikamet üzere yaşamalı ki son an da doğru olsun. Ulemâ,

¹⁹⁵ Bediüzzaman, *Kastamonu Lâhikası*, s. 1577.

namaz hususunda tembellik edenler, içkiye devam edenler, anne-babaya âsi olanlar, Müslümanlara eziyet edenlerin sû-i âkibetle gidebileceklerini söylemişler, bu noktada uyarılmışlardır. Ebû Osman'a sorulmuş: "Saadet alâmeti nedir? Allah'tan korktuğun halde buna rağmen kendini yeterli görmeyip merdûd olmaktan ürperendir. Şekâvetin alâmeti de, Allah'a isyan edip durduğun halde, Allah katında makbûl bir zat olduğuna sanmandır.¹⁹⁶" Sû-i hâtîmeden Allah'a sığınmalı. Bâtını müstakim ve zahiri sâlih olanlar böyle bir tehlikeden korunurlar. Niyetleri bozuk, vicdanları fasit, şek ve şüphe içerisindikiler, ayrıca büyük günahlarda ısrarlı, temelleri paramparça ve sarsık, ölüm kendisine âniden gelivermiş ve onu yutmuş kimselerin sû-i âkibetle gitme ihtimali var."¹⁹⁷

Ehl-i Saâdetin Bir Kısım Özellikleri

Bâzı tasavvufî eserlerde, ehl-i saâdetin bir kısım özellikleri sıralanmıştır. Bu tabloyu da özet hâlinde görmeye fayda var:

1. Âhireti dünyadan üstün tutmak.
2. Sâlihlerle sohbet etmek ve bundan hoşlanmak.
3. Beş vakit namazı huşû ve hudû içinde, tâdil-i erkâna riâyet ederek tam vaktinde ve mümkün mertebe cemaatle kılmak.
4. Mâlâniyattan (faydasız-lüzûmsuz şeyler) yüz çevirmek.
5. Mütevâzı olmak. Kibir şekâvet alâmetidir, tevâzu da saadet.
6. Cömert olmak.
7. Mahlûkât-ı ilâhiyyeye merhametli olmak.
8. İnsanlara yararlı olmak. Elden geliyorsa iyilik etmeli; hiç olmazsa zarar vermemeli.
9. Ölümü dâima hatırlamak.
10. Haram ve şüpheli şeylerden uzaklaşmak.
11. İbâdetlerde ihlâslı olmak ve Kur'ân okumak.

¹⁹⁶ Ebû Nuaym, *Hilye*, 10/246.

¹⁹⁷ İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, 11/ 489.

SEKİZİNCİ BÖLÜM

KABİR VE KABİR HAYATI İLE İLGİLİ
BAZI MESELELER

*Deryada sonsuzluğu fikretmeye ne hacet,
Al sana derya gibi sonsuz Karacaahmet!*

N. F. Kısakürek

KABİR VE KABİR HAYATI İLE İLGİLİ BAZI MESELELER

Kabir ve Mezar

Vefat edenlerin gömüldüğü yerlere muhtelif isimler verilir. Bunların en yaygını, ‘mezar’ ve ‘kabir’ kelimeleridir. ‘Mezar’ kelimesi, ziyaret edilen yer anlamına geldiği gibi, ‘kabir’ kelimesi de insanın ölümden sonra gömüldüğü yer manasını taşımaktadır. isim olmuştur. Kabirin çoğulu ‘kubûr’dur. Yine aynı kökten ‘makber/mekâbir’ kelimesi vardır. ‘Merkad’ kelimesi aynı anlamındadır. Mezar üzerine yapılan binâ için ‘kümbet’ ‘türbe’ ‘yatır’ gibi kelimeler kullanılır. ‘Meşhed’, şehitlik demektir.¹⁹⁸

Hz. Ali (radıyallahu anh) bir gün bir kabri ziyâret etti. “Ey kabir ehli! Ey yalnızlık ahâlisi! Sizden ne haber?” diye sordu. “Bizim size verebileceğimiz haber şu: ‘Mallar paylaşıldı. Çoluk çocuk yetim kaldı. Eşler başkalarına gitti. İşte bizde durum bundan ibâret, ya sizde durum nedir?’” Sonra ya-

¹⁹⁸ Demirci, Kürşat; “Kabir”, DİA, 24/33-34.

nındakilere dönüp şöyle dedi: “Eğer onlara izin verilmiş olsaydı, şöyle derlerdi: ‘Azıkların en hayırlısı takvâdır.’”
 Sonra ağladı. Ve bana: “el-Kabru Sundûku’l-amel, ve inde’l-mevti ye’fike’l-haber” “Kabir, amellerin çeyiz sandığıdır. Ölüm ânında gerçek haber sana ulaşacaktır.”¹⁹⁹ dedi.

İnsan, ruh ve bedenden meydana gelen bir canlıdır. Ruhun yaratılışı bedenden öncedir. Buna göre insan hayatının devreleri dörde ayrılabilir. Birincisi, yaratıldığı zamandan bedene ruh üfleninceye kadar ruh devresi. Kur’ân’a göre, ruhların topluca yaratılmasından sonra Cenâb-ı Hak bütün ruhlardan söz almıştır. İkinci safha, dünya hayatıdır. Doğumla başlar, ölümle sona erer. Dünya hayatının amacı, kimin nasıl fiil ve hareketlerde bulunacağını denemek, sonuçları tesbit etmektir. Üçüncü safha, kabir hayatı olup, ölümle başlar, kıyamet gününe kadar devam eder. Dördüncü safha ise, kıyametin kopmasıyla sonsuza kadar sürecek olan âhiret hayatıdır.

Kabir hayatı, bir bakıma âhiretin giriş kapısı ve başlangıcı sayılır. Ölen kimse, ister kabre defnedilsin, ister yırtıcı hayvanlarca parçalansın; ister ateşte yanıp külleri savrulsun ya da denizde kaybolsun, onun için kabir hayatı başlamış olur. Münker-Nekir kabir sorgulamasını yapar. Rab-b’ini, peygamberini ve dinini sorar. Ehl-i Sünnet’e göre, kâfirlere ve bazı günahkâr müminlere kabir azabı vardır. Kabir, iman ve sâlih amel sahipleri için cennet bahçelerinden bir bahçe; kâfirler için de cehennem çukurlarından bir çukurdur. Kabir hayatının, azap şeklinin mahiyeti hakkında âlimler ayrı görüşler ileri sürmüşlerdir. Azabın

¹⁹⁹ Aclûnî, *Kesf’ül-Hafâ*, 2/525.

ruha, bedene veya her ikisine birlikte yapılması, sonucu değiştirmez. Çünkü sâlih amel sahibi insanlar kabirde güzel bir hayat yaşarken, kâfirler, sıkıntı ve ızdırap içinde bulunacaklardır.

Kabirdeki ölü, cennetlik (said) bir kimse ise, onun ruhu cennete gider, eğer günahkâr ve cehennemlik (şakî) ise, cehenneme. Bir kısım ruhlar da berzah'ta bulunurlar ki, burası ne cennet ne de cehennem'dir. Bazı âlimlere göre, saidlerin rûhu cennette olmakla birlikte kabirleriyle olan bağlantıları kesilmez. Bu irtibat özellikle cuma gecesi ve gündüzü ile cumartesi gecesi güneş doğuncaya kadar, pek canlı bir şekilde devam eder. Saidlerin ruhları dünyayı algılayabilirler. Vefat edip yeni gelenlere dünyadan haber sorarlar. Kendilerini ziyarete gelenlerin selâmını duyarlar, hatta izin verilirse, selâma karşılık vermeleri de mümkündür.²⁰⁰

İslâm, hayatında olduğu gibi ölümdede insana gereken değeri vermiş ve saygıyı göstermiş; öldüğü andan itibaren ona yapılacak muameleyi belirlemiştir. Toprağa defnedilen insanın en uzun süre bulunacağı yer kabristandır. Bu sebeple İslâm, oranın düzenli ve tertipli yapılmasını, temiz tutulmasını ve yeşillendirilmesini, hayatta bulunanların ölümlere karşı bir vefa borcu olarak görür. Buna rağmen dinimiz öncelikle cesede değil, hatıra değer verir. Bu konuda "Ölülerinizi hayırla yâd ediniz!"²⁰¹ buyrulur. Müslümanlara ait kabristan sade, tabii ve mütevâzı olmalı; mezar yapımında da basit ve ucuz malzeme kullanılmalıdır. Camide Allah'ın huzurunda -kariyer ve sosyal durumları ne olursa

²⁰⁰ Tecrid Tercemesi, 4/504, 505.

²⁰¹ Tirmizî, Cenâiz 34.

olsun- aynı safı paylaşanların mezarlarının da görünüş itibariyle birbirine yakın olması gerekir.

Mezarlıklar

Ölüm, insanoğlunun yaşadığı en acı gerçek. Ölüm de-yince, mezar ve mezarlıklar da kendiliğinden gündeme gelir. Mezarda her şeyden önce bir hüznün insanın içini kaplar. Orada, ölüm denen gerçeğe yüz yüze geliriz. Mezarda ne var, ne yok diye düşünmekten kendimizi alamayız. Hayat ile ölüm arasında buruk bir bağ kendiliğinden oluşur. Sonra insan ister istemez kendini gündeme alır. Hayatının bir gün son bulacağını, en son varacağı yerin bir mezar olacağını düşünmeye başlar. **Necip Fazıl**, “**Karacaahmet**” adlı şiirinde mezarlıkları ne güzel tavsir eder!

*Deryada sonsuzluğu fikretmeye ne zahmet!
Al sana derya gibi sonsuz Karacaahmet!
Göbeğinde yalancı şehrin, sahici belde;
Ona sor, gidenlerden kalan şey neymiş elde?
Mezar, mezar, zıtların kenetlendiği nokta;
Mezar, mezar, varlığa yol veren geçit, yokta...
Onda sırların sırrı: Bulmak için kaybetmek.
Parmakların saydığı ne varsa hep tüketmek.
Varmak o iklimi ki, uğramaz ihtiyarlık;
Ebedî gençliğin taht kurduğu yer, mezarlık.
Ebedî gençlik ölüm, desem kimse inanmaz;
Taş ihtiyarlar, servi çürür, ölüm yıpranmaz.
Karacaahmet bana neler söylüyor, neler!
Diyor ki, viran olmaz tek bucak, viraneler,
Zaman deli gömleği, onu yırtan da ölüm;*

Ölümde yekpare ân, ne kesiklik, ne bölüm..
 Hep olmadan hiç olmaz, hiçin ötesinde hep;
 Bu mu dersin, taşlarda donmuş sükûta sebep?
 Kavuklu, baş örtülü, fesli, baş açık taşlar;
 Taşlara yaslanmış da küflü kemikten başlar,
 Kum dolu gözleriyle süzüyor insanları;
 Süzüyor, sahi diye toprağa basanları.
 Onlar ki, her nefeste habersiz öldüğünden,
 Gülüp oynamaktalar, gelir gibi düğünden.
 Onlar ki, sıfırlarda rakamları bulmuşlar;
 Fikirden kurtularak, ölümden kurtulmuşlar.
 Söyle Karacaahmet, bu ne acıklı talih!
 Taşlarına kapanmış, ağlıyor koca tarih!

Toprak ve İnsan

Kur'ân şöyle der: “Ey insanlar! Sizi topraktan yarattık, ölümünüzle sizi oraya döndüreceğiz ve sizi bir kere daha oradan çıkaracağız.” (Tâ-Hâ 20/55).

Ölünün gömülmesi için mezar kazma fikrinin ilhamını bir karga vermiştir. İlk cinayeti insanlığın ikinci kuşağını oluşturan Adem'in iki oğlundan biri diğerini öldürerek işlemiştir. Gelin görün ki, ortada bir ceset vardı ve ona ne yapacağını bilemiyordu. “Nihayet Allah ona, kardeşinin cesedini nasıl örtüp gizleyeceğini göstermek için bir karga gönderdi. ‘Yazıklar olsun bana! Şu karga kadar olup da kardeşimin cesedini örtmekten âciz miyim ben?’ dedi.” (Mâide 5/31) Topraktan yaratılan insanın, ölümü halinde yine toprağa verilmesi en tabii uygulamadır. Bir bakıma bu ölene bir ikramdır. Bu sebeple “Allah insanı hangi şeyden yarattı? Az bir sudan (meniden). Onu yarattı ve ona ölçülü bir

şekil verdi. Sonra ona yolu kolaylaştırdı. Sonra onu öldürdü ve kabre koydu. Sonra dilediği vakit onu diriltir.” (Abese 80/18-22) âyetlerinde yer alan “kabre koydu” ifadesinin, “Onu, toprağa gömülen, kabre konulan bir varlık; yani insan olarak yarattı” anlamında olduğu ifade edilmiştir.

Neden ‘Kabir’ Değil de ‘Mezar’

“**Kabir**“ ve “**Mezar**” kelimeleri aynı anlamdadır. Ancak Arapça kökenli bir isim olan “mezar” dilimizde daha çok yer etmiştir. Kabir ise daha az kullanılır. Acaba niçin “mezar” tutundu dilimizde? Şöyle bir yorum yapılabilir: “Kabir” kelimesinin temel anlamı “gömmek”tir. Gömme işleminin ise bir “saklama, elden çıkarma ve gözden kaybetme” yönü vardır ve “Gözden ırak olan gönülden de uzak olur!” Mezar ise, ziyaret kökünden gelir ve ziyaret edilen yer anlamı taşır. Belli ki, sevdiklerinin artık yok olduğu, kendileri ile aralarına kara toprağın girdiği, onları elinden aldığı izlenimini veren “kabir” değil de; maddî olarak ayrılmış olsalar da, ziyaret edilmek sûreti ile en azından hâtralarının yaşatılabileceği çağrışımını yaptıran “mezar” dilimizin inceliğine daha çok yakışmıştır.²⁰²

Ölüm, İnsana Saygıya Engel Değil

İslâm, insana bahşedilen değerın ölümle son bulmadığını söyler. “Ölülerinizin iyiliklerini anın”²⁰³ hadisi, bu İslâmî yaklaşımın pratiğini ortaya koymasından önemli-

²⁰² (Prof.Dr. Hayrani Altıntaş): http://www.diyaret.gov.tr/DIYANET/2003aylik/aralik/aralik/css/aralik_95.htm (özet).

²⁰³ Tirmizî, *Cenâiz* 34.

dir. Ölen kimsenin hep iyi yanları zikredilecek, eksikliklerini sayıp dökmekten sakınılacaktır. Ölüünün geride bıraktığı kişiliğine ve hâtrısına karşı sergilenmesi istenen bu saygılı yaklaşım, ölüünün “istirahatgâhı” olan mezar konusunda da istenir. Âlimlerin bâzısı; ölüyü yıkamaktan maksat temizlik değil, taabbüddür. Yani yıkama emrini yerine getirmek sûretiyle kulluk yapmak, ibadet îfa etmektir. Eğer ölüünün cesedi necis olsaydı ne su, ne sidre ile ne de tek başına su ile yıkamakla temizlenmiş olmazdı, demektedirler.²⁰⁴

Mezarlıklar, sıradan birer toprak parçası değildir. Çünkü oralarda Allah’ın muhatabı ve Allah’a hitap edebilen bir varlık, insan yatmaktadır. Mezar ziyaretlerinin beklenen etkiyi yapması için oralara karşı takınılacak tavır önemlidir. Mezarlar, ne İslâmî inanç ve uygulamaya uygun olmayan tavır ve işlemlerin odağı olacak, ne de sıradan birer toprak yığını gözüyle değerlendirilecektir. “Mezarların üzerine oturmayın, mezarlara doğru namaz kılmayın”²⁰⁵ hadisinde bu uyarı vardır. Mezarlara saygısızlık etmemekle yetinmeyip, oralarda yatanlara iyilikte de bulunmak gerekiyor. Onlara yapabileceğimiz en iyi şey, duâdır. Peygamberimiz: “Cebraîl gelip bana dedi ki; ‘Rabb’in, Bakî mezarlığına gidip orada yatanlar için bağışlama dilenmeni emrediyor.’”²⁰⁶ buyurdu.

Mezar: Âhîret Menzillerinin İlki

Mezar ve orada geçirilen süreç, ebedî hayat yolunun ilk durağını oluşturur. “Mezar, âhîret menzillerinin ilkidir. On-

²⁰⁴ *Hadis Ans.*, 10/332.

²⁰⁵ Müslim, *Cenâiz* 97.

²⁰⁶ Müslim, *Cenâiz* 103.

dan kurtuldunuz mu gerisi daha kolay. Yoksa ötesi daha da zor!”²⁰⁷ buyrulur. Adı üzerinde “**durak**”. Yani terk edilip gidilecek bir yer. Bu terkediş, kıyâmetten sonra yeniden diriltilip kaldırılmakla olacak. Kur’ân, ölüm gerçeğinin önümüze koyduğu mezar olgusunu âhîret inancını telkin işinde bir araç olarak kullanır: “Kıyâmet mutlaka gelecektir. Onda hiçbir şüphesiz Allah mezardakileri diriltecektir.” (Hac 22/7).

Kabir âlemine âlem-i berzah da denmektedir. Berzah, perde demektir. Bu perdenin iki yüzü var. Biri dünyaya bakıyor, diğeri âhirete. Allah Resûlü’nün (aleyhisselâm) bildirmesiyle; “Kabir ya cennet bahçelerinden bir bahçedir.” Dünya ile cennet arasında bir köprüdür; dünya bağlarından güzel, cinân-ı bostandan geri. Yine kabir “Cehennem çukurlarından bir çukurdur.” Dünya azabından ileri, cehennem ateşinden geri. Berzah; cehennemin ilk karakolu, yahut cennete geçiş salonudur.

Hepimiz kabir ziyaretinde bulunmuşuzdur. Ziyaretlerine gittiğimize göre oradaki dostlarımız hayatta olmalılar. Ecdadımız onların beldesine güzel bir isim koymuş: Kabristan... Kabristan, hayat saçan bir kelime, kabir ehlinin memleketi. Türkistan, Kırgızistan, Pakistan... Kabristan: Dünya ile Mahşer arasındaki ülke. Ruh-beden beraberliğine o geçiş âleminde bir mola veriliyor. Mahşer ile yeniden bir araya geliyorlar. İşte, kabir bu iki beraberlik arasında bir perde. O âlemin bize yakınlığı ölçü birimine girmez. Biz o âleme çok yakınız, o âlem de bize. Arada

²⁰⁷ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 1/63; Tirmizî, *Zühd* 5; İbn Mâce, *Zühd* 32.

bir perde var: Dünya hayatı. Bu perdenin kapanmasıyla oraya göçülecek.

Gerçekten de o diyar bu dünyamıza çok yakın. Yatağa girmemizle uykuya dalmamız arasında kısa bir süre geçer. Daha sonra rüyamızda eski dostlarımızla görüşürüz. Onlarla tam manasıyla buluşmamız ise, ruhun bedenden ayrılmasıyla mümkün. Bu ayrılışla berzah âlemine doğacağız. Bilemediğimiz bir süre orada kalacağız. Ana rahminde ve dünyada ne kadar kalacağımızı bilemiyorduk. İşte berzah, ölümle diriliş arasındaki perde âlem. Bu âlem, her mekan ve zamana eşit mesafede... Dünyanın hangi bölgesinde ölürse ölsün, insan gözünü o âlemde açıyor. Mekke'deki İstanbul'daki ile, Afganistan'daki Fas'taki ile kucaklaşıyor. Oraya her vasıta gidiyor. Trafik kazasında ölen de, cinayette kurban giden de, kanserden kurtulamayan da gözünü o âlemde açıyor. Gökdelenle ölenle, gecekondu can veren o âleme beraber sevkediliyor. Kimseye nereden, hangi makamdan geldin diye sorulmuyor. Sadece nasıl geldin, deniliyor. İmanla mı, inançsız mı? Takvayla mı, günahla mı? Namazla mı, sefâhetle mi?..

Kabir, âhiret yurduunun ilk kapısı, ilk menzili ve ilk durağı. Ebedî saâdet veya ebedî şekâvet burada başlar. İnançlı kimseler orada cennet nimetlerini kısmen yaşarlarken, inancı olmayanlar da cehennem çilesini çekmeye başlarlar. Hz. Bediüzzaman, kabre giren insanları üç gruba ayırır: Müminler, âhirete inandığı halde günah ve isyânlardan uzak durmayanlar, ve bir de âhirete inanmayanlar. İşte bu her üç sınıfın orada hâlleri ayrı ayrıdır.²⁰⁸

²⁰⁸ Bediüzzaman, *Sözler*, 13. *Sözün II. Makamı*, s. 134-135.

Berzah ve Berzaha Zaman

Ölümden sonra ruhların kıyâmete kadar kalacakları âlem. **Berzah**, “herkesin buğulu bir cam arkasından âkıbetini seyrettiği bir istasyon veya rıhtım.”²⁰⁹, “Âhireti inkâr edenlerden birine ölüm gelip çatinca, işte o zaman: ‘Ya Rabbî!’ der, ‘Ne olur beni dünyaya geri gönder, ta ki zayi ettiğim ömrümü telâfi edip iyi işler yapayım.’ Hayır, hayır! Bu onun söylediği mânasız bir sözdür. Çünkü dünyadan ayrılanların önünde, artık, diriltilecekleri güne kadar bir berzah vardır.” şekliyle, yani dünya ve kabir âlemini ayıran perde anlamında kullanılmıştır (Müminûn 23/100).

Hadislerde belirtildiğine göre kabirdeki sorgudan sonra sâlih amel işlemiş olanlara şöyle denilecektir: “Gelinler gibi uyuyun.”²¹⁰ Berzaha ruh bedenden ayrıdır. Bilindiği gibi ruh, bir emr-i ilâhidir (İsrâ 17/85). Asıl mâhiyeti insanlar tarafından bilinmez. İnsan ölünce ruhu geçici olarak başka bir âleme gider; orada amelîne göre ya rahat yaşar veya azap görür. O âleme “Âlem-i Berzah” denir ki dünya ile âhiretten başka bir âlemdir. Hayatla ölüm arasındaki uyku âlemi nasılsa; dünya ile âhret arasındaki berzah âlemi de o gibidir. Mâhiyetini Allah bilir.

Teheccüt namazı berzah hayatını nurlandıran önemli bir ibâdetdir: “Teheccüdle berzah karanlıklarına ışıklar gönder.”²¹¹, “Gece vakti ise, hem kışı, hem kabri, hem âlem-i berzahı ifham ile, ruh-u beşer rahmet-i Rahmân’a ne derece muhtaç olduğunu insana hatırlatır. Ve gecede tehec-

²⁰⁹ M. Fethullah Gülen, *Örnekleri Kendinden Bir Hareket*, s. 44 vd.

²¹⁰ Tirmizî, *Cenâiz* 70.

²¹¹ M. Fethullah Gülen, *Yeşeren Düşünceler*, s. 74.

cüd ise, kabir gecesinde ve berzah karanlığında ne kadar lüzumlu bir ışık olduğunu bildirir.”²¹²

Her insan, kendisi için takdir buyurulan vakit dolduğunda, şu fânî dünya hayatından asıl yurdu olan âhirete intikâl edecektir. Peygamberler de dâhil olmak üzere hiçbir varlık, bu takdirin dışına çıkabilmiş değildir. Her insanın, fırsat elde iken vakit kaybetmeden, geleceği kesin olan ebedî dünyası için burada hazırlık yapması gerekir: İnsan, âhirette dünyada ektiğini biçecek; işlediklerini karşısında görecektir.

Berzah; ruhların kıyamete kadar kalacakları âlem, kabir âlemi, dünya ve âhîret arasındaki koridor, köprü ve bir bekleme salonudur. Zaman kavramının söz konusu olmaması sadece Allah içindir. Ezel ve Ebed şeklinde ifâde ettiğimiz gibi evveli ve âhiri olmaması mânâsına gelir. Bu meselenin keyfiyetine aklımız ermez. Berzah için de bir zaman söz konusudur. Fakat, dünyevî kıstaslara ait bir zaman değil de, oraya ve âhîret ölçülerine göre bir zaman vardır.

Berzahta müminler namazlarını, Kur’ân’larını, Allah (celle celâluh) yolundaki hizmetlerini, gönüllerine inşirah ve sürûr verici birer enîs, birer dost olarak bulurlar. Cennete ait pencereler açılır; nazarlarına en güzel tablolar arz edilir ve cennetlerini seyredip dururlar. Dünyâda çirkin yaşayanlarsa, onlar için temessüller de çirkin olur ve onlara cehennem gösterilir. Biri, kıyâmetin bir an önce kopmasını arzularken, diğeri hiç kopmamasını ister. Berzah âleminde kıyâmet koştuktan sonra ne kadar kalınacağını ise ancak Allah (celle celâluh) bilir.

²¹² Bediüzzaman, *Sözler*, 9. Söz - s. 39.

Kabir Sorgusu

Kabre konularının insanın sorguya çekileceği hadislerde belirtilir. Allah'ın, iman edenleri hem dünyada hem âhirette sağlam söz ve kararlı davranışa mazhar kılacağını bildiren âyetin (İbrâhîm 14/27) kabir suali hakkında nâzil olduğu rivayet edilmiştir.²¹³ Ölü, kabre konulup mezar üzerindeki kişilerin ayrılmaya başladığı bir sırada **Münker ve Nekir** adlı iki melek tarafından sorguya çekilir ve özellikle Peygamber Resûl-i Ekrem (Aleyhisselâm) hakkındaki fikri sorulur. Mümin kişi, O'nu Allah'ın kulu ve resûlü olarak tanıyıp benimsediğini ifade eder; kâfir ise, "Bilmiyorum, ben de çevremdeki insanların kanaatini paylaştım." diye cevap verir.²¹⁴

Kabir Azabı

Duyular ve akıl yürütme yöntemleriyle pek bilinemeyen, ancak vahiy yoluyla bize ulaşan gaybî konulardan biri de kabir azabı meselesidir. Her ne kadar evliyâullahtan bu konuda sâdır olan keşfe dâir bilgiler varsa da, bizler öncelikle Kur'ân ve sünnetin rehberliğinde bu gibi konuları anlamaya çalışmalıyız. Çünkü menkıbe türünden nakledilen bilgiler çoktur. Onlara dayanarak işin içinden çıkmamız zorlaşır. Sadece bir fikir edinmiş oluruz. Bu yüzden dinin aslına dönüp, oralara bakalım:

Kabir azabıyla ilgili bir kısım âyetlerin işâreti ve muhtelif hadis-i şeriflerin de açık/net beyanları vardır. Firavun

²¹³ Buhârî, *Cenâiz* 86; Müslim, *Cennet* 73-74.

²¹⁴ Buhârî, *Cenâiz* 67, 86; Müslim, *Cennet* 70-72; Toprak, Süleyman; "Kabir", *DİA*, 24/37 vd.

ve taraftarlarının sabah akşam ateşe arzedildiğini, kıyamet gününde de en şiddetli azaba mâruz bırakılacaklarını (Mümin 40/46), Nuh kavminin suda boğulmasının ardından ateşe atıldığını (Nuh 71/25) bildiren âyetler âlimlerce kabir azabıyla ilgili delillerdendir. Mümin sûresi 46. âyette gayet açık bir şekilde kıyamet kopmadan önceki azaptan bahsedilmektedir ki, bu da kabir azabından başka bir şey değildir. Firavun ailesinin ateşe arzedildiklerinin bildirilmesinden sonra, arkadan “Yevme tekûmü’s-sâatü/kıyâmet koptuğu gün de...” şeklinde gelen ifade bunu teyit etmektedir.²¹⁵ Bu ikisinin dışında, iyilerle kötülere dünyada ve âhirette yapılacak muâmelenin aynı olmayacağını (Câsiye 45/21-22), münâfıkların iki kez azap gördükten sonra büyük bir azaba mâruz bırakılacağını (Tevbe 9/101), kâfir ve münâfıklara cehennemdeki büyük azaptan evvel yakın bir azabın tattırılacağını (Secde 32/21; Tur 52/47) belirten âyetler de kabir azabına işaret eden deliller arasında zikredilmektedir.²¹⁶

Hadislerde belirtildiğine göre Resûlullah kabirde azap gören bâzı kimselerin seslerini işitmiş,²¹⁷ cenaze namazını kıldırıldığı kişiye kabir azabından koruması için Allah’a dua etmiş,²¹⁸ ayrıca azap görenlerin sesini hayvanların işittiğini de haber vermiştir.²¹⁹ Gıybet ve koğuculuk yapmak, ölüye ağıtlar yakarak ağlamak, borçlu olarak ölmek, yalan söylemek, zina etmek, faiz yemek, içki içmek gibi fiillerin kabir azabına sebep teşkil ettiği yine hadislerde bildirilmektedir.

²¹⁵ *Bir Müslüman’ın Yol Haritası*, s. 194-195, Akademi Araştırma Heyeti.

²¹⁶ Toprak, Süleyman; “Kabir”, *DİA*, 24/37 vd.

²¹⁷ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 3/103, 104; Müslim, *Cennet* 67-69.

²¹⁸ Müslim, *Cenâiz* 86.

²¹⁹ Nesâî, *Cenâiz* 115.

Hadislerde kabrin sıkması,²²⁰ kişiye sabah akşam cehen-
nemdeki yerinin gösterilmesi²²¹ gibi azap şekillerinin bulun-
duğu da haber verilmiştir. Kabir azabının kâfirler ve günahı
çok olan müminler için kıyamete kadar devam edeceği,
günahı az olan müminler içinse geçici olacağı kabul edilir.

Kabir Nimeti

Kabirde nimetin varlığı da âyet ve hadislerle sâbittir. Ku-
r'ân-ı Kerim'de, Allah yolunda öldürülenlerin ölü kabul edi-
lemeyeceği, insanlar bunların farkında olamasa da onların
hakikatte diri oldukları²²² ve Allah katında nimetlere mazhar
kılındıkları²²³ haber verilmektedir. Ehl-i Sünnet'e göre bu
âyetler gerçek anlamlarıyla anlaşılmalı, başka bir şekilde yo-
rum ve te'vil edilemezler. Bakara sûresinde yer alan, “ve lâ-
kin lâ teş'urûn-siz bunu anlayamazsınız!” ifâdesi, sözü edilen
hayatın mahşerde değil de berzah âleminde vukû bulduğunu
gösterir; çünkü herkes aynı âlemde bulunduğundan mah-
şerdeki hayat bütün insanlar tarafından idrak edilip bilinir.
Âyetlerde şehidlerin nimetlere mazhar kılınacağına bildiril-
mesi, kabirde azap görmeyen diğer müminlerin de nimete
mazhar olacağına işaret sayılır. Çünkü azaptan kurtuluş da
aslında büyük bir nimettir. Kur'ân'da, Allah yolunda hicret
edip de savaşta öldürülen yahut normal şekilde ölenlerin
Allah tarafından güzel bir rızık ve nimete eriştirileceklerini ve
memnun olacakları bir yere, yani cennete konulacaklarını

²²⁰ Tirmizî, *Cenâiz* 70.

²²¹ Buhârî, *Cenâiz* 88; Müslim, *Cennet* 65-66.

²²² Bkz. Bakara, 2/154.

²²³ Bkz. Âl-i İmrân, 3/169.

beyan eden (Hac 22/58-59), şehid mertebesine çıkmayan müminlerin de kabirde iyi bir hayat yaşayacağına işaret vardır. Ayrıca, kabir suali ve azabıyla ilgili hadislerin hemen hemen hepsinde, sorulara cevap verebilen müminlerin kabirlerinin genişletilip aydınlatılacağı, cennet bahçelerinden bir bahçe haline getirileceği ve mümine sabah akşam cennetteki yerinin gösterileceği bildirilmiştir.²²⁴

Kabir Ahvâliyle İlgili Genel Bilgiler

Berâ b. Âzib (radiyallahu anh) anlatıyor: Hz. Peygamber ile beraber Ensar'dan birinin cenazesine gittik. Resûlullah, kabrin üzerine başını önüne eğerek oturdu ve şöyle buyurdu: “Yâ Rab! Kabir azabından sana sığınıyorum!” Bu sözü üç defa söyledikten sonra şöyle buyurdu: “Mümin bir kimse, âhiret yolunda olduğunda Allah Teâlâ, bir grup melek gönderir. O meleklerin yüzü geniştir. Onların beraberinde, o müminin güzel kokusu ve kefeni vardır. Melekler oturup beklerler. Ne zaman müminin ruhu çıkarsa yer ile gök arasında ve gökte bulunan her melek onun üzerine namaz kılar/dua ederler. Onun için göklerin kapıları açılır. O kapılardan o müminin ruhunun geçmesini istemeyen hiçbir kapı olmaz. Ruh yükseltilip götürülünce şöyle denir: ‘Ey Rab! Falan kulun geldi.’ Buna karşılık Allah Teâlâ şöyle buyurur: ‘Onu geri götürün! Ona hazırladığım nimetleri gösterin. Çünkü ben ona şöyle vadetmişim: ‘Sizi, ey insanlar, Biz yerden yarattık. Yine oraya göndereceğiz ve oradan tekrar Biz çıkaracağız’” (Tâ-hâ 20/55).”

²²⁴ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 3/3-4; Müslim, *Cennet* 65-66; Tirmizî, *Cenâiz* 71; Toprak, Süleyman; “Kabir”, *DiA*, 24/37 vd.

Ebû Hüreyre (radıyallahu anh) rivayet ediyor: “Mümin sekerâta girdiğinde, melekler, ona içinde misk ve reyhan kırıntıları olan bir ipekli getirirler. Kılın yağdan çekildiği gibi onun ruhu cesetten çekilir ve onun ruhuna denilir ki: “Ey gönül huzuruna ermiş ruh! Sen Rabb’inden râzı, O da senden râzı olarak dön Rabb’ine! Sen de katıl has kullarımın içine, gir cennetime!” (Fecr 89/27-30). Ruhunu çıktığında o misk ile reyhanın üzerine konur. İpekliye sarılır ve ruhu illiyyîn’e gönderilir. Kâfir, sekerâta düştüğünde melekler onun için ateş közü bulunan siyah paçavra getirirler. Onun ruhu şiddetli bir çekişle çekilir ve denilir ki: ‘Ey habis nefis! Sana kızıldığı halde Allah’ın azabına doğru çık! Onun ruhu çıkışında o köz üzerine konur. Paçavraya sarılır ve Siccîn’e götürülür.’”

Yine Ebû Hüreyre aktarıyor: “Mümin bir kimse kabrinde iken yemyeşil bir bahçenin içindedir. Onun için kabir yetmiş zira genişler ve aynı zamanda nurlanır. Hatta dolunay gibi olur. Hz. Peygamber, “‘Ona dar bir geçim vardır’ (Tâ-hâ 124) âyetinin niçin nâzil olduğunu biliyor musunuz?” diye sorunca Ashab, “Allah ve Resûlü daha iyi bilir.” dediler. Bunun üzerine şöyle buyurdu: “Kâfir bir kimsenin kabrindeki azabı şudur. Onun üzerine 99 tinnîn musallat kılınır. Tinnîn nedir bilir misiniz? Tinnîn yılan demektir. Bu yılanların her birinin yedi tane başı vardır. Kâfiri sokarlar ve insanların haşre gönderildikleri güne kadar zehirlerini akıtırlar.”

İnsan her nerede ölürse ölsün ve her nereye gömülürse gömülsün mutlaka kabir hayatı geçirecektir. İnsan öldükten sonra kabre konulunca, Münker ve Nekir kendisine gelerek; “Rabb’in ve Peygamberin kimdir? Dinin nedir?” diye sorarlar. İman ve güzel amel sahipleri bu gibi sorulara

doğru cevap verirler. Onlara cennet kapıları açılır ve cennet kendilerine gösterilir. Kâfir veya münâfıklar ise doğru cevap veremezler. Onlara da cehennem kapıları açılır, oradaki azap kendilerine gösterilir. Müminler nimet içerisinde, sıkıntısız ve huzurlu yaşarken, kâfir ve münâfıklar ise kabirde azap göreceklerdir.²²⁵

İbn Mes‘ud’dan (radiyallahu anh) rivayete göre; kâfirlerin ruhları siyah kuşların bedenine girip sabah akşam cehenneme karşı tutulurlar, bu iş kıyâmet gününe kadar böylece devam eder. Bir hadiste Hz. Peygamber (aleyhisselâm) ister cennetlik, ister cehennemlik olsun, ölen kişiye kabirde, sabah akşam gideceği yer gösterilip “İşte dirildikten sonra gideceğin yer!” denileceğini bildirmiştir. Resûl-i Ekrem; “Allah iman edenleri hem dünyada hem âhirette o sabit söz üzerinde sağlam bir şekilde tutar. Zâlimleri ise şaşırır. Allah elbette dilediğini yapar.” (İbrahim 14/27) âyetinin kabir nimeti hakkında indiğini açıklamıştır.²²⁶

Kabir azabıyla ilgili pek çok hadis zikredilmektedir. Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) bir mezarlıktan geçerken, iki mezardaki ölünün bazı küçük şeylerden dolayı azap çekmekte olduklarını gördü. Bunlardan biri hayatında koğuculuk yapıyor, diğeri ise idrardan sakınmıyordu... Şöyle buyrulur: “Kabir, ya cennet bahçelerinden bir bahçe veya cehennem çukurlarından bir çukurdur.”²²⁷

Ebû Hüreyre (radiyallahu anh) anlatır: Resûl-i Ekrem (aleyhisselâm) şöyle buyurdu: “Ölen kişi defnedildiği zaman ona

²²⁵ Tirmizî, *Cenâiz* 70; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 3/126; *Tecrid-i Sarih*, 4/496 vd.

²²⁶ Buhârî, *Tefsîr* 14; *Cenâiz* 86.

²²⁷ Tirmizî, *Kıyâmet* 26; Heysemî, *Mecmau’z-Zevâid*, 3/46; Aclûnî, *Kesf’ül-Hafâ*, 2/118.

siyah ve mavi gözlü iki melek (Münker-Nekir) gelir. Melekler sorarlar: ‘Bu Muhammed (aleyhisselâm) denen zât için ne demiştin?’ Adam, ölmeden önce söylediğini aynen söyler: ‘O, Allah’ın kulu ve resûlüdür. Allah’tan başka ilâh olmadığına ve Muhammed’in (aleyhisselâm) O’nun kulu ve resûlü olduğuna şehâdet ederim.’ Melekler: ‘Senin bunu söylediğini aslında biliyorduk.’ derler. Sonra onun kabri yetmiş arşın genişletilir, içi aydınlatılır. Sonra ona: ‘İstirahat et, yat ve uyu!’ denir. O da: ‘Âileme dönüp onlara haber vereyim mi?’ der. Melekler: ‘Gelin-güvey gibi uyu ki, onları âilesinden en çok sevdiği kişi uyandırır!’ derler. O kişi, Allah onu yatağından mahşerde kaldırmıncaya kadar rahatça uyur. Şayet ölen münâfıksa, meleklerin sorusuna: ‘İnsanların ona Peygamber dediklerini işitirdim! Ve ben de aynı şeyi söyledim! Fakat hakikat mıdır, bilemiyorum!’ der. Melekler: ‘Senin böyle söylediğini esasen biliyorduk!’ derler. Sonra toprağa: ‘Onun üzerine eğil!’ denilir. Toprak onun üzerine eğilir. Yan kaburga kemikleri yerlerinden oynar. Ve Allah onu mahşerde kaldırmıncaya kadar, toprakta devamlı azap içinde kalır.”²²⁸

Kabir Azabı Ruha mı Yoksa Bedene midir?

Kabir, âhiretin ilk durağıdır. Bediüzzaman’ın ifâdesiyle, dünyadan başlayıp kabre, haşre ve ebede kadar uzanıp giden beşer yolculuğunun ilk istasyonudur. Kabir istasyonundan sonra yolculuk ve hayat devam ediyor. Hayat devam ediyor; çünkü ruh bâkîdir. Kabirde insan ceset bakımından ölmüş ve çürümüştür; fakat ruhu diridir. Kabir

²²⁸ Tirmizî, *Cenâiz* 70.

suâli, azabı ve kabirde nimetlenme haktır. Kabirden sonra ruhun cesetle birlikte yeniden dirilişi de haktır. Kabirde azap ve saadet ruhadır. Fakat ceset de nasipsiz kalmayabilir. Kabirde ceset ölmüştür; ama rûha gelen darbelerin çok da uzağında değildir.

Çünkü günahlarda ruhun irâde beyanı ve şer tercihi her ne kadar ön plandaysa da; cesedin fiilî rolü ve bizâtihî iştirâki gözardı edilmemeli. Meselâ, koğuculuğu isteyen ve teşvik eden rûhî güçler ise de, bilfiil icrâ eden dildir. Hırsızlığa yönlendiren rûhî kuvveler ise de, hırsızlıktan fiilen beslenen ve faydalanan bedendir. İçkiye sürükleyen rûhî temâyüller ise de, içkiyi tadan, haram eğlenceden beslenen ve keyif alan yine bedendir.

Bunun aksi, sevap ve hayır noktasında da düşünülebilir. Hayra yönlendiren kalbin duyarlılığı ise de, hayır için birtakım çilelere katlanan bedendir. Namaz için câmiye gitmeye yönlendirdiğimiz ayaklarımızın da hakkı vardır. Bir muhtacın elini tutmakta kullandığımız ellerimizin hakkını görmezden gelemeyiz. Allah'ın haramlarından yana sevk etmediğimiz ve helâl dâirede terbiye ettiğimiz bedenimizin muhtelif organları mükâfâtı hak etmişlerdir.

Şüphesiz asıl cismânî lezzet ve azap, mahşerden sonra hayatın cennet ve cehennem şeklinde tecellîsi çerçevesinde görülecektir. Kabir hayatı genel itibariyle ruhânîdir; ama birtakım tecellîlerden cesedin de hisse alacağı anlaşılmaktadır. Peygamberimiz: “Kabir, âhiret konaklarından ilkidir. Eğer ondan kurtulursa, gerisi kolaydır! Şâyet kurtulamazsa, gerisi daha ağırdır.”²²⁹ buyurur.

²²⁹ Tirmizî, Zühd 5.

Kabir azabının yalnız ruha mı, yoksa bedene mi, yahut da her ikisine mi yapılacağı konusu tartışmalıdır. Hem rûha, hem de bedene yapılacağı görüşü daha çok tercihe şâyândır. Ancak azabın niteliği hakkında fazla bilgi yoktur. Rûhun hakikati üzerinde de birtakım görüş ayrılıkları vardır. Bir görüşe göre, ruh lâtif (ince, şeffaf ve nüfûz kabiliyeti olan) bir cisimdir. Yaş ağaca suyun nüfûzu gibi bedene nüfûz etmiştir. Allah, rûh cesette kaldığı sürece hayatı devam ettirmeyi âdet kılmıştır. Ruh cesetten çıkınca hayat biter. Başka bir görüşe göre de, ruh ceset için güneşin ışıkları gibidir. Mutasavvıflar bu görüşü kabullenmişlerdir.²³⁰ Ehl-i sünnete mensup bir topluluk, gülsuyunun güle sirâyet ettiği gibi, ruhun da bedene sirâyet eden bir cevher olduğunu söylemişlerdir.²³¹ “De ki: “Rûh Rabb’imin emrindedir, O’nun bileceği işlerdendir. Size sadece az bir ilim verilmiştir.” (İsrâ 17/85).

Kabir Azabı Günahlara Kefâret Olabilir

Hz. Âişe’nin anlattığına göre, Resûlullah bir gün yanına girdiği sırada, bir yakınının nefesini ölüm kesmek üzereydi. Efendimiz, Hz. Âişe’nin üzüntüsünü görünce: “Şu yakının için üzülme. Zira onun şu ızdırabı hasenâtındandır!” buyurdu.²³² Günahkârların bazılarında dünyada çektikleri sıkıntılar kefâret olurken, bazılarında da kabir azabı kefâret olmakta ve onları temizlemektedir. Ancak bunlarla temizlenmeyecek durumda olanlar ise âhirette böyle bir temizlenme ameliyesinden geçeceklerdir. Daha başkaları, kabrin hır-

²³⁰ *Tecrid Tercemesi*, 4/495-505.

²³¹ *Aliyyü’l-Kârî*, s. 259, *Fıkh-ı Ekber Şerhi*.

²³² *Hadis Ans.*, 17/108.

palamasıyla hesap ve mîzan dağdağasından kurtulacaklardır. Bazılarının işi mahşere kadar devam edecektir.

Kimler Kabir Sorgusuna Tâbi Değildir?

Ebû Hanife'e; "Peygamberler, çocuklar ve şehitler kabir sorgusu ile karşılaşmazlar." demiş, ancak kâfirlerin çocuklarına kabirde soru sorulup sorulmaması, cennete girmeleri ve onlarla ilgili benzeri bazı soruları cevapsız bırakmıştır.²³³

Kabir Azabının Sebepleri

a-b. Koğuculuk ve İdrardan Sakınmamak: Âlimler, kabir azâbının ekserisinin bevl'den (idrar) dolayı olduğu beyan etmişlerdir.²³⁴ "Bevl'den sakınınız. Çünkü kulun kabirde ilk hesaba çekileceği şey odur ve kabir azabının çoğunluğu ondandır."²³⁵ buyrulmuştur. Peygamberimiz (aleyhisselâm) bir mezarlıktan geçerken, iki mezardaki ölünün bazı küçük şeylerden dolayı azap çekmekte olduklarını gördü. Bunlardan biri koğuculuk yapıyor, diğeri ise idrardan sakınmıyordu (is-tibrâya dikkat etmiyordu). Bunun üzerine Resûlullah yaş bir dal almış, ortadan ikiye bölmüş ve her bir parçayı iki kabre de birer birer dikmiştir. Bunu gören Ashap, niye böyle yaptığını sorduklarında: "Bu iki dal kurumadığı sürece, o ikisinin çekmekte olduğu azabın hafifletilmesi umulur."²³⁶ buyurmuştur. Bu hadis birçok hâdis mecmuasında yer alır.

Nemîme; söz taşıyıcılık, gıybet, dedikodu, jurnalcilik ve

²³³ Aliyyü'l-Kârî, a.g.e, s. 252-253.

²³⁴ Tefsîru'l-Kurtubî, 8/263.

²³⁵ Aclûnî, Keşf'ül-Hafâ, 1/39; Taberânî, Mu'cemu'l-Kebîr, 8/133;

²³⁶ Buhârî, Vudû 55-57; Cenâiz 88-89; Ahmed b. Hanbel, Müsned, 1/255.

ihbarcılıktır. Allah için yapılan şâhitlik ise, farklıdır. Hadislerde, Türkçedeki “koğuculuk” kelimesini ifâde edici iki ayrı kelime kullanılır: Nemmâm ve kattât. Süfyan bu ikisini eş anlamlı görür. Münzirî’ye göre nemmâm, bizzat gördüğü ya da sözün sahibinden duyduğu şeyleri ilgisine taşıyandır. Kattât ise, başkalarından duyduğu yalan-yanlış her şeyi götürendir.²³⁷ İslâm’da koğuculuk hoş görülmemiştir. Nitekim; “Veylün li külli hümezetin lümezetin!” (Hümeze 104/1) âyetindeki ‘hümeze’ kelimesi birçok âlime göre koğuculuk anlamına gelmektedir.²³⁸ Bu konuda pek çok râviden gelip de, hemen hemen bütün sahih/mûteber hâdis kitaplarında yer alan hadisler vardır. Sözgelimi, “Koğucular cennete girmeyecektir!” hadisi, ‘koğucu’ karşılığı bazılarında ‘nemmâm’, bazılarında ‘kattât’ kullanılmıştır.²³⁹ Gerçi buradaki ‘cennete giremeyecektir’ sözünü kimileri zâhiri anlamıyla, bâzıları da ‘gerçekten kurtulanlar gibi giremezler’ şeklinde anlamıştır.²⁴⁰ Söz taşımayı nifak alâmeti sayanlar da vardır.²⁴¹

Derler ki, “Kabir azabı (genelde) üç şeydendir. Biri bevil; diğeri giybet; üçüncüsü de nemîme/dedikodu.”²⁴² Söz taşımamanın, koğuculuk sayılamayacak bir türü vardır ki, o da, Peygamberimiz’in “insanların arasını düzelten, hayır maksadıyla söz ulaştırın veya hayır kastıyla yalan söyleyen kimse yalancı değildir”²⁴³ anlamındaki hadisinde belirtmiş

²³⁷ Tirmizî, *Birr ve Sila* 78; *Avnu'l-Ma'bûd*, 13/150.

²³⁸ Gazzâlî, *İhyâ*, 6/545.

²³⁹ Tirmizî, *Birr ve Sila*, 78.

²⁴⁰ Şerh-i Nevevî, 2/113.

²⁴¹ Münâvî, *Feyzü'l-Kadîr*, 6/209

²⁴² *Temhîd*, 20/254.

²⁴³ *Tecrid Tercemesi*, 1156. Hadis.

olduğu şeklidir. Şeklen koğuculuğa benzer ama, niyet ve maksatça ondan farklıdır. En iyisi, İbn Hacer'in dediği gibi, "Bu gibi ürkütücü tehditlerden dolayı bevil'den ve dedikodudan sakınmak gerek!"²⁴⁴

c. Gulûl: (Gull isminin çoğulu). Kamu malını zimmete geçirmektir. Efendimiz 'gulûl'ü anlatırken: "Kamu malından küçük bir parça da olsa zimmetine geçiren hakkında, kıyâmet gününde hıyânet bayrağı dikilir ve o kişi mahşer halkına teşhir edilir."²⁴⁵ buyurmuştur. Gulûl, bir İslâm hukuku terimi olarak; savaş ganimetlerinden çalmak, aşırmaq ve taksimden önce onlardan alma anlamına gelir. Ganimet yolsuzluğu konusu ilk defa Bedir'de kaybolan kadife bir örtüyle ilgili olarak ortaya çıkmıştır. Örtüyü Resûl-i Ekrem'in almış olabileceğinin söylenmesi üzerine şu âyet inmiştir. "Emânete hıyânet etmek, bir peygamberin yapacağı iş değildir. Her kim hıyânet edip de ganimetten veya kamuya ait hâsıllardan bir şey aşırır ve gizlerse, kıyâmet gününe o vebâlini aldığı şeyler, boynuna asılı olarak gelir. Sonra her kişiye kazandığı şeylerin mükâfat veya cezası eksiksiz ödenir ve onlar aslâ haksızlığa uğratılmazlar." (Â-i İmrân 3/161). Bu âyet, Resûlullah'ı (sallallahu aleyhi ve sellem) emânetin yerine ulaştırılması, ganimet taksimi vb. konularda her türlü hıyânetten temize çıkarmıştır.²⁴⁶ "Allah nezdinde, hıyânetin en büyüğü, iki arâzi veya ev komşusundan birisinin, diğerine âit bir arşın toprağı kendi zimmetine geçirmesidir. Allah kıyâmet gününde, bu toprağın yedi katını,

²⁴⁴ İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, 1/336.

²⁴⁵ Ebû Dâvûd, *Cihad* 162; Buhârî, *Cizye* 22.

²⁴⁶ İbn Kesîr, 1/332.

onun boynuna geçirir”²⁴⁷, “Kim bizim bir işimize tâyin olursa, evi yoksa ev edinsin; bekarsa evlensin; hizmetçisi yoksa hizmetçi, biniti yoksa binit edinsin. Kim bunlardan fazlasını ister veya alırsa, hıyânette bulunmuş olur.”²⁴⁸ Bir zekât memurunun yolsuzluğu şöyle ifade edilir: “Resûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem) Ezd kabîlesinden bir adamı zekât vergilerini toplamakla görevlendirdi. Bu adam daha sonra, bazı mallarla gelerek Hz. Peygamber’e şöyle dedi: “Şunlar size ait, bunlar da bana hediye olarak verildi.” Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem) minbere çıkarak şöyle buyurdu: “Kendisine görev verdiğimiz bir zekât memuru ne cesaretle; şunlar sizin, şunlar da bana hediye verildi, diyebiliyor. O, ana-babasının evinde otursaydı, kendisine hediye verilir miydi? Yemin ederim ki sizden hiçbiriniz kıyâmet gününde; sırtında, böğüren bir deve, bağırان bir sığır, meleyen bir koyunla gelmesin.” Sonra mübârek koltuk altları görünecek şekilde ellerini kaldırarak, üç defa: “Allah’ım tebliğ ettim mi?” buyurdu.²⁴⁹

d.e.f.g. Kizb, Kur’ân’ın terki, Zinâ, Ribâ: Yalan söylemek, Kur’ân öğrenip ahkâmıyla amel etmemek, zinâ yapmak, fâiz yemek... Bu dört fiilin kabirde azap sebebi olacağına meşhûr rüyâ hadisi delildir. Resûl-i Ekrem’in rüyâsında azap içinde gördüğü kimselerin azap sebeplerinin bu dört fiil olduğu kendisine bildirilmiştir.²⁵⁰ Konuyla ilgili daha başka maddeler de sayılmıştır, ama muhtelif yerlerde kısaca değindiğimiz için tekrar buraya almıyoruz.

²⁴⁷ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 4/140.

²⁴⁸ Ebû Dâvûd, *İmâre* 10; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 4/299.

²⁴⁹ Buhârî, *Zekât* 67; Müslim, *İmâre* 26.

²⁵⁰ Buhârî, *Cenâiz* 92; *Ta’birü’r-Rû’yâ* 48.

Kabrin Fitne ve Azabından Korunanlar

Kabir fitne/sual ve azabından bazılarının muaf olacağı bildirilmiştir. Bu konularda pek çok rivayet vardır. Bazılarını aktarmak istiyoruz:

a. Murâbıtlar

Ribât; bağ, sağlam yapı, kervansaray, ülke sınırı, sınırda nöbet beklemek gibi anlamlara gelir. “Sınırdaki nöbet tutan” anlamında “murâbıt” da denir. Bir âyette, “savaş için bağlanıp (ribât) beslenen atlar” (Enfâl 8/60); başka bir âyette de, “sınırdaki düşmana karşı nöbet tutmak” (Âl-i İmrân 3/200) anlamında kullanılmaktadır. Hadislerde Allah yolunda savaşmak için atların hazır tutulması anlamında kullanılmakla beraber²⁵¹ daha çok nöbet tutmayı ifade eder.

Fıkıhçılara göre ribat; “Müslümanları kâfirlere karşı korumak için sınırlarda beklemektir. Sınır ise, halkın düşmandan korkusu olduğu her yerdir.” şeklinde tanımlanır. Süvarilerin atlarını bağlayıp nöbet tutmaları olayından adını almıştır. Hadisler, Allah yolunda nöbet tutmanın faziletinin büyüklüğünü değişik şekillerde ifade etmektedirler: “Allah yolunda bir gün ve gece nöbet (ribât), bir ay’ı oruç ve ibadetle geçirip ihya etmekten hayırlıdır. Şayet bu şekilde ölürse dünyada yaptığı sâlih ameli ve rızkı devam eder. Kabir azabından (fettan’dan) da emin olur.”²⁵² Benzer bir rivayette, orada, kıyamet günü korkudan emin olarak diriltilir, der. Benzer başka hadisler de vardır. “Allah yolunda sınırdaki bir gün nöbet tutmak, dünya ve üzerinde bulunan-

²⁵¹ İbn Mâce, *Cihâd* 14; *Edeb* 10; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 1/12.

²⁵² Müslim, *İmâre* 163; Nesâî, *Cihâd* 39.

lardan hayırlıdır.”²⁵³, “Murâbit olarak Allah yolunda ölen kimseyi Allah kabir azabından korur.”, “Her ölenin ameline son verilir, ancak Allah yolunda ölen murâbit müstesna. Çünkü onun ameli kıyamet gününe kadar artırılır. Ayrıca o, kabir azabına da uğratılmaz.”²⁵⁴, “İki göz vardır ki onlara ateş değmez: Allah korkusundan ağlayan göz ile Allah yolunda nöbet bekleyen göz.”²⁵⁵

Ribât en faziletli amellerden sayılmıştır ki sevabı ölümden sonra da bâki kalır. Çünkü o bir nevi sadaka-i câriye’dir; sevabı ölümden sonra da işlemeye/nemâlanmaya devam eder.²⁵⁶ İşin özü, ribât, İslâm’ı ve şeârini düşmanlarından bir şekilde (zaman ve zeminin şartlarına göre) koruma demektir.²⁵⁷

b. Şehitler

Biri: “Yâ Resûlallah! Müminlerin suçu nedir ki kabirde fitneye uğrarlar, ancak bundan şehitler müstesnâ?” der. Bunun üzerine Allah Resûlü: “Başlarında dönüp duran kılıçların parıltısı onlara fitne/çile olarak yeter de artar bile!” buyurur.²⁵⁸ “Allah katında şehidin altı hasleti vardır: Kabir azabından korunur. En büyük tehlike ve korkudan emin olur...”²⁵⁹ Görüldüğü üzere dünyada çok çile çeken birtakım önemli kişiler kabir azabından korunurlar.

²⁵³ Buhârî, *Cihâd* 73.

²⁵⁴ Tirmizî, *Fedâilu'l-Cihâd* 1621; Ebû Dâvûd, *Cihâd* 15-16; Hâkim 2/79-144; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 6/20.

²⁵⁵ Tirmizî, *Fedâilu'l-Cihâd* 12.

²⁵⁶ Müslim, *Vasiyyet* 14; Ebû Dâvûd, *Vasâyâ* 10; Tirmizî, *Ahkâm* 36; Nesâî, *Vesâyâ* 8, 6.

²⁵⁷ *Hamsetün ve İşrûne*, s. 60-61.

²⁵⁸ Münâvî, *Fezû'l-Kadîr*, 5/4.

²⁵⁹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 4/131; *Tezkire-i Kurtubi*, 1/210. *Mişkatü'l-Mesâbih*, 2/35.

c. Cuma günü ölenler

“Cuma günü veya gecesi ölen Müslüman’ı Allah kabir fitnesinden korur; hem de o şehittir.”²⁶⁰ Bu vb. hadisler pek çok müteber kaynakta geçmektedir. Münâvî şöyle hoş bir yorum getiriyor: “Çünkü cuma günü ve gecesi ölene perdeler aralanır; o gün cehennem kapıları kapatılır, Allah o gün ateşi pek önemsemez; böyle bir günde ölmek saadet alâmetidir. O gün kıyâmetin kopacağı gündür. O gün Allah, düşman ve dostlarını ayırır; dostlarını Adn cennetinde Kendi Yüce Zât’ını ziyarete davet eder. Rahmetin coştığı bu günde ölen bir mümine saadet bahşedilir. İşte bu yüzden kabir azabından da korunur.”²⁶¹

Mübârekfûrî de: “Bu hadis, Cuma günü ölenlerden kabir azabının/sualinin kaldırılmasını içerir. İtlak ve takyide ihtimali var. Zaman ve mekanın şerefine insan bedeni üzerinde büyük etkisi vardır. Hadisin bazı kanallarında problem olsa da diğerleri bunu telâfi edip pekiştiriyor. Bu hadis genel mânadaki kabir sualini nefyetmez, ancak bazılarına olmayacak anlamına gelir.”²⁶² der. Bu konuda İbn Hacer’i de dinlemek gerek: “Kimse ölüm vaktini tâyin edemez. Kimsenin bu konuda bir seçimi olamaz. Ancak belki sebepler açısından husulüne yardım etme olabilir. Allah’a şevk ve dua gibi... Hadis, her ne kadar Buhârî şartlarına uymasa da pek çok yerde geçiyor.”²⁶³

²⁶⁰ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 2/176; Tirmizî 3/386; Aclûnî, *Kesf’ül-Hafâ*, 2/370.

²⁶¹ Münâvî, *Feyzü’l-Kadîr*, 5/499.

²⁶² *Tuhfetü’l-Ahvezî*, 4/160.

²⁶³ İbn Hacer, *Fethu’l-Bârî*, 3/253.

Kimileri de şehid azap görmezse, sıddıklar haydi haydi görmez, demektedir.²⁶⁴ Bazıları da bunu ‘Cuma günü ölen sıddık ve şehidler’ şeklinde anlamaktadır.²⁶⁵ Keşfü’l-hafâ’-da geçen bir rivayet, “Cuma günü ölene şehit ecri verilir ve kabir fitnesinden korunur” der. Aclûnî bu hadisin pek çok benzerini detaylıca aktarıyor. Rivayetler farklı olsa da hepsinden aynı anlam süzülüyor. Hatta Aclûnî, Haremeyn’de ve Mekke yolunda ölenlere ait rivayetleri de ekliyor.²⁶⁶ En doğrusunu ‘Allah bilir’ deyip sözü Mübârekfûn’ye bırakalım: “Tabi bütün bunlar için bir kıyas yapma ve fikir yürütme durumumuz yok. Ancak teslim ve inkiyad gerekir. Çünkü bunu söyleyen, Sâdik-ı Masdûk olan Resûl-i Ekrem’dir (Sallâllâhü Aleyhi ve Sellem).”²⁶⁷

d. Karnı ağrısından ölenler

Bunlar da bir nevi şehit sayılırlar. Çünkü bir hadiste “Karnı ağrısından ölen, yanarak ölen, göçük altında ölen, karnında çocuğuyla ölen kadın şehittir” buyrulmuştur.²⁶⁸ Başka hadislerde boğularak ölen de şehittir, deniyor. Ayrıca Allah yolunda ölen ve öldürülen şehittir, ilâvesi de vardır ki önemlidir. Şunu da unutmamak gerekir ki, “Kim Allah’tan sadâkat ve içtenlikle şehâdeti (şehitliği) dilerse, bu kişi yatağında bile ölse Allah onu şehitler zümresine ulaştırır.”²⁶⁹, “Kimin ölümü karnı yüzündense,

²⁶⁴ Nevâdiru’l-Usûl, 4/161.

²⁶⁵ Dibâc, 3/39.

²⁶⁶ Aclûnî, Keşf’ül-Hafâ, 2/370.

²⁶⁷ Tuhfetü’l-Ahvezî, 4/160.

²⁶⁸ Taberânî, Mu’cemu’l-Kebîr, 2/191.

²⁶⁹ Müslim, İmâre 156-157; Nesâî, Cihâd 36.

o kimse kabirde azap görmez.”²⁷⁰ Ebû Hüreyre'nin Müslim'deki rivayeti meseleyi takviye ediyor: “Karnı yüzünden ölen şehittir.”²⁷¹

e. Tebâreke sûresini okumak

“Yatmadan önce Tebâreke sûresi(ni okumak) kabir azabına mânidir.”²⁷², “Kim uyumadan önce Secde ve Tebâreke sûrelerini okursa kabir azabından ve Münker-Nekir'in suallerinden kurtulur.”²⁷³

f. Dua etmek

Bir adam mescidi süpürdü. Vefat etti. Efendimiz, onu aradı. Vefat etti, dediler. “Bana haber vermeli değil miydiniz?” buyurdu, sonra da: “Yürüyünüz, bana onun kabrini gösteriniz!” dedi. Cennetü'l-Bakî'ye gitti ve orada namaz kıldı, dua etti. Sonra şöyle buyurdu: “İşte şu kabirler, içindikiler için zulmetle doludur.”²⁷⁴ Bu vesileyle Efendimiz, kendi namaz ve duasının kabirdekiler için rahmet olduğunu bildirmiştir.²⁷⁵

Kabir Azabını Hayvanlar İşitirler mi?

“Bu ümmet kabirde fitneye mâruz kılınacak. Eğer bir-birinizi defnetmemenizden korkmasaydım, şahsen işit-

²⁷⁰ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 3/262; Taberânî, 4/4101-4108; Münâvî, *Feyzü'l-Kadîr*, 4/179.

²⁷¹ Aclûnî, *Keşf'ül-Hafâ*, 2/370.

²⁷² Ebû Nuaym, *Hilye*, 3/81.

²⁷³ Darimî, *Fezailü'l-Kur'ân* 19.

²⁷⁴ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 2/353-388; Buhârî, 458; Müslim, 956; Ebû Dâvûd, 3203; İbn Mâce, 1527.

²⁷⁵ Hâkim 3/591; Taberânî 22/627.

mekte olduğum kabir azabını size de işittirmesi için Allah'a dua ederdim.”²⁷⁶ Anlaşılmakta ki Cenâb-ı Hak, defin konusunda çekingen olabilmemiz ihtimâlından dolayı bizden kabir azabını gizlemiştir. Belki diriler kabir azabı ile ilgili sesi duyunca helâk olurlardı. Zira kabir azabı çok şiddetlidir. Kabre gömülen ise pek zayıftır.²⁷⁷ Başka bir hadiste; “Şayet onu bir insan duysaydı bayılıp ölürdü.”²⁷⁸ buyrulur. Sûfiler, kabirlerinde azap gören veya nimetlenen kişilere muttali olmanın mânevî bir makam olduğunu, bunun, rûhâniyâtının cismâniyetine galebe çalan kimselelere mümkün olduğunu, tıpkı rûhânî varlıklar gibi olunca ancak mümkün olabildiğini... Şâri'in burada cismâniyetinin gâlib olduğu insanlara böyle söylediğini, çünkü Resûl-i Ekrem'in herkese göre konuştuğunu, söylemişlerdir.²⁷⁹ Bu konudaki birtakım rivayetler şöyledir: Güneş battıktan sonra, Resûlullah (aleyhisselâm) çıkmıştı, bir ses işitti: “Bu, kabirlerinde azap çeken yahudilerin sesidir!” buyurdu.²⁸⁰ “Azabı, hayvanlar işitir!”²⁸¹ denmektedir. Bütün bunları inceleyen **İbn Hacer** meseleyi şöyle toplarlar: Hayvanâtın bu sesi işittikleri sâbittir. Mağrib ile maşrik arasında bulunan bütün canlı ve cansızlar bunu duymaktadır. Ama Allah mükelleflere âhiret ahvâlini gizli tutmuştur. Ancak O'nun bilmesini diledikleri hâriç.²⁸²

²⁷⁶ Müslim, *Cennet* 67.

²⁷⁷ *Hamsetün ve İşrûn*, s. 39.

²⁷⁸ *Şerhu's-Suyûti*, 4/42; *Münâvî, Feyzü'l-Kadîr*, 5/342.

²⁷⁹ *Münâvî, Feyzü'l-Kadîr*, 5/342.

²⁸⁰ *Buhârî, Cenâiz* 88; Müslim, *Cennet* 69; *Nesâî, Cenâiz* 114.

²⁸¹ *Buhârî, Cenâiz* 86, 89; Müslim, *Mesâcid* 123.

²⁸² *İbn Hacer, Fethu'l-Bârî*, 3/240.

Münker-nekir

Uykuyla hislerimiz bu dünya ile ilgilerini keser kesmez rüyâ aleminde ayrı şeyler gördüğümüz, farklı konuşmalar dinlediğimiz gibi, ölümle bedenden ayrılan ruhumuz, kabir âlemi dediğimiz yeni bir âlemle tanışır. Ölüm ânında Azrail'i (aleyhisselâm) gören insan bu yeni âlemde sorgu melekleriyle karşılaşılır. Müminin güzel amelleri sevgili birer arkadaş gibi onunla bu yeni hayatta birlikte olurlar. Kabir, dünyayla âhi-ret arasında bir köprü. Bu âlem her insan için farklı bir şekilde kendini gösterir. Şehitler bu hayatı öldüklerini bilmez bir halde geçirirken, ilim tahsili üzere ölenler bu âlemde de ilme devam ederler. İnançsızlar için bu âlem, cehennem azabının ilk numunelerinin tattırıldığı bir yerdir.

Ölümlerle ruh bedenden ayrılır, **Azrail** (as) vasıtasıyla “berzah âlemi”ne götürülür. Bu âlemde göreceğimiz ilk melek Azrail. O, en kıymetli cevherimiz olan ruhumuzu gönül rahatlığıyla teslim edebileceğimiz güvenilir bir emânetçi. Ölüm ânında, ruh, beden hapsinden kurtulur; fakat bütün bütün çıplak kalmaz. Çünkü, “misâli bir ceset/lâtif bir gılâf” ile kuşatılmıştır. Dünyada kaldığı sürece bedene bağlı olan ruh, ölümle bir derece serbest kalır. Bedendeyken görmek için göze, işitmek için kulağa, düşünmek için beyne muhtaçken, artık bunlara gerek duymadan görür, işitir, düşünür ve bilir. Tıpkı rüyada olduğu gibi. Berzah, dünya ile âhiret arasında bulunan bir “bekleme salonu”-dur. Ruhlar, orada kıyâmeti ve dirilişi beklerler. Münker ve Nekir tâifesinden olan sorgu melekleriyle karşılaşma, ilk mahkeme, ilk cezâ ve ilk mükâfat burada gerçekleşir. Berzah, ya cennet bahçelerinden bir bahçe veya cehennem

çukurlarından bir çukurdur. Ancak, burada azabın veya lezzetin muhatabı, öncelikle ruhtur. Ruh, kabir hayatından sonra, “mahşer”de, yeniden yaratılan bedenine döner, o “büyük mahkeme”de hesap verir. Sonrası, ebedî cennet veya... Bu menzillerde lezzet ve elem, dünyada olduğu gibi hem cisimle hem de ruhla tadılır.

Münker ve Nekir; ölen kimseyi mezarında sorguya çeken ve gerektiğinde onu cezalandıran iki melektir. Bunların, Münker ve Nekir diye isimlendirilmeleri, her ikisinin de âşinası olmadığımız garip bir sûrette olmalarındandır. Söz konusu iki melek ölünün kabrine gelir, Allah ölüyü diriltir ve melekler sorularını yöneltirler. Kur’ân’da bu iki meleğin adından söz edilmediği gibi, kabirde ölünün sorguya çekileceğine dair açık bir ifadeye de rastlanmaz. Ancak bazı âyetlerin buna işaret ettiği, hattâ bazılarının tamamen kabir suali ile ilgili olduğu ehl-i sünnetçe kabul edilmiştir.

Akâid kitaplarında; “Münker ve Nekir’in suali Kitap ve Sünnetle sâbittir” denir. “Allah, iman edenleri dünya ve âhirette sağlam söz üzerinde sâbit kılar. Zâlimleri ise saptırır. Allah dilediğini yapar” (İbrahim 14/27) âyetinde geçen âhiret hayatından maksat, kabir; ‘sâbit söz’den maksat da ‘kelime-i şehâdet’ tir denmiştir. İbn Mâce şöyle der: “Allah, iman edenleri sâbit bir söz ile metanetli kılar” âyeti, kabir azabı/sorgusu hakkında indi. Ölüye kabirde; “Senin Rabb’in kim?” diye sorulur. O da; Rabb’im Allah, Peygamberim Muhammed’dir (aleyhisselâm), diye cevap verir. İşte mümin ölünün böyle cevabı; “Allah iman edenleri sâbit söz ile dünyada ve âhirette metanetli kılar.” meâlindeki âyetin ifadesidir.²⁸³

²⁸³ İbn Mâce, *Zühd* 32; Buhârî, *Tefsîr Sûre* 14.

Bu hadis, Kütüb-ü Sitte'nin hepsinde vardır. Bazı rivayetlerde kabirde ölüye sorulan sorular; “Rabb’in kimdir, dinin nedir, peygamberin kimdir?”²⁸⁴ diye üçtür. “Onlar sabah akşam ateşe sunulurlar. Kıyâmet çattığı gün; Fira-vun’un adamlarını azabın en ağırına sokun, denir!” (Mümin 40/46) âyetinin de kabir suali/azabı ile ilgili olduğu tefsir kitaplarında belirtilmiştir.²⁸⁵ Münker ve Nekir’in kabirdeki sorularıyla ilgili pek çok hadis vârittir.

Bu hadislerin bir kısmında ölünün sorguya çekileceğinden söz edilmekte, ancak herhangi bir melekten bahsedilmemektedir; “Ölü mezara konur. Sâlih kişi kabrinde endişesiz ve korkusuz oturtulur. Sonra ona; “Hangi dinde idin?” denir. O; “Ben İslâm dininde idim” diye cevap verir. Sonra ona; “Şu adam (Resûlullah) kimdir?” diye sorulur. O da; “Muhammed (aleyhisselâm), Allah’ın Resûlü’dür. O, bize Allah katından apaçık âyetler getirdi; biz de O’nu doğruladık” diye cevap verir. Daha sonra ona; “Sen Allah’ı gördün mü? diye sorulur. O da “Hiç bir kimse Allah’ı görmeye lâayık değildir” der. Bu soru ve cevaplardan sonra onun için ateş tarafına bir pencere açılır. Ölü ona bakarak ateş alevlerinin birbirini kırıp yenmeye çalıştığını görür. Sonra ona; “Allah’ın seni koruduğu ateşe bak” denir. Daha sonra onun için cennet tarafına bir pencere açılır. Bu defa cennetin nimetlerine bakar. Kendisine; ‘İşte bu yer senin makamın’ denildikten sonra; ‘Sen ihlâslı iman üzerinde idin, bu sağlam imanla öldün ve inşallah iman üzerinde dirileceksin.’ denir”²⁸⁶

²⁸⁴ Tirmizî, *Cenâiz* 70; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 3/126.

²⁸⁵ İbn Kesîr, 40/46. âyetin tefsiri.

²⁸⁶ İbn Mâce, *Zühd* 32.

Görüldüğü gibi hadiste herhangi bir melekten söz edilmemekte, mücerred olarak kabir suali zikredilmektedir. Başka bir hadiste ise ölüyü sorguya çekecek olanın bir melek olduğu belirtilmekte ancak isminden bahsedilmemektedir: “Bu ümmet kabirlerinde imtihan edilecek. İnsan defnedilip arkadaşları ondan ayrılınca, elinde topuzla bir melek gelerek onu oturtur ve ...”

Ehl-i sünnete göre **Münker ve Nekir**'in kabirde ölüyü sorguya çekmeleri, kabrin sıkması ve azabı haklıdır. Bu bütün kâfirler ve bazı âsi müminler için olan bir şeydir.²⁸⁷ Peygamberimiz (aleyhisselâm), bir cenazeyi defnettikten sonra; “Kardeşiniz için Allah'tan mağfiret dileyiniz, çünkü o, şu anda sorguya çekilmektedir” buyurmuşlardır.²⁸⁸

²⁸⁷ Aliyyü'l-Kârî, *Fıkh-ı Ekber Şerhi*, s. 14.

²⁸⁸ Ebû Dâvûd, *Cenâiz* 67.

DOKUZUNCU BÖLÜM
BAZI BÜYÜKLERİN İBRETİ
SON ANLARI

“İnsan ölüme ve âhiret yolculuğuna her zaman hazır olmalı. Annesinin baş örtüsü gibi içi-dışı temiz bir şekilde öteden gelecek dâveti beklemeli. Çünkü ne zaman “gel” denileceği belli değil..”

M. Fethullah GÜLEN

BAZI BÜYÜKLERİN İBRETİLİ SON ANLARI

Öteden beri nice hak dostu, destansı bir hayat yaşamış ve aynı şekilde öbür âleme göçmüştür. Âlimlerimize ne kadar teşekkür etsek azdır. Çünkü onlar, bu evliyâullahın son durumlarını bize aktarmışlar, ibret nazarlarımıza sunup, ders almamıza vesile olmuşlardır. Yoruma girmeden, içlerinde pek çok dersleri ihtivâ eden birtakım son anlardan bir buket sunacağız.

Ömer b. Abdülaziz

Ömer b. Abdülaziz: “Ben ölümlüyüm, ölümsüz olan ne Azizdir! Kesinlikle biliyorum ben öleceğim; ama yine biliyorum ki bir Melik var, ölüm ona asla zarar veremez, ulaşamaz. İşte o gerçek Melik’tir!” buyuruyor. Yine o der ki: “Ölümü çok hatırla. Zira ölümü çok hatırlarsan, dar ve sıkıntılı olan yaşantın, genişler, rahatlar; rahat ve dünyaya dalmış bir yaşantın varsa o da daralır.” Ömer b. Abdülaziz, Şam’da veciz bir hutbe vermişti. Sadece üç cümle söyledi: “Ey insanlar!

İç dünyanızı ıslah edin ki, dışınız da güzel olsun. Âhiretiniz için çalışın ki, dünyanız size yetsin. Ve şunu sakın unutmayın, Âdem ile sizin aranızdaki -zaten ölmüş bulunan- hiçbir babanız, sizi ölümden asla kurtaramayacaktır, vesselâm.” Yine o der ki: “Kimin ölümü hatırlaması sık olursa, âhireti için hazırlamış olduğu azığı da artar.” Ömer b. Abdülaziz: “Sekerâtımın hafif geçmesini istemiyorum. Çünkü müminin hayattan istifade edip sevap kazandığı ve günahların dökülmesine sebep olan son şey sekerâttir.” derdi. Ömer b. Abdülaziz, Ebû Hâzım’dan özlü bir nasihat istiyor: Büyük veli, koca Halifeye şöyle diyor: “Yere uzan, ölümü başucunda hisset. Sonra ona bak ve düşün: Ölüm şimdi senden ne istiyor. Veya ölüm vaktinde nasıl olmak isterdin, yanında nelerin bulunmasını isterdin, o anda ne yapıyor olmak isterdin? İşte, şimdi onları yap. Ölüm vaktinde yanında olmasını istemediğin ve o vakitte yapıyor olmaktan çekindiğin şeyleri de hemen âcilen terket!”

Ömer b. Abdülaziz’in bir çocuğu ölmüştü. İnsanlar tâziye için yanına geldiler. Suskundu, uzun zaman konuşmadı. Bazıları dediler ki: “Çok korkan insanın durumuna benziyor. Herhalde dili tutuldu!” Bunun üzerine o büyük insan: “Elhamdülillah, ölüm meleği odama girdi ve benim bir parçamı aldı, sanki o beni alıp götürdü.”²⁸⁹ dedi.

Ölümü anan, dünyadan az bir şeyle iktifâ eder. Sözlerini az tutup iş yapanın, boş lafları da az olur. O, ancak faydalı şeyler konuşur. Ölümü düşünen, dünyada zâhidâne yaşar, âhirete istekli olur. Tıpkı Ömer b. Abdülaziz gibi. Onu ölüm ânında görürler. Der ki: “Keşke hiçbir şey olmasaydım. Keş-

²⁸⁹ Ebû Nuaym, *Hilye*, 5/264-265, 5/316-317, 5/330.

ke şu akıp giden su gibi olsaydım, âh keşke!” Ömer b. Abdülaziz, daha küçüklüğünden belliydi. Daha çocukken, ağlıyordu. Annesi sordu: “Neden ağlıyorsun yavrucağımız?”, “Anneciğim, ölümü hatırladım da!” dedi. Bunun üzerine annesi de ağladı. O sırada Kur’ân’ı bile hatmetmişti.

Ömer b. Abdülaziz, her gece ulemâyı toplar; onlarla birlikte ölümü, kıyâmeti ve âhireti müzâkere eder ve ağlardı. O, ölümü hatırlayınca tir tir titrerdi. Zaten ne zaman unutmuştu ki! Ölürken Resûl-i Ekrem’in (aleyhisselâm) mûy-ı mübâreklerinden (saç) ve mübeccel tırnak parçalarından birini istedi ve onu, kefeninin içine koymalarını söyledi.²⁹⁰

Sâbit b. Eslem el-Bünânî (41-127)

Tâbiînin büyüklerinden olan bu zât ölüm döşeğindeyken oğlu yanına giriyor. Ve ona ‘lâilâheillallah’ demesi için telkinde bulunuyor. Bunun üzerine bu büyük hadisçi: “Oğulcağızım! Hadi beni yalnız bırak. Zira ben, altıncı veya yedinci virdimdeyim.”²⁹¹

Mâlik b. Dînâr (.../131)

Mâlik b. Dînâr ölüm döşeğindeyken, “Benden öncekilerin yapmamış olduğu şeyi yapmaktan nefret etmeseydim, ehli-me, öldükten sonra beni bağlamalarını ve ellerimi boynuma kavuşturmalarını, beni defnedinceye kadar bu şekilde götürmelerini tavsiye ederdim. Tıpkı efendisinden kaçmış bir köle gibi!” demişti. Başka bir rivayette: “Rabb’im bana sorarsa,

²⁹⁰ Suyutî, *Siyer-u A’lâmi’n-Nübelâ*, 4/250, 5/116, 5/138, 5/143.

²⁹¹ İbnü’l-Cevzî, *Sıfatu’s-Safve*, 3/263.

‘Ey Rab! Göz açıp kapayınca kadar nefsimden hoşnut olmadım.’ diyeceğim.” der. Derler ki: Ölüm hastalığındayken Mâlik b. Dînâr’a uğradık. O sırada nefsiyle mücâdele ediyordu. Sonra başını semâyâya doğru kaldırdı ve şöyle dedi: “Allah’ım! Benim, karın ve ferc (yeme içme ve şehvet duygusu) için kesinlikle dünyada kalmaktan hoşlanmadığımı şüphesiz Sen çok iyi biliyorsun. Beni dünyâda bâkî bırakma!”²⁹²

Mâlik b. Enes (94-179)

Anlatırlar ki Mâlik b. Enes, ölüm vaktinde kelime-i şehâdeti getirmiş ve sonra da: “Bundan önce de bundan sonra da emir Allah’ındır” diyerek ruhunu teslim etmiştir.²⁹³

Ebû Bekir b. Ayyâs (.../193)

Bu büyük zata ölüm gelip çatınca, kızkadeşi ağlamaya başlamış. Bunun üzerine o: “Sakın ağlama! Şu evde bulunan hizâne/zâviyeye (evin bir köşesi) bak. Senin kardeşin bu köşede 18 bin kez Kur’ân’ı hatmetti.” Bir rivayette de oğluna şöyle diyor: “Zannediyor musun Allah, babanın her gece Kur’ân’ı hatmettiği kırk senesini zâyi eder?”²⁹⁴

Marûf el-Kerhî (.../200)

Mârûf’a ölüm hastalığındayken: “Herhangi bir tavsiyede bulun.” denildi. “Ben ölünce şu gömleğimi tasadduk

²⁹² İbnü’l-Cevzî, *Sıfatu’s-Safve*, 3/287-288; Ebû Nuaym, *Hilye*, 2/361; Suyutî, *Siyer-u A’lâmi’n-Nübelâ*, 5/363.

²⁹³ İbnü’l-Cevzî, *Sıfatu’s-Safve*, 2/179.

²⁹⁴ Ebû Nuaym, *Hilye*, 8/304, *Târîh-u Bağdâd*, 14/383; İbnü’l-Cevzî, *Sıfatu’s-Safve*, 3/166.

edin. Ben dünyadan buraya uryân olarak geldiğim gibi buradan da uryân olarak çıkmak istiyorum.” dedi.²⁹⁵

Ebû Nüvâs (146-198)

Meşhûr şâir. Ebû Nüvâs künyesiyle tanınmış. Muhammed b. Nâfi' diyor ki: Ebû Nüvâs arkadaşımı. Ölünce onu rüyamda gördüm. “Allah sana nasıl bir muâmelede bulundu?” dedim. “Rabb’ime hitap ettiğim şu beyitlerle beni affetti.” dedi. Onlar yastığımın altındaydı. Âilesine götürdüm. İşte bu kağıtta şunlar yazılıydı: “Ey Rabb'im! Günahlarım her ne kadar arttıkça artsa da, ben biliyorum ki Senin affın hepsinden daha büyüktür. Sana ancak muhsin olanlar ümit besliyorsan, ya peki mücrim olanlar kime yalvarıp yakarsın, kimden ümitlensin? Rabb'im, emrettiğin gibi Sana yalvara yakara tazarru ve niyaz ediyorum; şayet beni reddedersen bana hangi rahmet sahibi merhamet etsin ki! Allah'im! Sana 'recâ'dan başka herhangi bir vesilem kalmadı. Bir de affının güzelliği... ve bir de şüphesiz ben bir Müslüman'im.”²⁹⁶

İbrâhim b. Hâni'

Ölümü esnasında oğlunu çağırıldı. “Güneş battı mı?” dedi. Oğlu ‘hayır’ dedi. Ardından, “Babacığım, sana farz oruçta bile bozmana ruhsat vardır, halbuki sen şimdi nafîle oruç tutuyorsun, bozabilirsin!” dedi. Babası da “Hele biraz bekle” dedi. Ardından: “İşte çalışanlar böyle bir nimet için çalışsınlar” (Mutaffiîn, 83/26) âyetini okudu ve ruhu ötelere uçtu.

²⁹⁵ Ebû Nuaym, *Hilye*, 8/362.

²⁹⁶ *Târih-u Bağdâd*, 7/436-448; Aclûnî, *Keşf'ül-Hafâ*, 2/79-80.

Cüneyd b. Muhammed (.../297)

Sûfilerin büyüklerinden. Muhâsibî gibi büyüklerle birlikte olmuş, yirmi yaşındayken fetvâ vermeye başlamış. Derler ki: Onun ölümü ânında yanibaşındaydık. Ayakta namaz kılıyordu. Her secde etmek isteyince ayaklarını iki büklüm yapıyordu. Ruhu ayaklarından çıkıp gidinceye kadar böyle yaptı. Hareket etmesi ayaklarına ağır geldi. Ayaklarını uzattı.. Tekbir getire getire vefat etti.²⁹⁷

Ahmed b. Hıdraveyh el-Belhî (145-240)

Ebû Türâb, Hâtem-i Asam, Bâyezid gibi büyüklerle haşır neşir olmuş bir başyüce. Derler ki: “Bu zatın yanında oturuyorduk. O ise hâlet-i nez’deydi. Bir şey sordu, ağlamaya başladı. Dedi ki: “Oğulcağızım! Doksan beş senedir çaldığım kapı işte şimdi açılıyor. Bilemiyorum ki bana sâadet müjdecisi olarak mı açılıyor, yoksa şekâvet habercisi olarak mı? Bunun cevâbını bilmek ne mümkün!” Yedi yüz dinar borcu vardı. Ölüm ânında alacaklılar kapıya dayandılar. Onlara baktı ve: “Allah’ım!... Borçlarımı ödeyiver!” dedi. O sırada kapı çaldı. Birisi geldi ve “Ahmed b. Hıdraveyh’in evi mi burası?” dedi. “Evet,” dediler. “Peki onun alacaklıları nerede?” diye sordu. Ortaya çıktılar. Bütün borcunu ödedi. Ardından vefat etti.²⁹⁸

²⁹⁷ Ebû Nuaym, *Hilye*, 10/255-271; İbnü'l-Cevzî, *Sıfatu's-Safve*, 2/235; Suyutî, *Siyer-u A'lâmî'n-Nübelâ*, 10/155.

²⁹⁸ Ebû Nuaym, *Hilye*, 10/42; İbnü'l-Cevzî, *Sıfatu's-Safve*, 4/127.

Hayru'n-Nessâc (202-322)

Sevrî'nin akrânından. Uzun yaşamış. Cüneyd ile de dostluk yapmış. İbrâhim Havvâs ve Şiblî bu büyük zâtın meclisinde tevbe edip, ululuk yoluna baş koymuşlar. Tasavvuf yolunun büyüklerinden. Akşam namazında kendinden geçti. Sonra ayıldı ve evin bir köşesine baktı. “Dur!” dedi. “Allah sana âfiyet ihsân etsin. Sen emir tahtında hareket eden bir memur kulsun. Ben de öyleyim. Emrolunduğun şeyi yap. Ben de emrolduğum şeyi yaparım. Bırak beni de emrolduğum şeyi yapayım.” Sonra su istedi. Abdest aldı ve namaz kıldı. Ardından uzaklara baktı ve gözlerini kapadı. Kelime-i şehâdet getirip vefat etti. Ölümünden sonra onu bâzıları rüyâda görünce ‘Allah sana nasıl bir muâmelede bulundu?’ diye sordular: “Bunu sormayın, ancak bilin ki ben sizin dünyanızdan kurtuldum.” dedi.²⁹⁹

İbrâhim Havvâs (.../291)

“Bol bol rivayette bulunmak, gerçek ilim değildir. Hakiki âlim, her ne kadar ilmi az olsa da, ilme uyup onu kullanan ve sünnete iktidâ edendir.” gibi altın değerindeki sözün sâhibi. İbâdet-ü tâat delisi. Abdest almak için suya girer, sonra mescide gider, bol bol namaz kılardı. Bir gün yine böyle yaptı. Ancak suyun ortasındayken mübârek ruhu Yüce Dost'a uçuverdi.³⁰⁰

²⁹⁹ Ebû Nuaym, *Hilye*, 10/37; Suyutî, *Siyer-u A'lâmi'n-Nübelâ*, 10/1-65; İbnü'l-Cevzî, *Sıfatu's-Safve*, 2/255-453.

³⁰⁰ İbnü'l-Cevzî, *Sıfatu's-Safve*, 4/80-84; Ebû Nuaym, *Hilye*, 10/325.

Yûsuf b. Hüseyin er-Râzî (.../304)

Zünnûn'un akrânından. Kelâm ve tasavvuf bilgini. “Bütün günahlarla Allah’a kavuşmak, bana tasannu’un (yapmacık hareketler) bir zerresiyle ona kavuşmaktan daha sevimlidir.” diyen ihlas âbidesi. Ölümü esnâsında nefsiyle mücâdele etmekte. Ona: “Bir şey söyle!” derler. “Allah’ım! Zâhirde Senin halkına nasihat ettim. Ancak bâtında kendimi kandırdım. N’olursun, Senin halkına yapmış olduğum nasihatlardan dolayı benim bu bâtında kendi nefsimi kandırmamı afv-u mağfiret eyle.” dedi ardından ruhu Can Sahibi’ne kavuştu.³⁰¹

Ebû Bekir Şiblî (247-334)

Tasavvuf târihinin önemli sîmâlarından. 87 sene yaşamış. İbâdetü tâat âşığı. Şiblî’nin hizmetine bakan bir zât onun ölümünü şöyle anlatır: “Sâhibi adına kat kat sadaka bağışladığım haksızca alınmış bir dirhemın sıkıntısını çekiyorum. Şu anda benim kalbimi meşgul eden ondan daha önemli bir şey yok.” diye inledi. Ardından dedi ki: “Namaz için bana abdest aldırın!” Aldırdık...Ve bir müddet sonra ötelere süzülüverdi.³⁰²

Abdüssamed ez-Zâhid (.../397)

Tasavvuf büyüklerinden. Arkadaşları derler ki: Ölümünde yanındaydık. Şöyle diyordu: “Yâ Seyyidî! (Bütün

³⁰¹ İbnü'l-Cevzî, *Sıfatı's-Safve*, 4/103; Ebû Nuaym, *Hilye*, 10/238; Suyutî, *Siyer-u A'lâmi'n-Nübelâ*, 2/201; *Târih-u Bağdâd*, 14/318.

³⁰² Ebû Nuaym, *Hilye* 10/366-371; *Târih-u Bağdâd*, 14/389-396; İbnü'l-Cevzî, *Sıfatı's-Safve*, 2/258.

ümitlerimi Sana) İşte bugün için sakladım. İşte şu dakika için (Sana olan güvenimi) biriktirdim. Senin hakkındaki hüsnüzanımı n'olursun yalan çıkarma!"³⁰³

Ebû Hakîm el-Habrî (.../476)

Şâfiî fukhâsından. Ehl-i ilim biri. Otururak yazı yazıyordu. Bir aralık kalem elinden yere düşüverdi. Dedi ki: "Şayet bu ölümse, yemin olsun ki bu güzel bir ölümdür." dedi ve o da sonsuzluğa yelken açtı.³⁰⁴

Ebû Hâmid el-Gazzâlî (450-505)

Büyüklüğü dillere destan. İhyâ isimli eseri en meşhûr çalışmasıdır. Vefat ânını şöyle anlatıyorlar: Pazartesi günü sabahleyin abdest aldı, namaz kıldı ve şöyle dedi. "Bana kefen lâzım!" Sonra kefeni aldı, öptü, gözlerinin üstüne bıraktı. Ardından şöyle dedi: "Melik'in huzûruna girmeye, baş göz üstüne!" Sonra ayaklarını uzattı. Kibleye döndü. Ardından hava henüz ağarmadan dâr-ı bekâyaya irtihal etti.

Ebû Bekir b. Habîb (469-530)

Hadisçi, fakih, müderris, vâiz, müeddib... Ölüm döşğinde arkadaşları ona: "Bize bâzı tavsiyelerde bulunsan" dediler. Bunun üzerine şöyle dedi: "Size üç şey tavsiye ederim: Allah'a karşı takvâlı olmanızı, yalnızlıkta murâkabe yapmanızı ve benim şu âkibetimden, gideceğim yerden (ölüm ve kabir) sakınmanızı tavsiye ederim. Altmış bir sene ya-

³⁰³ İbnü'l-Cevzî, *Sıfatı's-Safve*, 2/477-482.

³⁰⁴ Suyutî, *Siyer-u A'lâmi'n-Nübelâ*, 11/276.

şadım. Sanki ben dünyayı görmemiş, yaşamamış gibiyim.”
 Sonra bâzı arkadaşlarına şöyle dedi: “Alnım terliyor mu, bakar mısınız?”, “Evet” dediler. “Elhamdülillâh! İşte bu müminlik alâmetidir.” Bu sözyle “Mümin alını terleyerek ölür.”³⁰⁵ hadisine işâret etmekteydi. Ardından vefât etti.

Ebu'l-Vakt (Abdölevvel) (458-553)

Bu zikir âşığı, büyük hadis âlimi sâlih zâtın son sözü: “Ona “Buyur cennete gir!” denildi. O ise halkını hatırlayarak: Âh keşke halkım bir bilseydi! dedi. Âh bir bilseler: Rabb'immin beni affettiğini, beni ikramlara garkettiğini!” (Yâsîn, 36/26-27).

³⁰⁵ Aclûni, *Keşf'ül-Hafâ*, 2/390; *Müstedrek*, 1/513; *Mecmau'z-Zevâid*, 2/352.

İSTİFADE EDİLEN KAYNAKLAR

- ACLÛNÎ, İsmâ'îl b. Muhammed, (ö.1162/1749); *Keşfü'l-hafâ ve mü-zilü'l-ilbâs 'amme's-tehera min'el-ahâdîs 'alâ elsineti'n-nâs*, I-II, Dâr-u İhyâi't-Türâs'il-Arabî, Beyrût 1351, 3. Baskı, (nşr. Ahmed el-Kalâş).
- ADAM, Hüdaverdi (Yrd. Doç. Dr.); “Ölüm ve Hakkında Bazı Mesele-ler” Köprü Dergisi, Güz 2001. (<http://koprudergisi.com/index.asp?Bolum=EskiSayilar&Goster=Yazi&YaziNo=14>)
- AHMED SİR HİNDÎ, (İmâm Rabbânî); *Mektûbât*, Fazilet Neşriyât, (Arapça basım) İstanbul, Ts.
- ALİ EL-KARÎ, Ali b. Sultân M. el-Herevî, (ö.1014/1605); *Fıkh-ı Ekber Şerhi*, trc. Y. Vehbi Yavuz, İstanbul 1979.
- ALTINTAŞ, Hayrânî (Doç. Dr.); “Âhiret Yolculuğunun İlk Durağı Me-zarlıklar” http://www.diyenet.gov.tr/DIYANET/2003aylik/aralik/aralik/css/aralik_95.htm
- AZÎM-ÂBÂDÎ, Ebû't-Tayyib Şemsülhak M. b. Emîr Ali Azîm-âbâdî; *Avnu'l-Ma'bûd*, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût 1415.
- BAĞDÂDÎ, Ebû Hafîb el-Bağdâdî (393-463); *Târîh-u Bağdâd*, Dârü-l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut ts.
- BARDAKOĞLU, Ali; “Edâ”, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklope-disi DİA, X, 391-392.

- BEYHAKÎ, Ebû Bekir Ahmed b. el-Hüseyin, (d.384; ö.458/1066); *Ki-tâbu'z-Zühdi'l-Kebîr*, Müessesetü'l-Kütübî's-Sekâfiyye, Beyrût 1996, (nşr. Şeyh Âmir Ahmet Hayder).
- , *Şuab'ül-Îmân*, Daru'l-Kütüb'il-İlmiyye, Beyrût 1410/1990, (nşr. Ebû Hâcer Muhammed es-Saîd Besyûnî Zağlûl).
- BUHÂRÎ, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmâ'il, (ö.256/870); *Sahîhu'l-Buhârî*, (nşr. Dr. Mustafa Dîb el-Buğâ), Dâr-u İbn Kesîr, 1987.
- CANAN, İbrahim (Prof. Dr.); *Hadis Ansiklopedisi – Kütüb-i Sitte*, Akçağ-Zaman.
- CÜMEYLÎ, Dr. es-Seyyid; *Ahvâlü'l-Mevtâ ve Süâlü'l-Melekeyn fi'l-Kabr*, Mektebetü't-Türâsi'l-İslâmî, Kâhire.
- , *Hamsetün ve İşrûne Süâlen an Nâimi'l-Kabr ve Azabih*, Mektebetü'l-Hilâl, Beyrût 1992, 1. Baskı.
- DEMİRCİ, Kürşat; “Cenaze”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (DİA), VII/353-354.
- , “Kabir”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (DİA), XXIV/33-34.
- DEYLEMÎ, el-Hemezânî, (d.445; ö.509); *el-Firdevs bi-Me'sûri'l-Hitâb*, *Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye*, Beyrût 1986, Nşr. es-Sa'îd b. Besyûnî Zağlûl, 1. Baskı.
- EBÛ NU'AYM, Ahmed b Abdullah el-İsfahânî, (ö. 430/1039); *Hilyet'ül-Evliyâ ve Tabakat'ül-Asfiyâ*, I-X, *Dârü'l-Küttâbi'l-Arabî*, Beyrût 1405, 4. Baskı.
- ELMALILI, Hamdi Yazır; *Hak Dini Kur'an Dili*, Azim Dağıtım, İstanbul 1995.
- GAZZÂLÎ; *İhyâ-i Ulûmi'd-Dîn*, trc. A. Arslan, Yaylacık Matbaası, İstanbul 1971.
- GÖKÇE, Cüneyd; “Berzah”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (DİA), V/525.
- GÜLEN, M. Fethullah; *Kalbin Zümrüt Tepeleri-I-II*, Nil Yay., İstanbul 2001.
- , *Örnekleri Kendinden Bir Hareket*, İstanbul 2004
- , *Sonsuz Nur I-II*, Nil Yayınları, İzmir 2004.

- , *İnancın Gölgesinde I-II*, Nil Yayınları, İzmir 1996.
- , *Zamanın Altın Dilimi*, TÖV Yayınları, İzmir 1997.
- , *Yeşeren Düşünceler*, TÖV Yayınları, İzmir 1996.
- , *Yitirilmiş Cennete Doğru*, TÖV Yayınları, İzmir 1991.
- , *Işığın Görüldüğü Ufuk*, Nil Yayınları, İzmir 2000.
- GÜNDÜZALP, Selim; *Ölüm Son Değildir*, Zafer Yayınları, İstanbul 1999.
- HÂKİM EN-NÎSÂBÛRÎ, Ebû Abdullah Muhammed b. Abdullah, (ö. 405/1015); *el-Müstedrek 'alâ's-Sahîhayn*, Haydârâbâd, 1334-1342.
- HATÎB EL-BAĞDÂDÎ; Ahmed b. Ali Ebû Bekir (d.393-ö.463); *Târîh-u Bağdât*, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût.
- HEYSEMÎ, Nüreddîn Ali b. Ebî Bekir, (ö.807/1404); *Mecme'uz-Zevâid ve Menbe'ul-Fevâid*, Dârü'r-Reyyân li't-Türâs ve Dârü'l-Küttâbi'l-Arabî, Kâhire ve Beyrût 1407.
- İBNU'L-CEVZÎ, Abdurrahman b. Ali b. Muhammed Ebu'l-Ferec, (510-597); *Sıfatü's-Safve*, Dârü'l-Mârife, Beyrut 1979, 2. Baskı, (thk. Mahmûd Fâhûrî – D. Muhammed Ravvâs Kaleci).
- İBNU'L-CEVZÎ: *es-Sebât inde'l-Memât*, (thk. Leysi el-Ensârî), Müessest-ü Kütübi's-Sekâfiyye, 1. Baskı, Beyrut 1986.
- , *el-Muklik*, (thk. Mecdî Fethî es-Seyyid), Dârü's-Sahâbe li't-Türâs, 1. Baskı, Tanta 1991.
- İBN HANBEL, Ebû Abdullah Ahmed b. M. eş-Şeybânî, (241/855); *Müsned*, Dârü'l-Fikr, Beyrût 1991.
- İBN-İ EBİ'D-DÜNYÂ, Hâfız (h.608-681); *Kitabü'l-Ehvâl* (608-681), Thk. Mecdî Fethî es-Seyyid, Mektebetü'l-Eyâsir, 1. Baskı, Cîze 1993.
- İBN EBÎ ŞEYBE, (d.159; ö.235); *Musanna'f-u İbn Ebî Şeybe*, Mektebetü'r-Rüşd, Riyâd 1409.
- İBN HACER, Şihâbeddîn Ahmed b. Ali el-Askalânî, (d.773; ö.852/1448); *Fethu'l-Bârî*, VI-55, Dârü'l-Mârife, Beyrût 1379, (thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî – Muhibbuddîn el-Hatîb).

- İBN KESİR, Ebû'l-Fidâ İsmâ'il b. Ömer, (d.700; ö.774/1372); *Tefsîru İbni'l-Kesîr*, Dâru'l-Fikr, Beyrût 1401.; [*Tefsîr'ul-Kur'âni'l-Azîm*, I-VIII, (thk. M. İbrâhîm el-Bennâ, M. Ahmed Âşûr, A. Ğuneym); Kahraman Yayınları, İstanbul 1992.]
- İMAM-I A'ZAM; *Fikh-ı Ekber*, trc. H. Basrî Çantay, Ankara 1985.
- KANNAVCÎ, Ebu't-Tayyib M. Sıddîk b. Hasan Hân, (ö.1307/1890); *Ebced'ül-Ulûm*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût 1978, (nşr. Abdülcebbar Zekkâr).
- KARAMAN, Hayrettin (Prof. Dr.); (<http://www.hayrettinkaraman.net/kitap/meseleler/0041.htm>).
- KİNÂNÎ, Ahmed b. Ebî Bekir b. İsmâil (762-840); *Misbâhu'z-Zücâce*, Dâru'l-Arabiyye, Beyrût 1403, 2. Baskı, (thk. Muhammed el-Müntekâ el-Kişnâvî).
- KILAVUZ, Ahmet Saim; “Azrâil”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (DiA), IV, 350-351.
- KOMİSYON; “İlmihal”, TDVY, Ankara 2002.
- KUDÂÎ, Ebû Abdullah M. b. Selâme b. Câfer b. Ali Kudâî, (ö.454/1062); *Müsnedü's-Şihâb*, Müessesetü'r-Risâle, Beyrût 1986, (thk. Hamdî b. Abdülmecîd es-Selefi).
- KURTUBÎ, Ebû Abdullah M. b. Ahmed b. Ebî Bekir b. Ferah el-Ensârî (ö.671); *et-Tezkira fî Ahvâli'l-Mevtâ ve Umûri'l-Âhire*, 2 Cilt, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1. Baskı, Beyrut 1985.
- , *Tefsîru'l-Kurtubî*, Dâru's-Ş'âb, Kâhire 1373-2, (nşr. Ahmed Abdülalîm el-Berdûnî).
- KUŞEYRÎ, Abdülkerîm b. Hevâzin; *er-Risâletü'l-Kuşeyriye*, (nşr. Abdülhalîm Mahmûd-Mahmûd b. Şerîf), I-II, Kahire 1972.
- MUHÂSİBÎ, Hâris İbn-i Esed (h.243); *Âhîret Perdesini Aralarken* (Kitabü't-Tevehhüm, Rihletü'l-insân ilâ âlemi'l-âhire), (trc. Abdülaziz Hatip), Yeni Asya Neşriyat, İstanbul 1995.
- MÜBÂREKFÜRÎ, Ebû'l-Ali M. Abdurrahman b. Abdürrahim, (d.1283; ö.1353/1934); *Tuhfetü'l-Ahvezî*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût 1964.
- MÜNÂVÎ, Abdurraûf, (ö.1031/1622); *Feyzû'l-Kadîr Şerhu'l-Câmii's-Sağîr*, el-Mektebetü't-Ticâriyyeti'l-Kübrâ, Mısır 1356, 1. Baskı.

- MÜSLİM, Ebû'l-Hüseyin Müslim b. Haccâc el-Kuşeyrî, (ö. 61/875); *el-Câmi'us-Sahîh*, Nşr. Fuâd Abdülbâkî, Mısır 1374/1955.
- NEVEVÎ, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref, (631/676); *Şerh-i Nevevî alâ Sahîh-i Müslim*, Dâr-u İhyâ-i Tûrâsî'l-Arabî, Beyrut 1392, 2. Baskı.
- NURSÎ, Bediüzzaman Saîd (ö.1960); *Risâle-i Nûr Külliyyâtı*, (Kaynaklı-İndeksli-Lügatli), *Münâzarât*, Nesil Basım – Yayın, II. Cilt, (İki cilt hâlinde derlenmiş olan külliyyât), İstanbul 1996.
- ORAL, Osman; *100 Soruda Âhiret Hayatı*, Işık Yayınları, İstanbul 2003.
- SİCİSTÂNÎ, Ebû Bekir Abdullah İbn Süleyman İbnü'l-Eş'as; *Kitabü'l-Ba's*, (thk. Ebû İshak el Hüveynî), Dârü'l-Küttâbî'l-Arabî, 1. Baskı, Beyrût 1988.
- SİNDÎ, Nureddîn b. Abdülhâdî Ebu'l-Hasen (ö.1138), *Hâşiyetü's-Sindî*, Mektebetü'l-Matbûât el- İslâmiyye, Haleb 1986, 2. Baskı, (Abdülfettâh Ebû Gudde).
- SUYÛTÎ, Celeddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekir eş-Şâfiî, (ö.911/1505); *Şerh'us-Suyûtî* (li's-Süneni'n-Nesâî), Mektebü'l-Matbû'ât el-İslâmiyye, Haleb 1986, (thk. Abdülfettâh Ebû Gudde), 2. Baskı.
- , *Âlemü'l-Berzah Tercümesi* (Kabir Âlemi), trc. Bahâeddin Sağlam, Karaman Yay., İstanbul 1985.
- , *Büşra'l-Keîb bi-Likâi'l-Habîb*, 2. Baskı, 1969.
- ŞÂRÂNÎ, *Muhtasar-ı Tezkire-i Kurtubî*, (Ölüm-Kıyamet-Âhiret), trc. Tahsin Emiroğlu, Tekin Kitabevi, Konya 1995.
- ŞENER, Mehmet; "Cenaze", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (DİA), VII/354-357.
- , "Kabir", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (DİA), XXIV/35-37.
- ŞEVKÂNÎ; Muhammed b. Ali b. Muhammed (ö.1255); *Neylü'l-Evtâr*, Dârü'l-Cil, Beyrût 1973.
- ŞÜBBER, Seyyid Abdullah; *Tesliyetü'l-Fuâd fî Beyânî'l-Mevt ve'l-Meâd*, Müessesetü'l-Vefâ, Beyrut 1993, 5. baskı.

- TABERÂNÎ, Ebû'l-Kasım Süleymân b. Ahmed, (d.260; ö.360/971); *el-Mu'cem'üs-Sağîr*, Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût 1983.
- , *el-Mu'cem'ül-Kebîr*, Mektebetü'l-Ulûm ve'l-Hikem, Musul 1983-1404, Hamdî b. Abdülmecîd es-Selefi.
- , *el-Mu'cem'ül-Evsat*, Dârü'l-Harameyn, Kahire 1415, (thk. Tarık b. Ivazullah-Abdulmuhsin el-Hüseynî).
- TİRMİZÎ, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ, (ö.279/892); *Sünen*, el-Mektebetü'l-İslâmiyye, Thk. Ahmed Muhammed Şâkir, Ts.
- TOPRAK, Süleyman; "*Kabir*", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (DİA), XXIV/37-38.
- TUNÇ, Cihad; "*Ecel*", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (DİA), X, 380-382.
- UKKÂŞE, Abdülmennân et-Tîbî; *Azâbü'l-Kabr fi'l-Mîzan*, Dârü'l-İ'tisâm, Kâhire.
- , *Sebîlü'n-Necât mine'l-Azâbi'l-kabr ve't-Temettu' bi'n-neîm*, Mektebetü't-Türâsi'l-İslâmî, Kâhire.
- ÜNAL, İsmail; *Fethullah Gülen'le Amerika'da Bir Ay*, Işık Yayınları, İstanbul 2001.
- ZEBÎDÎ; *Tecrîd-i Sarîh Tercemesi*, trc. Ahmed Naîm-Kâmil Miras, DİB Yayınları, Ankara 1985.
- ZEHEBÎ, Şemseddîn Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed et-Türk-mânî (ö.748/1347); *Siyer-u A'lâmi'n-Nübelâ*, Müessesetü'r-Risâle, (23 Cilt), 9. Baskı, Beyrût 1413, Thk: Şuayb el-Arnaût, M. Nu'aym el-Arkasûsî.
- ZUHAYLÎ, Vehbe (Prof. Dr.); *İslâm Fıkhı Ansiklopedisi*, Feza Yayıncılık, İstanbul 1994.